

ROBERTI WELSTED

DE

Medicina Mentis

LIBER.

LONDINI,

Impensis J. WALTHOE, ex adverso Excambij Regalis, in Cornhill. MDCCXXVI.

REGI.

UT hujuſce generis tentamen MAJESTATI TUÆ, REGUM OPTIME, dicarem, argumenti dignitas utiliſſimi, ac perpetua Principum maximorum erga medendi artem ipſiúſque cultores gratia eò uſque animum appulerunt. Humana ſiquidem mens

primos naturæ honores occupat; quâ nihil majus generatur, & citra quam ea, quæ genita ſunt, nullius ferè momenti æſtimantur. Sapientiæ ipſamet fons & principium eſt, non illius modò, quæ urbes condidit, vitámque ornat civilem, verùm etiam quæ civitates gubernat ac ſervat, nec in pacis minùs officijs, quàm belli muneribus elucet. Eâdem etiam origine natum eſt crevítque temperatum illud & æquabile imperij genus, ob ſalubrem tum quæ ad Regem cum quæ ad cives prudentiam pertinet celeberrimum; quo fretus incitatúſque populus ille magnus ſeſe privatim excolit, communémque induſtriam ad præ-

clara sibi posterisque præstanda Auspiciis TUIS feliciter dirigit: Dum unius ad instar familiæ Britannia exitiosæ sibi contentionis oblita, PATRI obtemperare æmulatione piâ gestit, atque IPSI pariter dilectos liberorum ritu subditos amplissimâ animi munificentiâ complecti, & singulorum emolumentis consulere summâ cum benignitate suave est. Ea Principes optimos trahit voluptas, cujus illecebris curæ pectora eorum agitantes deliniuntur. Tanta quidem grati agnoscimus; & quidni fas sit ex iisdem fausta, magnifica omníque laude cumulanda, qualia majores non nôrunt, ætásque hominum, qui nunc sunt,

nondum

nondum vidit, Britannis augurari? Prout felicitatis, quâ jam fruimur, præſagia olim animos eorum, quotquot in patriam pij extiterunt, chariſſimâ expectatione oblectabant. Interea nemini ingentia quantumvis commoda patriæ, gaudiáque ſincerè fluentia potiri licet, qui mentis æquè ac corporis ſanitate careat. Conſilium proinde luſtrandi mentem ægram atque infirmam, uti etiam convaleſcentem & integritati reſtitutam emanavit. Ac dein, quatenus copia illud exequendi inter labores medicos facta fuit, operæ pretium videbatur ea colligere, atque in ordinem juxta naturæ inſtitutum redigere, quæ obſervata eſſent.

Hæc

Hæc jam literis tradita ut non tam parva habeantur, quin MAJESTAS TUA recipiat, ac ſplendore benignè ijſdem collucentis Patrocinij cohoneſtet, optare liceat ſubdito, quo alter non eſt TIBI devinctior,

Roberto Welſted.

Argumenta Capitum.

PRÆFATIONIS

7 *Quales*

4 *Urbana*

Pag.

22 Rerum

20 *Ætas*

Cap. XIV. *De Ratiocinatione.* 215

11 *Fun-*

Addenda & Corrigenda.

PAG. 4. lin. 15. *lege* pœna.
82. ad marg. *lege* sylvestris.
84. ad marg. *lege* militaris.

PRÆFA-

PRÆFATIO.

VALETUDINEM mentis integram tueri aut amissam restituere primarium Medicinæ votum est: Ac proinde affectus organorum, quæ nobilissimis ipsius facultatibus inserviunt, insanitatis (*a*) nomine Romanis dicuntur. Planè quasi indicarent, hanc maximè semet sanitati opponere, atque adversâ eidem fronte pugnare. Neque dubitare licet, quin solummodo inchoata aut manca ejus- *Nobilissima ac utilissima pars Medicinæ.*

(*a*) Nomen insaniæ significat mentis ægrotationem & morbum, id est insanitatem. Cicer. Tusc. 3. Quin & sanitas à Cæsare furori opponitur, & apud eum Autorem pluribus in locis κατ' ἐξοχὴν mentis aut animi sanitatem denotat.

modi ars ſit, quæ corporis itinera explorat ac deſcribit, mentis verò rationes negligit ignorátque: Idque non modò propter hujuſce dignitatem; verùm ideo præcipuè, quòd morbi ipſius nec tolli neque intelligi queant, niſi eorum etiam, quibus mens tentatur, cognitio accedat. Utriuſque quippe generis morbi plerumque inter ſe colligati atque impliciti cernuntur; adeò ut vix unquam graviores corporis affectiones contingant, niſi mens aliquatenus affligetur. Imò & exinde, quòd mentis affectus ſatis perſpectos medici habeant, oritur exquiſita in diſcernendis accidentium fontibus ſubtilitas; atque hinc ipſis pateat, quis eorum ſenſus ſit, & in qualem quæque exitum tendant. Hinc dein naſcitur curioſa in morbis regendis felicitas, quæ ad modum naturæ cujuſque ſpectat; quò ſcilicet propoſitum medentis uſque dirigitur. *Modum autem* (ut cum Hippocratis (a) interprete loqui liceat) *neque pondus, neque numerum aliquem, ad quem referas, cognoſces;*

(a) Μέτρον δὲ, οὐδὲ σταθμὸν, οὐδὲ ἀριθμὸν οὐδένα ἄλλον, πρὸς ὃ ἀναφέρων εἴσῃ τὸ ἀκριβὲς οὐκ ἂν εὕροιης ἄλλο, ἢ τοῦ σώματος τὴν αἴσθησιν. Περὶ Ἀρχ. Ἰητρ.

certi-

certitudinem enim exactam non reperies aliam, quàm corporis ſenſum.

Senſus proinde is eſt, ad quem medicus reſpicit, dum qualia, quótque ac quanta naturæ conveniunt, diſpiciat: Exinde itidem quid facilè, quid ægrè ferre poteſt, dein quid adjuturum eſt, & quòuſque in remediis adhibendis conſcendere æquum erit, ritè colligit. Ea profectò cynoſura eſt, quæ medentibus notatur: Eſt enim cum meta, tum viæ ad eandem ducentis index; cujus quicunque peritior, is medendi artifex ſagacior atque ſecurior evadit. (a) *Quapropter operoſum eſt ita exactè condiſcere, ut parum in alterutram partem delinquas; quanquam ego etiam eum medicum vehementer laudârim, qui parum delinquat. Certitudinem autem exactam rarò videre contigit.* *Modus Medicinæ.*

Propterea verò quòd homo rationis particeps ſit, ob Divinæ, quæ illum intus agitat, auræ particulam; in curationibus eò præſertim reſpiciendum, ut commo- *Methodi index.*

(a) Ibidem.

dum ſit nobili huic incolæ templum, atque idonea dotibus pandendis ſcena ibi comparetur atque decoretur. Dum modi ergo plures curandi proponuntur medentibus conſiderandi, ratio præſertim habenda non modò hujus qui tutus eſt, ſed & qui mentem convaleſcentis non minùs ſanam ac firmam relinquat: Eo ſcilicet conſilio ut, dum vitalis flamma exuſcitatur conſervatúrque, claré itidem pòſt reſplendeat, ac mentem pariter fulgor ægritudine jam ſublatâ ne deficiat. Idcirco autem pars magna conſiliorum apud præclaros opifices eſt, ut mens ſibi conſtet curare, útque ejus functiones ſupremæ ne lædantur, dum medicamina ſatis fortia ad ſanandum corpus adhibentur: Quod quidem nec fieri poteſt, niſi, qualiter eaſdem habere oportet, claré ac penitiùs intelligatur.

Ratio tradendi. Ut proinde hujuſmodi Medicina dilucidiùs tradatur, mentis primùm natura exponitur; quibus nempe utitur inſtrumentis ad opera quævis præſtanda, & quænam inter ea diverſitas conſtat: Et quoniam pluribus mens facultatibus ornatur, quales

quales hæ ſint, & qualiter in ſanitate ejus integerrimâ ordo inter eaſdem â naturâ conſpicitur: Quippe quæ norma eſt, ad quam vitia exiguntur de eâdem deflectentia; ac proinde quò longiùs prava hæcce itinera ab ipsâ recedunt, eò deteriora dignoſcuntur. Inquiritur dein in variam organorum conditionem, an voluptas vel dolor aut quædam indolentia inter utrumque ſita adſit; quoniam triplex ea conditio multùm ad morbos clarè intelligendos æquè ac ſanitatem tuendam valet. Nimirum voluptas & dolor indices à naturâ conſtituuntur; quæ quidem interpretantur ea, quæ mens patitur, & quæ eidem profutura docent, aut cavenda monent. Proximum verò eſt ut, quæ mentem excolant, conſiderationem mereantur: Quî nimirum mens peracuitur, vel hebes redditur; uti & quæ ex educatione bona vel mala proveniunt. Nempe mens ita ferè ſe habet, prout primis inſtituta fuit annis, ac certaminibus rerum varijs accommodíſque exercitata, ad corporis dotes regendas, uti & ardua dein ſuperanda præcipuè valet.

Valetudo mentis secunda vel adversa dignoscenda.

Propterea hæc in primis curæ sunt, ut, ex quo fonte vitia scaturiunt, pateat; & quâ lege nunc corpori mens imperat, nunc & ei paret; utpote inter quas, dum vivitur, consortio minimè dissolvenda sit. Corporis tamen delicijs modò mens sese fruendis dedat, vix gnaviter munia sibi propria obire, nec clarè percipere, percepta tenere, aut quævis vividè imitari poterit, nedum ad laborem fortiter cogitandi se accingere. Quinetiam lumina ipsius mentis sic obfuscantur, ac demum auctoritas labascit. Proinde verò quænam ejus facultates minuunt augéntve consideratione digna sunt, & quæ earum singulas juvant aut lædunt. Ubi sanè quæritur, qualis secunda est ipsis valetudo, & quæ incommoda; quando universis inter se convenit; vel quo pacto idipsum, quod huic gratum est, illi adversatur; qualis scilicet earum repugnantia, qualísque omnium consensus est; ubi dein sita est veri falsíque agnitio, & pariter recti pravíque conscientia. Sanitas quippe mentis integerrima facit, ut libertas eidem competat; ubi omnes itidem facultates bene valent, atque intra fines quæque suos se continent.

Obiter

Valetudo mentis ac corporis se mutuò afficiunt.

Obiter dein plura obſervantur, quæ ad corporis etiam valetudinem ſpectant, quoniam hoc ipſum mente affectâ læditur, corporíſque iterum valetudo mentem afficit. Unde quidem plura deſumuntur, quæ ad medicinam faciendam conducunt; atque ipſi fontes aperiuntur, ex quibus ars olim profecta eſt; dotéſque monſtrantur, quibus ad eandem feliciter exercendam opus eſt.

Ex poëtis, philoſophis, & hiſtoricis varia huc transferuntur.

Quoniam autem novâ hâc agendi methodo multa conquirere oportet, quæ in philoſophorum atque hiſtoriographorum operibus produntur, nil miri ſi pomœria, quæ à pleriſque arti medicæ deſignantur, excedere neceſſe ſit. Non enim remedia unicè pharmaceutica aut chirurgica hoc negotij exigit; verùm quicquid ubique ſapientibus reconditur conſilij monitíve, quicquid ex hiſtoriâ non ſolùm medicâ diſcere licet, univerſum illud ad hunc ſcopum rectà dirigitur. Siquidem omnia mentis opera celeberrima perſcrutari hujuſce inſtituti ratio videtur, ut conditionem illius præſtantiſſimam dignoſcere, eámque, quæ inferior eſt, dijudicare fas ſit.

Enimvero opera ejusmodi valetudinem mentis commodissimam atque firmissimam patefaciunt; quæ quidem (uti suprà dictum fuit) norma est, ad quam malè sana ipsius conditio exigi debet. Si qua enim vel longiùs de eâdem deflectat, vel ad hanc propiùs accedat, aliquis saltem sanitatis gradus deficiat necesse est. Interea præcipuum inter hæc opera locum Poësis sibi vendicat, qualis consilia sapientium super hâc re complectitur; inania repudiat, & pravè judicata illatáve castigat, atque exigit ad normam rectæ rationis, ac proinde iter insigne monstrat ad æquas naturæ leges sanciendas; quibus emendari ac dein integra præstari queat.

Educatio huc spectat.

Quandoquidem autem hæc fieri nisi ætate quæque suâ nequeant, ideo quæ ad peculiares pertinent ætates subinde monere haud alienum est. Quo pacto etiam de educatione agitur tanquam medendi methodo, & sine quâ non nisi perpaucæ ingenióque nobilissimo præditæ mentes aut sanitatem servant continuam, aut interruptam recuperant. Cui itidem subtilis cogitandi facilitas, elegans ornatus, ac in universum summæ ejusdem laudes debentur.

Verùm

Verùm hujusmodi de mente disquisitio non modò ad nobilissimam hominis partem speciatim pertinet, quo solo nomine attentionem mereri potest; sed & ad medicinam etiam corporis summè excolendam utilissima est. Vix enim medentis est curiosissimè fabrefactum corpus solummodo intueri, quatenus ex tubulis sensu unicum præter tactum carentibus constans, per quos vitales fluere consuêrunt latices, legésque motuum istorum nôsse, causásque morborum in hisce indagare; quamvis neque hoc operis negligere oporteat; ast sæpe ultra hæc mentis explorare sensa, morborúmque frequenter gravium initia illic deprehendere; causásque pariter inibi sitas exquirere. Nimirum dolor, cujus origo menti propriè tribuitur, sopitus eum qui ex corpore proficiscitur subinde lenit; atque hic ipse dolor interdum mentis dolorem levat. Imò morbus gravis raró datur, ubi nullum à mente symptoma proficiscitur. *Morbi mentis ac corporis intertexti.*

Ut verò superiores duntaxat facultates nomine mentis propriè appellantur, sic ad *Mentis humana cum aliorum animantium facultatibus collatio.*

hasce

hasce solas regendas præsens hujusmodi labor instituitur; quatenus nimirum cætera, quæ ad mentem spectant, his ipsis subjici debent. Reliqua sanè omnia æquè ad bruta animantia ac homines referuntur; adeò ut non desint, qui nonnullis eorum ratione inferioris hujusce præstantiæ plusquàm hominibus tribuant. At licèt quædam ex brutis imperfectas mentis humanæ facultatum imagines præ se ferant, propiúsve ad eandem accedant, vel ab eâdem etiam longiori intervallo distent, nondum tamen constitit, huc usque eadem pervenire, neque arte quâvis vim eorum insitam ad paritatem promoveri.

Discrimen in parte animi inferiori non situm est.

Idcirco autem haud absonum videtur quærere ubi mentis discrimen situm est; ex quo homo reliqua naturæ dignitate animantia superat; quum quoad corpus sæpe non longè aliter habeat: Alia etenim sanguine simili fruuntur, cæterísque pariter laticibus, qui ad vitam spectant æquè ad sensum. Nónne brutorum quorundam perinde atque hominum sanguis exardet, spiritúque æquè repletur? Nónne itidem perturbantur, irâ excandescunt, ac furore

per-

percita sunt? Nónne mœrent, tristitiâve ac dolore afficiuntur? Nónne metuunt, atque etiam blandiuntur? Nónne itidem læta videmus, atque audimus voces gaudentium tollentia? (a) Quod quidem adeò patet, ut antiqui illi fabularum artifices affectus animi primùm transferri ex brutis in

(a) Cùm pecudes mutæ, cùm denique secla ferarum
Dissimiles soleant voces variásque ciere
Cùm metus, aut dolor est, & cùm jam gaudia gliscunt.
Quippe etenim id licet è rebus cognoscere apertis.
Inritata canum cùm primùm magna Molossûm
Mollia ricta fremunt, duros nudantia dentes:
Longè alio sonitu rabie distracta minantur;
Et cùm jam latrant, & vocibus omnia complent.
At catulos blandè cùm linguâ lambere tentant,
Aut ubi eos jactant pedibus, morsúque petentes,
Suspensis teneros imitantur dentibus haustus:
Longè alio pacto gannitu vocis adulant;
Et cùm deserti baubantur in ædibus, aut cùm
Plorantes fugiunt summisso corpore plagas.

Lucret. Lib. V. Ubi plura ad hanc rem spectantia cernere est.

homi-

hominem docerent (a). Quapropter in inferiore animi parte non quærendum est inter eadem atque humanum genus discrimen.

Brutorum interiora à se invicem discrepant, æquè ac ab eorum nonnullis humana.

Patet sanè ex Anatomicis disquisitionibus interiora brutorum inspecta sæpenumero tantum inter se discriminari, quantum à quibusdam ex illis humana. Quiddam itaque altiùs explorandum, quod in humanâ mente residet, neque alij cuivis animantium generi cum humano convenit. Idverò non aliud esse constat, quàm quòd hocce rationis particeps sit; cujus quidem omnes conscij sunt, quotquot hominum ordini adscripti sunt.

Discrimen eorum ratio.

Rationem autem ipsam plures participant homines secundum eminentiorem gradum, adeò ut omnes videant agnoscántque.

(a) *Hor.* Lib. I. Od. 16.

Fertur Prometheus addere principi
Limo coactus particulam undique
Desectam, & insani leonis
Vim stomacho apposuisse nostro.

Ad quem locum annotat Scholiastes vetus; *Timorem à lepore posuit, à vulpe astutiam, à lupo rapacitatem, & ex reliquis reliqua; unde intelligitur, nihil gravius esse homine.*

quie. Sunt interim nonnulli, de quibus idipſum non ita conſtat; ijdémque vel ab ipſis natalibus eodem ritu ſe habuêre; vel hoc ipſum munus caſu quodam perdiderunt. Hi quidem in ipſo naturæ humanæ limine conſtituuntur; de quibus ambigitur, utrùm inter homines abſolutos jure merito recenſeri queant. De hiſce tamen medicum oportet, ſi quis conſulat, reſpondere; ideóque ad artem pertinet in rationis radices fontéſve inquirere. Proximo ſupra hoſce ordine ſiti ſunt, quibus per periodos ratio recurrit, deſerítque rurſus ad ſtata tempora; qui ſaltem ad lunæ varias phaſes vulgò aut inſanire aut ad ſanam redire mentem crediti fuerunt. Verùm etiam plures ſanorum ſunt ordines; attamen cæteros nonnulli anteire videntur, vel propter ipſa naturæ munera, vel etiam ea, quæ ex educatione ac cultu proveniunt.

Quatenus hanc participant dignoſcere medici eſt.

Omnes igitur hominum claſſes dignoſcere, & ad qualem quiſque pertingat, eatenus medici eſt, quatenus mentis ſanioris integritatem varióſque ejuſdem gradus accuratè tenere nemo ritè poteſt, qui non ex Medicinæ fontibus hanc ſcientiam haurit. Ac proinde hæc omnia ejuſdem profeſſionis

ſunt,

ſunt, quibus reciſis iſthæc foret mutila, ac quorum cognitionem utiliſſimam ex principijs ejus ſolis depromere fas ſit.

Diſtributio affectuum ſecundum facultates. Hiſce ergo de cauſis varia mentis opera proprijs ipſius facultatibus, quas exerceri quotidie omnes cernimus, tribuere curæ erit; non ſolùm eâ ratione ut ſingulatim clarè exponantur, atque ex omni parte perſpiciantur, prout à naturâ ordinantur; verùm etiam propterea quòd organa earundem diverſa eſſe ex ipſis affectibus palàm fiat. Hinc autem obſervare liceat, quare ijdem homines ſimilibus afficiuntur, quoniam affectus congeneres ſunt, organáque ſibi mutuò connectuntur; & cur alij diverſimodè, quum diverſa ijs organa pati liqueat.

Morborum nerveorum diſcriminatio. Quoniam interim omnia ejuſmodi organa generis nervoſi ſunt, omnes eorundem morbi huc eo nomine referri videntur; quantumvis alij propiùs morbos corporis accedant, alij etiam ab hiſce longiùs remoti conſpiciantur. Atque ita facultatis locomotricis affectus tanquam in medio ſiti naturam horum atque illorum participant. Qui verò ſtrictè ſenſum afficiunt, hi nervorum morbi dicuntur; atque inter ipſos diſcri-

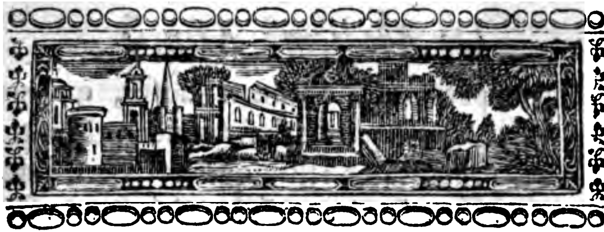
discrimen notatur, eorum nimirum quos internæ superioresque mentis facultates patiuntur, de quibus solis nunc differitur; dein quos animus quidem intus patitur, ast qui ordine naturæ inferiore constituuntur, utpote quales ab hisce superioribus flecti regique possint; ac postremò, quibus sensus exteriores afficiuntur.

Scribendi causa. Ex quo autem hæc de mente disquisitio ostendere visa est, hoc ipsum, quod solum medicinam facientes per innumeras cujusque naturæ ambages instar gubernaculi regit, ad mentem illiúsque facultates ac dotes adeò pertinere, ut, nisi hasce jugiter intueantur, earúmque indicia expendant, in morbis dignoscendis eventibúsque prænoscendis cum ratione pergere non liceat, nedum remedijs adhibendis, quæ ægris peculiariter subveniant, iisque omnibus consilijs instituendis, quibus sanitati restituere, vel valetudinem quæ singulis conveniat naturis tueri fas sit, occasio quærendi hinc nata fuit, utrùm tale argumenti genus arti huic medendi eò usque utilis tam accuratè atque apertè enarratum ubivis scriptorum legere esset, ut opera eidem insumta supervacua foret. At verò fatendum me huc usque non

non tam felicem fuiſſe, ut autori medico occurrerem, qui hujuſmodi quæſitis perſpicuè reſponſa ederet, & qui mentis imperium, quòuſque proferre licuit, ſtatueret, vel etiam viam panderet, quam pòſt nati tererent, ad ejuſdem naturam quatenus ad medicinam ſpectat, atque affectus elucidandum. Plures quidem videmus, qui organorum fabricam & ſitum inveſtigatione laudatiſſimâ oculis ſubjecerunt, eorúmque figuras ad amuſſim delineârunt. Varia tamen horum ſenſa, varios uſus, variúmque morem ex ipſis perdiſcere vix licebat. Ideóque quod ad illam Anatomes partem ſpectat, ij ad eorum opera relegandi ſunt, quotquot mente complecti velint, quî ſyſtema nervoſum cultro anatomico denudatum viſibus objiciatur. Quin & non levis hæc cauſa operis impræſentiarum publici juris faciendi accedit, quòd morbi generis nervei invaleſcunt, uti nuperus autor (*a*) doctiſſimus annotavit, cujus judicium hìc loci laudare liceat; *Credo equidem magnam hominum partem [ægſtate &] animi demiſſione oppreſſam è vivis excedere.*

(*a*) In libro inſcripto, Religio Naturæ delineata.

DE

MEDICINA MENTIS.

CAP. I.

Mentis Natura.

FACULTATES hominum aut ad vitam ipſorum aut ad ſenſum & intelligentiam ſpectant; quarum priores quidem corpori, poſteriores verò menti tribuuntur. Qualis earundem diſtributio non eâ ratione intelligitur, quaſi mens ad iſtiuſmodi munia organis corporeis minimè utatur, ſed quatenus primaria ipſius

Ratio diſtribuendi facultates.

B organa

organa peculiares obtinent dotes, quibus cæteræ corporis partes destituuntur. Mentis proinde facultates illis, quæ corporis sunt, imperare aut servire possunt, vitámque validiùs vel languidiùs afficere, pro naturæ cujusque vividiore vel torpidiore sensu. Quin & alij insuper hâc, alij aliâ facultate præpollent; nec uno omnes sensu, nec uno sentiendi modo. Cujus notissimum exhibent exemplum, qui musicos tibiarum fidiúmve sonos cantionésque depereunt; quibus auditis, alij aliorum sensuum dotibus eximiè adornati vix aut saltem leviter tanguntur. Ac præterea hosce exquisitâ aurium fide, quod ad alia pertinet, frequenter nullatenus carere exinde constat; quoniam ijdem sermonis numeros orationúmque ac carminum, ubi animus res semetipso dignas, vocibúsque feliciter junctas persentit, non sine avidâ quâdam voluptate hauriunt.

Affectus varij corporis & mentis. Talis autem mentis natura est, qualis affici ab ijs queat, quæ corpus haud tangunt; at verò, quæ dulcedine aut molestiâ tangunt, mens dum attendit sentiat: Nec tamen ijsdem, quibus corpus, perpetuò affectibus laborat. Imò & nonnunquam quæ dolorem ex corporis læsione pariunt, isthæc mentem

mentem levant juvántque: Sicut etiam quæ corpus valenter alunt roborántve, mentem interdum prægravant. Quo fit, ut vigor mentis non ſequatur corporis robur; nec cibi athletici exercitationéſque, quales ad ſanitatis faſtigium perducunt, ad mentis pariter robur utiles deprehendantur. Id quod Pittaci (*a*) illius ſapientis exemplo illuſtrari poteſt, qui, ſingulari certamine cum Phrynone (*b*) Olympionice inſtituto, uti maluit conſilio quàm apertâ vi, utpote qualis adverſarij robur ſatis Pancratio probatum eſſet; ac proinde reti occultè ſub ſcuto allato athletam impedivit.

Et conſtat quidem ſecundam corporis valetudinem non perpetuò menti bona afferre; quin imò frequenter exinde oboriuntur *Secunda corporis valetudo menti ſæpè incommoda.*

(*a*) *Pittacus*, qui ſeptem ſapientibus apud Græcos adſcriptus eſt, *quum de agri Achillitidis poſſeſſione inter Athenienſes & Mitylenæos armis decerneretur, imperator ipſe exercitûs cum Phrynone Athenienſium duce, qui & Pancratiaſtes & Olympionices fuerat, ſingulari certamine pugnare inſtituit. Rete igitur clypeo tegens Phrynonem eo, dum non cavet, involvit; ipſóque peremto agrum ſervavit.* Laërt. in vitâ Pittaci.

(*b*) Olympiade xxxv.

velut nebulæ, unde hujuſce oculi caligant; atque ipſa à verò rerum ſenſu eoùſque aberrat, ut propè adſit periculum amittendi imperium, ipſiúſque facultates imminuendi, ſi non penitus extinguendi. Quî interdum evenit, ut corpus demum pro conſorte honorum, qui menti habentur, ipſi fiat dedecus, nec immeritò ipſius carcer videri poſſit. Quo cognito antiquiſſimi philoſophi homines in belluas immundas aliáque inferioris ordinis animantia transformandi vires corpori bene paſto ac ſaginato tribuerunt. Quapropter in pervetuſtâ illâ diſciplinâ, in quâ migratio animæ humanæ in cætera animantia perhibetur, pæna ijs intentatur, qui habenas corporibus laxârint, & hiſce quod volupe eſſet permiſerint; ut ſcilicet in ea animantium genera detruderentur, quorum ſimilia homines ſtudia referrent. Huc pertinet dicterium illud Socratis apud (*c*) Xenophontem memoratum,

(*c*) Οἴεσθαι δ᾽ἔφη [ὁ Σωκράτης] ἐπισκώπτων, καὶ τὴν Κίρκην ὗς ποιεῖν τοιούτοις πολλοῖς δειπνίζουσαν· τὸν δὲ Ὀδυσσέα Ἑρμοῦ τε ὑποθημοσύνῃ καὶ αὐτὸν ἐγκρατῆ ὄντα, καὶ ἀποσχόμενον τὸ ὑπὲρ τὸν καιρὸν τῶν τοιούτων ἅπτεσθαι, διὰ ταῦτα οὐ γενέσθαι ὗν. Ἀπομνημ. Βιβλ. Α΄.

qui

qui Circen hujusmodi sociorum Ulyssis vulgus apud se cœnans sues reddere aiebat, at Ulyssem ipsum Mercurio suggerente, cùm sibi temperantem, tum sese abstinentem ab importunâ ciborum potionúmque ingestione propterea suem non fieri. Quoniam verò vinum inter potiones, quæ corpus excitant ad imperium mentis turbandum, præcipua recenseretur, ideo Mineïades solæ Minervæ, sapientiæ ac bonarum artium Deæ cultrices, Bacchi sacra non accipienda, Ovidio (*d*) referente, censuerunt.

Dolor non semper menti incommodus.

Quin & sæpe dolor, qui læso corpore sentiatur, utcunque acutus sit, si non longiùs, ultra quod facile ferat natura, procedat aut diutius insideat, nonnihil licèt roboris decesserit, mentis viribus minimè officit; imò & hasce debilitatas restituere, vel antea languentes erigere atque adaugere consuevit. Quemadmodum ex inediâ dolor ideo

---

(*d*) Metam. l. iv. Hujusce rei causâ Poëta ille Bacchi natalitia & colendi ritus per plures libros persequitur. Ubi sanè historiam secundum fabulas tradit adinveniendi usum vini, vitémque de Oriente in Europæ regiones transferendi.

à naturâ inſeri videtur, ut ingenium acuat, dètque ſolertiam ac dexteritatem ad ea omnia adipiſcenda utilem, quibus ad vivendum opus eſt.

Sedes ſenſûs, & modi diverſi. Interea reliquæ corporis partes, ſi excípias nervorum ſyſtema, ſenſûs minimè participes ſunt, quibus tamen ope nervorum ſentiendi facultates diſtribuuntur. Faciunt quippe fibræ nerveæ ſubtiliſſimæ integro corpori intextæ, pérque varias ejuſdem partes tranſductæ, ut iſthoc totum perſentiſcere videatur. Is verò ſenſus acutior vel hebetior eſt, pro cujuſque naturâ & pro variâ methodo, quâ percipiendis rebus debiliùs aut fortiùs mens aſſuefacta fuerit. Iſque pariter ſeu capacior ſive anguſtior eſt non modò propter naturam, verùm & pro more qui per educandi genus introducitur, quíque habitum quendam plura ſimul complectendi quaſi de novo creet; cujus demum longo ac perpetuo uſu mos ille ſuperadditus firmatur, facilíſque redditur.

Mentis facultates, ſenſus ſimplex, judex, memoria, earúmque dotes. Quod autem attinet ad mentis facultates, prima recenſetur ſimplex præſentis rei ſenſus, qui ſanè alijs magis alijs minùs viget: De quo dein ſenſu facultas judex ſententiam fert;

fert; quod quidem judicium, qualecunque illud ſit, memoriæ cuſtodiendum committitur. Hæc verò detinere arctiùs vel laxiùs conſuevit pro rei momento, ac prout dijudicatur tanquam aliquid ſingulare raróque occurrens, vel tanquam tritum ac quotidianum, quódque ideo vix attentionem excitat, nedum recordationem mereatur. Unde evenit, ut quanto plura pauciorâve retinere valet memoria, tanto majorem minorémve rerum copiam ſufficiat, quandocunque opus eſt aut examen de ſingulis inſtituere, aut etiam hæc ſingula unà conferre, quo pacto diſcernatur, quali ratione ad ſe invicem habent. Propterea memoria non modò rebus magni momenti ditatur, aut vilibus nullo diſcrimine oneratur, pro judicis facultatis diſerto ac felici ſingulas dirimendi habitu, aut pro ipſius vago vel vacillanti ingenio, & inepto decreta ſua condendi & diſponendi more; ſed & expreſſiùs ac diſtinctiùs primò imagines capere, ac dein pro debilitate vel firmitate ſuâ magis minúſve integras eaſdem conſervare poteſt.

Verùm aliqua videtur facultas, quæ inter judicem & reminiſcentiam intercedit; qua- *Imaginationis uſus & dotes.*

 lis

lis ſanè plurimum confert cùm ad delineandas tum etiam imprimendas memoriæ haſce imagines; adeò ut faciliùs retineri queant, eóque modo ſalvæ præſtari, quò in promtu adſint exhibendæ, quamprimùm uti libet. Ea certè imaginatio eſt, quæ, quò plus polleat floreátve, eò fortiùs imperat cùm facultati judicandi tum etiam reminiſcendi. Quippe quæ tam vividè interdum rerum faciem depingit; interdum illarum eòuſque ſimiles effingit imagines, quas pro ipſis oſtendit obtrudítque, ut vix judici libertas relinquatur. Quæ dein facultas, violentis quaſi procellis affectuum ab imaginatione ſuſcitatis correpta, eas mox amplectitur, quales ſibimet ab ipſâ objiciuntur, non quales reverâ cognoſcuntur.

Diſcendi modus. Illud autem univerſum ex diſcendi modo eluceſcere videtur; nempe ſonos primùm ſimplices, quales ſignis vocalibus tribuuntur, ſentiunt aures, qui molliùs & leviùs vel aſperiùs & graviùs eaſdem feriunt pro variâ organorum fabricâ, nervorúmque auditoriorum temperie ac tono. Accedit dein ſonorum à ſe invicem dijudicatio; eóſque ſingulos juxta hanc diſtributos habet memoria. Interea quanti ſit hoſce dignoſcere,

cere, qui tanquam artibus fundamenta ſubſternuntur, quotidie diſcentibus traditur; ac proinde eoſdem repetendo, cæteráque ijs elementa adjungendo, quæ novitate ſuâ attentionem excitant, principijs diſciplinarum ijdem ſe imbuunt. Quæ eâ tandem promtitudine in mentem revocantur, ut ſæpius ſponte ſuâ emanare, potiùs quam cogi videantur. Veruntamen poſt hæc initia, quæ aſſiduè recolendo memoriæ affiguntur, nonnulla ſingularia ſunt, raróque occurrunt, qualia jam tum fortiùs animum curâ indagandi penitúſque cognoſcendi acuunt. Deinde plura ejuſmodi complectitur memoria, varióſque ſimplicium ſonorum ad ſe invicem habitus, quandocunque artis Muſicæ elementa diſcenda ſunt. Hinc quanto copioſiùs ſonos eorundémve tonos depromere diſcipulus valet, tanto faciliùs conferre, tanto diſtinctiùs ſingulos ſingulorúmque rationes internoſcere poterit. Et ne tandem ſonorum multitudine memoria laboret, eos ſolos retinere atque diſponere opus eſt, qui cæteris præſtantiores dijudicati fuerint; quod ſanè abſque certo ordine fieri vix poteſt: Cujus quidem virtus imaginationi ferè debetur, quæ ſonos numeris aptè muſicis auditos jungit,

jungit, adeóque eoſdem modulatur, ut aures eruditas ſuaviter mulceant; quorum dein obliviſci ægrè licet. Propterea verò numeroſa hæc ſonorum modulatio cum tantâ ſubinde voluptate exhibetur, ut facultatem judicem captam abducat. Id quod maximè efficit vis imaginandi, quum auxilia cæterorum ſenſuum, ac præſertim oculorum adhibeat; uti quando ſignis ipſos coràm ſonos delineat, quæ dein ſigna tenaciter eoſdém memoriæ imprimunt; ac ſæpe conjunctæ hæ vires fortiùs animos irritant, ut æquam ſervare mentem arduum ſit. Unde demum accidit, ut ad partes à vero alienas nonnunquam judex inclinetur.

Obſequium facultatum imperatrici. Enimvero mentis natura bene habere nequit, niſi omnes ejus facultates principi auſcultent, nec omnino ei vim inferant, impediántve ne rerum ſpecies ſinceræ, prout nudæ à rebus imprimuntur, eidem offerantur: Ac dein niſi ſententiæ, quales maturè non verò præproperè feruntur, in memoriâ cuſtodiendæ reponantur. Quo in negotio imaginandi vis juſſis principis obediens, memoriæ præſentiſſimum utiliſſimúmque auxilium ſubminiſtrare, quin & ejuſdem nutu eas vel ſingulatim aut etiam conjunctim proferre

proferre valet, ſiquando haſce inſpiciendi aut alijs cognoſcendas ſubjiciendi conſilium inſtituatur.

Hinc maxima oritur diverſitas, prout facultates ſingulæ magis minúſve vigent, ac prout ſua quæque auxilia judici ſuppeditant; unde in hoc vel illud judicium propendet; utrùm id fiat propter infirmitatem, vel quòd opinione aliquâ occupentur, cujus momentum præponderat. Quemadmodum vox ſupra modum elata ſurdaſtro necnon ruſtico grata eſt, à quâ tamen aures delicatæ violantur. Varia hinc & harum atque illorum de eâdem judicia; quippe ſoni vehementia ſurdaſtri aures non alio prorſus ritu ferit, quàm quo ſubmiſſa vox bene ſanas conſuevit; quî fit ut clarè eundem audiat, nec graviter ferat. Ruſticus tametſi auditus ipſi pariter atque urbano vigeat, clamorem tamen in ſylvis cum gaudio tollere aſſuetus, altam in delicijs vocem habet.

Diverſitas ex vario ſenſu vel præoccupatione.

Profectò ea mentis conditio admiratione digniſſima eſt, cujus variæ facultates munijs quæque ſuis rite funguntur; ubi nec ulla inter ſe repugnantia eximias ſingularum dotes irritas reddit. Quibus ſanè nominibus

Mentis optima conditio.

nibus refert (*e*) *instrumentum, siquod dari possit, musicum, quod omnes simul harmonias conjungeret, cujus voces omnes inter se convenirent.* Quod quidem organum, etiamsi curiosissimè fabrefactum, nisi docto musici imperio promtè omnes parerent partes, auribus prorsus foret illaudatum.

(*e*) Μαξ. Τυρ. Λόγ. ις. Εἰ ξυνίης παναρμόνιόν τι ὄργανον, παντοδαπὰς μὲν φωνὰς, πᾶσας δὲ ἀλλήλαις ὡμολογημένας.

CHAP.

CAP. II.

De valetudine, ubi mens præcipue corpori imperat.

T acumen mentis vigeat, ac ſentiendi facultas integerrima ſit, non opus eſt valetudine firmiſſimâ, verùm tali, qualis ad labores mentis perferendos idonea evadat. Hæc autem exercitationibus aſſiduis, quas corporis conditio robuſta poſtulat, minimè gaudet, imò nec cibis potionibúſque valentiſſimæ materiæ; at ijs ſolis contenta eſt, quæ faciunt, ne malè ſit corporis functionibus, atque ut miniſtrantes utilèſque ejuſdem partes promtæ & habiles emineant, dum ſibi à facultate imperatrice mandata exequuntur. *Valetudo non firmiſſima.*

Id verò præſertim accidere ſolet, dum corpus potiùs tenue quàm obeſum eſt; *In quali corpore.*

quod

ter corripientes subitò mentem agunt præcipitem, at eandem serenam quoque relinquunt, siquando ipsi ultro subsidant, aut fortis viribus pectoris domiti fuerint: Hæc verò si modum non excedat, & mole negotiorum depressas mentis facultates minimè obruat, hasce variâ ac non infaustâ rerum molestarum experientiâ auget, ipsiúsque demum mentis imperium stabilit.

Valetudo continua vel interrupta. Gradus proinde genúsque valetudinis, ubi æquam servare mentem arduis in rebus licet, priùs expetendum; scilicet constans nec interrupta mentis sanitas: Proximos tamen honores occupant, qui ad saniorem redeunt mentem ex animi perturbationibus, quísque impeditas negotiorum solicitudines tandem perrumpentes, mentis auctoritatem sibi stabiliorem deprehenderint; quæ non tam infesta rerum discrimina sensura est, neque tam graviter prementia, quin immota sede suâ manere poterit.

Continua varior. Interea prior ea constans ac perpetua mentis sanitas tam rarò observatur, ut Poëta ille Græcus vix nisi sub personâ senis Nestoris eandem describat; quasi nimirum ad ætatem potiùs grandem quàm adhuc vigentem

gentem pertineret. Nec ſanè à Naturâ aberrat, dum longævum eundem tali temperamento præditum, moribus haud ingratis, dulcium ſermonum pariter atque conſiliorum utilium autorem celebrat.

Semita verò, quæ per animi perturbationes ad tranquilliorem mentis conditionem ducit, magis quidem videtur trita; quà tamen non ſine victoriæ reportatæ laude tranſitur. Præclaræ quippe mentis eſt naturæ inæqualis propenſionem ſuperare, eandémque imperio regere potuiſſe. Nec minùs certè mentis robur indicat negotioſam perpetuò actionem ſuſtinere poſſe, præcipuè ſi nec acies ejuſdem exinde retuſa fuerit. *Interrupta frequentior.*

Veruntamen indoles ea mentis præſtantior videtur, qualis ſecundâ jugiter uſa fuit fortunâ, neque eâdem corrumpi potuit. Periclitatur nempe ipſa graviùs, quæ à pueritiâ rebus proſperis, ijsdémque quæ haſce comitantur blanditijs innutrita fuit, quàm quæ adverſis pectus fortiter opponere aſſuevit. *Indoles præſtantior.*

Res adversæ commodæ. Quod attinet autem ad bonam hominum partem mens corpori adhuc vigenti non tantum imperat, quantum post res adversas sæpius tentatas non sine impari congressu, attamen ex quo diligentia ultimùm victrix evasit. Neque alia videtur causa, cur naturis quibusdam mentis imperium non tam clarè eluceat; siquidem eæ fortè sunt, quibus secunda obtigit valetudo, & quibus fortuna favens non nisi speciosam rerum faciem exhibuit, ac minimè in palæstrâ suâ exercuit. Quî dein accidit, ut inhabiles ad luctandum fiant, siqua causa offeratur, nec minùs ad depellenda quàm prævidenda mala valentes. Unde fortunati istiusmodi homines alijs frequentiùs inutiles videntur. Nec raro evenit, ut si longævi evaserint, terræ pondus velut incommodum censeri ijsdem contingat. Quâ de causâ illud hominibus felix faustúmque prædicatur, ut priore vitæ stadio malis obsideantur; ne mens serò cum difficilibus congressura sit, qualia plerique alij devicerint, ídque postquam tempora experiendi jam præterierint. Hinc interim constat, cur animosi juvenes sæpius ad bonam frugem perducti fuerint, qui in perpetuâ cum rebus

bus adversis luctâ versati, maláque crebrò experti ex hoc tanquam gymnasio eruditi certò prodeunt, nisi fortè ad majora à naturâ haud omnino comparati fuerint.

Quam planè rem Græci veteres in historiâ Ajacis Telamonij atque Ulyssis illustrârunt: Quorum ille notus corporis robore; hic mentis præstantiâ. Utriusque hujus personæ dotes Ovidius * peculiares cecinit. Ubi quidem advertere obiter liceat, quòd Poëta munus illud Palladis abripiendi gloriam Ulyssi sapientiâ insigni non sine sale tribuit, sine quo civitas nec initio condi, neque diu constare nedum florere possit. Postea quando tandem Ulyssi Achillea arma decreta fuissent, subjicit laudatus autor, Ajacem cætera invictum iram dolorémque sustinere non potuisse. Quæ quidem pervulgata liceat observatione claudere, Ajacem scilicet eòusque excanduisse, ut ipsius ad insaniam adacti furor argumentum nobile Tragœdiæ Sophocleæ præberet. *Exempla Ajacis, & Ulyssis.*

* Metam. L. xiii.

Exemplum Alexandri.

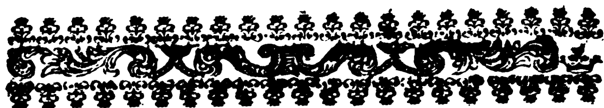
Rectè igitur faciunt illi, quod & secundum naturam fieri consuevit, qui præclara à talibus exempla desumunt, quales primùm rebus exerciti adversis fuerant. Secùs etiamsi gloria parentum in filios traducta, opibus amicísque ipsorum freta, ingentibus perpetuò gestis effulserit; attamen ea nubibus præmaturè obducta, & non rarò vigente adhuc ætate penitus extincta fuit. Quale Alexandro illi magno contigit, qui postquam Philippi patris copijs militibúsque veteranis super Persas & Indos imperium protulerat, mediâ ætate furore correptus nomen non nisi insanis affectandum reliquit.

Aliud oppositum.

Quanto verò feliciùs humano generi cessit heros ille seculi nostri decus? Cui infirmo corpore, mente altissimâ, innumeris obsessa erat adversis juventa; quíque sic exercitus libertatis patriæ suæ Britanniarúmque vindex esse ausus est; ac non modò ipsas ab injurijs, verùm & nomen suum laudésque ab oblivione asseruit. Neque profectò illustrius ubivis historiarum exemplum proditum est, in quo cùm valetudo corporis adeò

adeò incommoda cerneretur, tùm integerrimæ mentis vigor acutiſſimus per totum vitæ laborioſiſſimæ ac utiliſſimæ ſpatium emineret, quàm quod ſacrum Gulielmi nomen exhibuit.

CAP. III.

De organis, quibus mens corpori imperat.

Nervorum systema.

ERVORUM fibræ in omnes corporis partes distributæ, dum eædem integræ manent, dúmque tonus servatur aptus, organa videntur, quibus mens ad sentiendum utitur: At si sanguis easdem non perfluat, sensus etiam harum cum vitâ tollitur. Unde idipsum sentiendi facultatem afficit, quo ad vivendum opus est. Attamen quod sensum hebetat, motúmve inhibet, non statim vitam partium extinguere potis est. Proinde partibus vivis esse licet, quibus obscurus saltem sensus motúsve est; ideóque hisce mens vix, aut languidè saltem, imperat.

Mente

Mente interim ſanâ corpore itidem ſano, quæcunque mens indicat per eadem ſentiendi organa ad ſingula membra deferuntur: Neque tamen mentis mandata membris exequi licet, ultra quod à nervis accipiunt. Quapropter muſculi eòuſque ſolùm moventur, quatenus nervorum, quibus conſtringuntur, actione ad illud valent; ac ſi nervi deficiunt, eatenus movendi poteſtate privantur. Exinde pariter evenit, ut muſculi omnéſque partes, quæ corpori movendo inſerviunt, quadantenus haberi organa mentis queant. Quo fit, ut in nonnullis, quibus vis major eſt, non modò facultas locomotrix, ſed & interiora viſcerum organa, facultáſque cujus actiones * Naturales nominantur, menti obediat. Unde huic imprimis vis impreſſa quoſdam letho dedit. Interdum etiam pari jure ſanguinis rivos afficit, adeò ut latex ipſe mente ſubitò commotâ in grumos abeat, ubi cauſæ † evidentes ſaltem nullæ innotuerint. Hinc & in febres interdum præcipites agit; quarum *Qui primaria ſunt organa.*

* Vide Celſ. in Præfatione.

† Ibid. paulò ſuperiùs.

dein ſymptomata originem ſuam altiùs quàm ab humoribus corporis deducunt: Imò nec ab eorundem legibus pendent, neque ad normam reliquarum febrium, quales proximè accedere videntur, tolli conſuêrunt.

Eorum affectus morbos cæteros imitantur. Hinc etiam æmulatio illa affectuum nerveorum, quæ ubivis ferè morborum conſpicitur; quum vix unus detur, qui imaginem ſuam in nervoſo genere non agnoſcit. Nempe omnia mala perinde ac bona in mentis quaſi ſpeculum relata, illinc in corporis partes repercuti videntur. Quinimo & ſimilitudo tanta nerveorum cum cæteris affectibus ſe habet, ut non cujuſvis ſit hoſce ab illis protinus dignoſcere. Eſt etiam ubi intertexuntur, & miras naturæ turbas excitant nervei cæteris ſuperadditi, ut vix liqueat niſi attentè conſideranti, quale expetit natura auxilium, dum indices diverſa monent; quaſi ſcilicet natura vellet contraria & ſibi repugnantia, aut certè ipſa in eodem homine duplex videretur. Omnia autem iſthæc ejuſmodi fiunt, quoniam mens toti ferè corpori, illiúſque legibus ac naturæ dominari, omniáque nervorum operâ ſentientia ſibimet ſubjicere conſuevit.

Cæterùm

Cæterùm nonnullæ corporis partes ſenſu pleniori acutioríque, nonnullæ exiliori atque hebetiori donantur : Quod quidem interdum evenit propter raritatem aut frequentiam fibrarum inibi nervearum, quarum plexus alibi apparent, alibi verò ipſæ non tam propè ſitæ videntur : Interdum etiam propter earundem intentionem vel remiſſionem. Quibus itidem cauſis ſanguinis viſcoſioris & depauperati vitium accedit. ***Senſus partium varius.***

Præterea organa alibi ad hanc, alibi ad illam pertinent facultatem ; cujus videlicet exemplum in hiſce, quæ ad judicem rationéſque colligentem peculiari quodam jure ſpectant ; quaſi mentis ipſa illic ſedes ſtabiliatur. Id quod in phrenitide videmus, quando fomes morbi deliteſcens ægrotos mente moveat, quo demum ſublato ad ſe redeunt. ***Sedes organorum varia.***

Itaque organa commodè diſtribui poſſunt pro vario ſentiendi genere ac modo, diverſóque eorum uſu, & partibus quibus miniſtrant. Siquidem aliud genus eſt res intelligentiâ comprehendere, ab eo quod per tactum in extremis partibus ſentimus : Aliud ***Diſtributio eorum ex genere.***

ud iterum imagines rerum tanquam intus depictas clausis aspicere oculis, quales apertis mox intueri licebat, ab illo quod rationes ex alijs, quarum itidem nullas videre imagines fas esset, colligit, & sagaci sensu occulta indagat. Sicuti etiam aliud est videre vel audire; aliud de eo quod videtur auditúrve sententiam ferre; aliud itidem ex visis auditísve ad propositum spectantia deligere; aliud denique ex præsentibus cum ijs, quæ in memoriâ detinentur, collatis, qualia posthac futura sunt, prævidere.

Et modo. Nec profectò desunt, in quibus omnes mentis facultates suprà descriptas tam apertè vigere, quàm simplices illas videndi atque audiendi, observantibus cernere est. Idcirco ex modis tam variè sentiendi suum cuique genus propriè tribuere æquum videtur.

Ex usu. Diversus præterea est organis usus; sicut hisce, quæ vel inanitionis, repletionis aut satietatis sensu donantur; cujusmodi sunt, quibus fames & sitis, aut fastidium nauseáve sentiuntur. Qui sanè sensus duplex notari potest; primarius, qualem hi nervi

com-

communem cum omnibus cæteris obtinent; veluti, quando aliquid lædat, ſtatim irritati illud à ſe excutere nituntur; & dein ſecundarius, qualis ipſis peculiaris videtur. Exemplum prioris in crapulâ cernitur, ubi etiamſi cibi potionéſque non diſpliceant, nimia tamen copia ingeſta oneris ſenſum apud hos ipſos parit, unde & rejicere conantur; poſterioris verò, ſi quando medicamentum, quod repurget, aſſumatur; cujus ſtimulos, hoſce licet nervos urant, reliqui vix ſentiunt.

Diverſitas porrò naſcitur ex locis, ubi ſita ſunt organa, ipsâque partium fabricâ; quam cernere eſt in hiſce, quæ pertinent ad oculos auréſve, cæteráque illiuſmodi organa, quæ ex admirandâ complurium ſtructurâ oriuntur. Idcirco plura ſentiunt organa aliàs atque aliàs ſita, quorum nonnunquam ſenſa ſibi invicem contraria videntur: Qualem ſæpe videre licet repugnantiam inter hæc, quæ palato, & quæ ventriculo grata ſunt. *Ex ſitu.*

Ex hiſce autem, utcunque quoad præmiſſas rationes diverſa fuerint, nonnulla eòdem collineant; ſicuti organis, quæ ad olfactum *Contrarius ſenſus iiſdem organis, & aliorum alijs.*

factum pertinent, scopus propè idem est, atque eorum, quæ ad distinguendos sapores apta nata sunt. Siquidem quæ grata sunt alimenta dignoscere tum odore tum sapore licet. Quod ipsum & munus est, postquam ingesta fuerint, ventriculo inservientibus; quibus frequenter ingrata sunt, quæ odore ac sapore oblectârunt. Atque è contrario, qualia & odore insuavi & sapore minimè grato donantur, nervorum fibras ad ventriculum sitas demulcent; cujusmodi sunt absinthia parvulis, quæ Poëta ideo tetra nominat. In hunc modum organa sibimet opponi videntur, aliáque aliorum impetum inhibere. Quo fit, ut aliorum officium sit irritare, dum alia penes sit reprimere. Quemadmodum ex nimiâ voluptate languor sentitur, quoniam irritamenta voluptatum à naturâ appetitui explendo destinantur, quo dein satiato nil nisi vis postea infertur. Eo scilicet modo organa ad ventriculum sita, quæ voluptatem usque ad satietatem perceperant, exinde nauseant.

Ratio aversationis. Atque ita dum hic nauseandi sensus in mentem revocatur, prohibetur abhinc appetitus. Quî frequenter evenit, ut à crapulâ idem alimenti genus, ex quo quivis incom-

incommodum ſenſerit, ingratum per longum temporis ſpatium videatur. Hinc ſanè plura alimentorum genera, etiamſi cauſa data non explicitè in memoriâ teneatur, diſplicent. Quâ de re fieri ſolet, ut ea ciborum genera, quæ naturâ ſuâ dulcia ſunt, quibus rariſſimè homines crapulam contrahunt, faſtidium ſui ipſorum, quale quidem diutius duret, vix creent. Imò & alimenta bene multa, à quibus odio quaſi naturali homines refugiunt, iſtiuſmodi olim fuiſſe veri haud abſimile videtur, tametſi jamjam in alteram eòuſque abierint naturam, ut cauſa ejuſdem faſtidij nullum in memoriâ veſtigium reliquerit.

Quoniam autem experientiâ ſeu noſtri ipſorum ſive alienâ, imò & conſilijs monitíſque innotuit, aliquid ſubeſſe mali, quod tamen appetitus non refugit, quale quidem affixum memoria vividè tenet; hinc oritur oppoſitus in eâdem mente ſenſus; unde ſæpe appetit, quod ſibi ſimul conſcit eſſe incommodum aut ineptum, ac certamen quoddam in ſe concipit dum huc illuc diſtrahatur. Sic Ovidius (*a*) Me- *Lucta ſenſuum contrariorum.*

(*a*) Metam. L. vii.

deam

deam amantem describit secum talia reputantem,

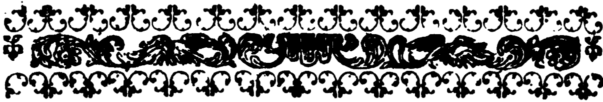
——————Video meliora proboque;

Deteriora sequor ——————.

Ejus remedium educatio.

Quod quum prudentes vidissent, nitebantur homines studijs assuefacere appetitui contradicendi, & tanquam frænis cöercendi ope institutionis atque doctrinæ; quò feliciùs mens habenas quasi tractando imperium corporis occuparet, ac sæpe in contrarias partes flecteret. Quo tandem pacto vehementiam appetitûs regeret, affectûsque animi instantis vim moderaretur. Id sanè constat, quòd in nonnullis hæ velut habenæ fortiores, in alijs laxiores adhiberi soleant. Cujus quidem celebris ea Socratis agnitio exemplum præbuit; qui quum à Zopyro ex Physiognomiâ omnium libidinosissimus judicatus fuisset, quem Physiognomum Athenienses tanquam falsa loquutum deridebant, minimè eum mentitum fuisse fatebatur, sed naturæ vim se animi virtute oppressisse.

CAP.

Cap. IV.

De varia organorum mentis conditione.

EA mentis organorum conditio est, ut interdum voluptate, interdum dolore afficiantur, ac nonnunquam tertium illud inter utrumque adſit, quod indolentia nominatur. Poſtremum autem ad temperamentum æquabile refertur, quod tranquillè ſe habet, nullíſque omnino affectibus perturbatur; & cujus appetitui ita ſatisfactum fuerit, ut in præſens ſaltem tempus nihil moleſtiam pariat. Quo quidem pacto mens imperturbata corpore utitur ſano, neque ulteriora optat, quàm ut non malè ſit functionibus ſive naturalibus, ſeu hiſce quæ placidè & ſine dolore munia ſua obeunt. *Organorum triplex conditio.*

Tali

Indolentia. Tali proinde homini jejunus minimè latrat ſtomachus; qui neque nimiâ alimentorum copiâ, eorúmve quæ facultatibus prædita ſunt valentibus, nedum inter ſeſe litigantibus, humoréſque in partes ſuas provocantibus ſeſe replet. Qualis ſanè medius, qui inſtituitur, vitæ decurſus perpetuò ab omni appetentiâ moderandâ ita pendet, ut qui hujuſce legibus obſtringuntur, ut plurimùm in ejuſmodi inclinentur partes abſtinentiæ, ubi parcè ac ſimpliciter, potiùs quàm ſaturitatis, in quâ lautè ac liberaliter variâ confectis materiâ, vivitur.

Paucis contingens, diverſa à felici tranquillitate. Verùm iſthàc degere pauciſſimis ſorte datur, quibus nimirum doloris perinde atque voluptatis expertibus eſſe contingit. Quale quidem mortalium genus, quod irâ minimè nec amore tangitur, idipſum neque gaudijs frui poteſt: Siquidem animo frui tranquillo ac placido, dum perturbatione nullâ vehementi commovetur, quoniam ſecundâ utitur fortunâ, proſperáque favent omnia, non eſt indolentia; ſed tam procul ab eâdem abeſt, quantum cœlo ſudo, leni aurâ & nullo ſurgente fluctu tranquillitas diſtat à malaciâ, ubi aquis ſtagnantibus naves

naves omni vento destitutæ se ex loco movere non possunt. Enimverò illa felicitas est, quam Epicurus (*a*) Dijs tribui contendit; hæc doloris absentia quantumvis quietos, non tamen felices homines reddere potis est.

Si quando autem voluptatem per organa diffusam mens percipiat, florem summæ sanitatis in ipso temporis articulo carpit; ideóque in lubrico versatur secunda ejusdem valetudo. Hæc quippe voluptas, cui nimis indulgetur, dolorem certò paritura est. Neque sanè dulcem eum sensum frequenter fert natura, quem quidem rarior usus commendat: Nec itidem, modò intensus sit, diutius, quin mox in molestum abeat. Proinde ut in voluptatem ingenium mentis à rebus arduis asperísque proclive est, sedulò *Voluptas periculosa.*

(*a*) Apparet Divûm numen, sedésque quietæ:
Quas neque concutiunt venti, neque nubila nimbis
Adspergunt, neque nix acri concreta pruinâ
Cana cadens violat; sempérque innubilus æther
Integit, & largè diffuso lumine ridet.
Omnia suppeditat porrò natura, neque ulla
Res animi pacem delibrat tempore in ullo.

Lucret. L. iii.

Quare voluptas minùs sincera est.

Quod ad priorem attinet, est ubi voluptas judici mentis facultati non probatur, veluti quæ solis subsellij inferioris organis jucunda est, verùm de quâ superior illa longè aliter censet. Unde nonnihil ingrati frequenter voluptatibus admisceri contingit. Dein verò ad potiones meraciores confugiunt, quibus dictata judicis negligere moris est. Attamen harum ope in aliud tempus differre licet judicis sententiam, non eandem irritam reddere; donec repetitis calicibus hæc quidem facultas tandem subacta cedat. In cujus locum subiêre peregrini isti spiritus, qui furiarum ad instar exagitant perturbántque mentem; interdum & aciem ipsius retundunt, vigorémque stupore demergunt; interdum quicquid humani reliquum est vi suâ adeò obruunt atque extinguunt, ut, nisi lethum occupârit, in vivo adhuc corpore mentem quasi sepeliant.

Exemplum mero continuantis voluptatem.

Siquidem quibuslibet naturis, ubi voluptas ope meri continuatur, metuendum, ne tale quiddam sibi eventurum sit, quale Socrates Anyti filio prædixit. Nimirum ille adolescens, animo quippe non remissus, in arte

arte servili à patre eidem apparatâ minimè permansurus videbatur. Qui quidem, (a) *quum vino delectaretur, neque noctu neque interdiu bibendi finem faciebat; ac tandem nec patriæ, nec amicis, nec sibi utilis fuit. Anytus ipse, propter educationem filij pravam, & amentiam suam, etiam post mortem infamis est.*

Qui voluptas animi commoda fiat.

Propterea mentis ea altera conditio potiùs laudes meretur, quâ ipsius voluptates florent; ubi idipsum eandem suaviter tangit utilia pulchritudine suâ atque delicijs non carentia cognoscere; ubi ordinis virtus perspicitur, quatenus confusam re-

---

(a) Apud Xenophontem in Apologiâ Socratis. Locum verò laudatum proximè præcedentia huc transferre alienum non videtur. Ἀλλὰ μέν τοι φάναι αὐτὸν [τὸν Σωκράτην], ἀνέθηκε μὲν καὶ Ὅμηρος, ἔςιν οἷς ἐν καταλύσει τȣ̃ βίȣ προγιγνώσκειν τὰ μέλλοντα· βȣ́λομαι δὲ καὶ ἐγὼ χρησμῳδῆσαί τι· συνεγενόμην γάρ ποτε βραχέα τῷ Ἀνύτȣ υἱῷ, καὶ ἔδοξέ μοι ȣ̓κ ἄῤῥωςος τὴν ψυχὴν εἶναι· ὥςε φημὶ αὐτὸν, ἐπὶ τῇ δȣλοπρεπεῖ διατριβῇ, ἣν ὁ πατὴρ αὐτῷ παρεσκεύακεν, ȣ̓ διαμενεῖν. Διὰ δέ τὸ μηδένα ἔχειν σπȣδαῖον ἐπιμελητὴν προσπεσεῖσθαί τινι αἰσχρᾷ ἐπιθυμίᾳ, καὶ προβήσεσθαι μέντοι πόῤῥω μοχθηρίας.

rum variarum & nonnunquam ſibi invicem repugnantium in memoriâ molem eleganter diſponit, & fulgorem ex fumo elicere amat. Verùm hæ præclaræ mentis dotes non ſine exercitationibus aſſiduis vigent; at deficiunt, niſi quotidie exacuantur atque excolantur. Quin & eaſdem nimiùm exercitare licet, atque eòuſque ejuſmodi delicias adamare, ut imbecilla exinde evadant organa, ingeniíque vis non interruptis operibus deteratur. Utilis ideo imaginationis opera, quæ ſeveriores diſciplinas lepore peculiaríque ſibi gratiâ condire novit: Utilis itidem propter mille amœnitates, quas perquirit & ad rudem naturæ ſpeciem poliendam effingit; quales ſcilicet mirâ animum varietate oblectant, cavéntque interdum levia interponendo, ne mente gravi rerum momento nimis intensâ affixâque, flos egregiarum dotum depaſcatur; omniáque dein illuſtria earundem opera aut immatura pereant, aut tam ingrata propter aſperitatem evadant, ut publicis inſervire commodis nequeant.

Quâ ratione corpus voluptates animi commodè ferat.

Neque profectò corpus facilè voluptates mentis exquiſitas tolerat, quin minùs valeat,

at, ſiquando ad eandem excolendam totus homo vires ſuas dirigere nititur. Ad quam rem in univerſum feliciter gerendam Socratis conſilium plurimùm valet, qui hujuſce inſtituti vim in ſui ipſius imperio expertus eſt. Ille enim (*a*) *ex quo tempore intelligere, quæ dicebantur, cœperit, nunquam intermiſit tum inquirere, tum diſcere, quicquid boni poterat.* Conſtat quippe Xenophontem ſcriptorem omnibus numeris abſolutum exhibuiſſe Socratem tanquam exemplar ijs imitandum, quicunque quidem ſapere, non verò ſuprà quod hominibus par ſit, velint. Quod ipſum in (*b*) nomine ejuſdem viri ſignatè proditum eſt; quaſi indicarent Attici imperio ſui ipſius potitum, ſalvúmque illud in ultimum tempus præſtantem. Ille, (*c*) inquit autor laudatus,

 primò

(*a*) Xenoph. Apol.

(*b*) Ἀπὸ τοῦ σώζειν τὸ κράτος. Quod denotat etiam non modò *regnum*, ſed & *victoriam obtinere*, ac *ſervare.*

(*c*) Idem ibidem. In quâ deſcriptione bis alluſum eſt ad poſteriorem, quæ nominis compoſitionem ingreditur, vocem: Verba Xenophontis ſunt, Ὃς πρῶτον μὲν Ἀφροδισίων καὶ γαστρὸς πάντων ἀνθρώ-

primò rerum Venerearum ac gulæ supra omnes homines continentissimus erat; deinde hyemis, æstatis, laborum omnium tolerantissimus, atque etiam sic ad frugalitatem institutus, ut quum valde modicum possideret, facillimè contentus ijs esset, quæ habebat. Paulò post; *Quia constabat eum talem esse, in spem erigebat illorum animos, qui consuetudine ipsius utebantur, futurum, ut si ipsum imitarentur & ipsi tales evaderent. Nec corpus quidem ipse suum negligenter curabat, ac si qui curarent negligenter, eos minimè laudabat. Itaque improbabat, siquis nimio cibo refertus labores immodicos susciperet; magisque probabat,* (*a*) *si quod animus lubenter admisisset, id laborando conficeretur. Nam ejusmodi habitum valetudini non parum conducere, ac animi studium haudquaquam impedire aiebat.*

Exercitatio mentis commoda. Post hæc Xenophon objectis respondens addit; *Video, perinde atque corporis actiones ab ijs suscipi non possunt, qui corpora non exercent*

ἀνθρώπων ἐγκρατέστατος ἦν· εἶτα πρὸς χειμῶνα καὶ θέρος καὶ πάντας πόνους καρτερικώτατος, καὶ τὰ λοιπά.

(*a*) Verba Autoris sunt, Τὸ δὲ ὅσα ἡδέως ἡ ψυχὴ δέχεται, ταῦτα ἱκανῶς ἐκπονεῖν ἐδοκίμαζε.

ercent; sic etiam actiones animi non posse ab ijs perfici, qui animum non exercent. Dein postquam asseruerit, *exercitatione omnia bona & honesta comparari, maximè verò modestiam*, subjicit; *In eodem corpore voluptates animo insitæ persuadent ei, ne temperanter ac modestè se gerat, sed quamprimum & ipsis & corpori gratificetur.* Cujus rei exempla Alcibiadem & Critiam proponit; *qui, quamdiu cum Socrate versabantur, cupiditates inhonestas vincere poterant*; postea verò in omnia alia abierunt. Mens quippe varios induit mores pro diversâ organorum conditione, in quæ plurimùm valet consuetudo: Hâc enim, quæ acerba antè videbantur, pòst toleratu facilia, & nonnunquam grata & jucunda tandem evadunt, taliáque sine quibus vix beatis esse licet. Quomodo profectò accidit, ut qui studijs literarum assiduè per plures annos mentem exercere soliti fuerunt, ijdem si ipsis incumbere omittunt tam ægrè apud animum ferant, quàm hi, qui laboribus corporeis quotidie assueti eosdem interrumpunt, ac proinde in morbos præcipites ruunt. Imò & mens ipsa languidiùs in rebus cognoscendis versatur, neque cum tantâ alacri-

tate opera ſua peragit, quum cogitandi labor in deſuetudinem abierit, dulcémque ſaporem depoſuerit; quanta ei adeſt, quem nulla ſine lineâ dies præterijt, nec tamen cogitandi faſtidium invaſit.

CAP.

Cap V.

De Voluptate.

OLUPTAS singulis ætatibus accommodatur, quò suaviùs alliciantur homines ad eadem peragenda, sibíve concilianda, quæ natura expetit: Ideóque ad primarium hunc scopum per varia ævi nostri tempora dirigitur. Siquidem ita jugiter res habet, ut quò fortiùs urget appetitus, eò sincerior dum isthic ritè expletur, fluat voluptas. *Voluptas Ætatis cujusque.*

Præterea plura ex hominis, quam bruti cujusvis fabricâ oriuntur desideria, quibus voluptates respondent; nonnulla itidem temperamentis diversis singularia: Quibus superadduntur mores educatione introducti usúque confirmati; unde nova interdum nascuntur desideria, quæ peculiarem quan- *Et temperamenti.*

quandam gratiam voluptatibus conciliant, ac vim ijs aſciſcunt.

Infantia prima. Nempe prima infantia motui violento inepta, novo lucis ſplendore blandâque nutricis loquelâ, lactis dulcedine ac leni geſtatione gaudet, neque ijſdem initio niſi parcè, atque eatenus ferè, ut repleta ſomnum capeſſat. Molles quippe adhuc fibræ ad liquorum naturam tam propè accedunt, ut vix ulla veſtigia memoriæ impreſſa teneant, quin citò, tanquam aquei diviſi atque iterum nullo inhibente confluentes, unam ferè ſine ullis apparentibus ſignis indiſcretam præbeant faciem.

Cauſa ejuſdem. Ideo verò pauca iſthæc tunc temporis conducunt, quia nondum amplius vult natura, quàm ut vitæ ſensûſque tenellæ agantur radices, ac ne vitalis lampas recens accenſa idoneo ad ſuſtentandum pabulo deſtituatur. Quî fit ut ad hoc operis utilia imprimis ſola curet. Incipit ergo infans à vagitu auxilium neceſſarium depoſcente, & riſu dein blanditur, qui veluti hâc ratione parentibus rependit, quicquid curæ ſibi inſumtum eſt, charitatéſque novas accendit. Unde gaudia hoc ævi tempore

pore ſincera & profuſa, abſque quibus ſanitas vix conſtat, attamen hæc ipſa ſine eorundem perinde atque dolorum recordatione.

Proximo ævi ſtadio dentes ſe attollunt, cæteráque vocis organa ad articulatè loquendum comparantur; pedes ad ambulandum firmiores evadunt, totúmque corpus agilius redditur. Idonea igitur huic ætati voluptas eſt exercitatio levis ſummè varia, cùm organorum vocalium, tùm pedum corporíſque artuum mollium miréque flexilium. Quin & eduliorum potionúmque dulci ferè ſapore oblectatur. Quæ videt audítque imitari geſtit, præſentibúſque lætatur, vix præteriti boni malíve memor, futuríve cauta. Recordatione tamen ſimplici rerum ſonorúmque ſingulorum præpollet; quæ nondum tam fida, quàm mox inſequenti tempore. Verùm plura nova cum voluptate indies experitur, ac lætitiâ propè perpetuâ, modò adſit ſanitas, fruitur. *Proxima ætatis.*

Deinde quando ad conficiendum alimenta valentiora ætas adhuc firmior comparata fuerit, ſcopus ad quem diriguntur *Puerilis.*

volup-

voluptates is eſt, ut corpus in proceritatem evehatur, perinde atque robur adaugeatur. Hinc pueri ludis varijs ad fatigationem agitati lætantur, quos plurimum juvant quaquaverſum jactationes. Quippe quibus tramites ad alimentorum facultates intromittendas adaperiuntur, tubulíque minutiſſimi paulatim evolvuntur, atque extenduntur ut ad debitos uſque terminos jucundè amplientur.

Quales tunc temporis panduntur dotes & voluptatum fontes.

Durante hoc ævi ſpatio memoria maximè viget, & quæ complectitur, hæc uſque ad ſeros eidem annos hærent. Quod igitur vitæ tempus ſingulis rerum generibus nominibúſque addiſcendis dicari ſolet. Qualia quidem faciliùs ferè tenet, quò alacriùs ad ludendum ſe accingit, & voluptatem exinde vividiùs ſentit, avidiúſque percipere ſtudet. Nunc animi dotes ſuperioris ordinis ſeſe ſpectandas pandunt; imagines novæ ad ſimilitudinem earum, quæ viſibus objectæ ſunt, effictæ conſpiciuntur, æmulíque eorum quos audit ſonorum toni modulíque tentantur, atque omnia, quæ coætanei aut potiùs ſeſe paulò majo-

majores natu aggrediuntur, admiratur conatúrque. Nunc & à falſo verum ſecernere cupit intellectus, ac rectum pravúmque ſibi conſcire incipit : Solertiam ad puerilia tractanda dein adhibet, vímque indagatricem rerum celatarum eòuſque oſtendit, ut qualis futura ſit poſthac mentis poteſtas hâc ætate obſervantibus patefacere conſueſcat. Et quid ni inter parvos hoſce latentem requiramus ſcriptorem, quiſquis ille ſit, qui ſeculum ingenij fertilitate exculturus eſt ? Qui ſcilicet laudibus debitis quidem, ſed à coætaneis ipſorum dum viverent propter invidiam negatis, majores aliquando cumulet ; ac dein eorundem æmulus inter clariſſima orbis literati ſidera reſplendeat. Propterea illiuſmodi teneris at fœcundis ingenijs optandum, ut exemplaribus non modò priſcorum, verùm & nuperorum, imò & hodie aurâ æthereâ veſcentium, quibus mens divinior eſt atque os magna ſonaturum, ne deſtituantur ; ut, quando ætas adoleverit, memoriâ cum voluptate tenentibus, quos ad vivum ſuaviter delineent, eorum omnium virtutes repræſentare æmularíque libeat.

Nempe

Eorum summa. Nempe oportet pueris, qui ad tanta nati sunt, illiusmodi adesse studia; quò feliciùs à voluptate maturiori ævo, quando robur corporis justo tempore ad summum perductum fuerit, destinatâ ijdem nec ingratè revocentur. Quæ autem ad hæc usque ævi tempora spectant, Paulus (*a*) paucis complectitur; *Posteaquam lacte nutriri infantes desierint, liberiore eis modo & suo ingenio hilariter vivere permittemus; exercitia autem & alimenta leviora. Ab anno sexto & septimo tum pueri tum puellæ, literatoribus blandis humanisque tradentur; tales enim cum animi remissione & gratiâ docent. Animi autem relaxatio ad probam corporis educationem plurimum adfert momenti. Duodecimum annum egressi ad Grammaticos jam & Geometras mittendi sunt; corpúsque suum exercere oportet. A quarto decimo usque ad primum & vigesimum mathematicis disciplinis & sapientiæ studio incumbent: Exercitijs pluribus propter corporis robur credentur, ut & animo & corpore laborantes à libidinis impetu coërceantur. His etiam vinum circumcidendum est.*

(*a*) L. 1. c. 14. Vertente Guinterio.

Adolef-

Adolescentiæ quippe sanguis postquam accendatur, exinde eandem vim sibi occultè indies crescentem veluti novum quendam voluptate minimè carentem ardorem concipit; quem pari passu comitatur partium symmetria, nec non qui spectantibus laudatur color vividus, vultus serenus, oculi amores jaculantes, venustas, cæteráque quæ jucunda intus omnia commonstrant. Quin & laudibus gaudet, & benevolè cuique merita retribuere æmula, nondum invida, quæritat; quâ ratione virtutum socialium fundamina in eâdem jaciuntur, atque ipsæ ibidem florent. Hîc verò amicitiæ exurgit fons, qualis per totum vitæ curriculum lætos ferre solet fructus. Simplex interim amoris illecebris trahitur, eique imperanti libenter paret. Quâ in re quippe ad conservandum genus utilem voluptatem natura profundit; felicésque operarum conjugalium dulcedine intensissimâ tangit: Adeò ut hæc à (a) vate, qui Epicuri placita caneret, nomine voluptatis speciatim signetur.

Adolescentiæ dotes & natæ inde voluptates.

(a) Lucret. L. 1. v. 1.
Æneadum genitrix, hominum Divômque voluptas.

Amor eisque subordinatæ voluptates.

Amori ergo tanquam principi plures aliæ voluptates famulantur, quæcunque amœnitate suâ juvant, animos addunt menti, robur corpori impertiuntur, atque ad ſanitatis ſumma perducunt juga. Huc faciunt quæ formam perpoliunt, mundus ille, ornatus, cæteræque omnes elegantiæ, quæ gratiores reddunt amantes. Proinde Veneris ſubridentis Gratias Poëtæ canunt comites, miniſtrantes quæ decent: Sunt verò eædem (*a*) ſplendor oculos paſcens, morum animi ſuavitas, atque flos demum ille felicitatis ſodalitiæ, qui in convivijs enitet.

(*a*) Heſiodus docet, Jovem genuiſſe ex Themide [quæ vox jus fáſque denotat] Eurynomen [videlicet latè id ipſum diſtribuentem]: Dein ex Eurynome tres Gratias, *quarum & palpebris amor membra ſolvens contuentium deſtillat.*

Τρεῖς δέ οἱ Εὐρυνόμη χάριτας τέκε καλλιπαρήες
Ὠκεανȣ̃ κȣ́ρη πολυήρατον εἶδος ἔχȣσα,
Ἀγλαΐην, καὶ Εὐφροσύνην, Θαλίην τ᾽ ἐρατεινήν.
Τῶν καὶ ἀπὸ βλεφάρων ἔρος εἴβετο δερκομενάων
Λυσιμελής· καλὸν δὲ ὑπ᾽ ὄφρυσι δερκιόωνται.

Theog. Heſ.

Præte-

Præterea ex hoc tanquam fonte oritur volupe illud, quod oculos aurésque & animum ipſum demulcet. Amoris quippe eſt pulchritudinem undiquaque ſemet offerentem venari; nec finibus anguſtis contentum eſſe, verùm omnia longè latéque diſſita ornare, ex quibus amœnitas ubivis viſibus grata evadat, auréſve toni ſuaviores alliciant. Ut taceam cæterorum ſenſuum oblectamenta, quæ fomites huic igni ne deſint curant; ab eóque invicem ſuam vim aciémque exquiſitam mutuò accipiunt. Quò nimirum tendunt guſtûs deliciæ? Quò ſuaveolentium gratiæ? Quò tandem tactûs delicata ſubtilitas? Quales quidem à ſenſibus perceptæ voluptates ad animum etiam aſſurgunt; veruntamen ab amoris officijs excitantur, atque exinde apud homines tantum valent. Quemadmodum diſertiſſimus ille (*a*) Romanorum, initio ab auribus ſumto, quæ oratoris vim maximè ſentiunt, ad amuſſim prodidit; *Qualis eſt hæc aurium, tales ſunt oculorum & tactionum, & odorationum & ſaporum, quæ ſunt omnes unius generis ad*

Amor com. plurium cauſa.

(*a*) Cicero Tuſc. Quæſt. L. 4.

perfundendum animum, tanquam illique facta voluptates.

Voluptates ab amore pendentes.

Proinde ab hâc voluptate pendent non solùm modorum ex arte musicâ petitorum gratia & voluptas, ac eorundem ad animum irritandum mulcendúmve aptitudo; sed & hinc suas facundia catenas, sua (ut ita dicam) philtra mutuatur. Hinc & molles meditatur carminibus numeros Poëtica, quorum vis ex eodem jucundo sentiendi modo elicitur; etiamsi idipsum, unde singula ejusmodi perplacent, mentem fascijs amoris dèvinctam prorsus fugiat. Sudet licèt philosophia nobiliores voluptatis causas explorando, vix alias priores inveniet, quàm quòd in amore insunt ea omnia, quæ tanti apud homines momenti æstimantur; ex cujus celati pharetrâ isthæc infixa animis audientium tela depromta fuerint. Inde fit ut sermones salibus conditi, uti & ipsa sapientia severior, qualis cum amore non conjungitur, aures non modò captare, sed & fastidium parere soleant.

Propen-

Propenſionem verò in hanc voluptatem à naturâ adeò valentem obſervârunt vetuſtiſſimi ſcriptores (*a*) Græci, ut Amorem inter primores Deorum recenſerent, ejúſque poteſtatem in cunctorum animum ac providum mentis conſilium celebrarent. Unde & omnia primò in pulcherrimum prodijſſe ordinem, ac eodem etiam amore cohærere; aut ſi vi fortè divellantur partes, iterum cæco ejuſdem impetu ad ſe mutuò trahi. Amorem quippe ſenſerunt

Amore mundus continetur ex mente veterum; ejúſque poteſtas.

(*a*) Nempe addiſcimus ex Philoſophis Poëtarum interpretibus, mundi fabricam ex confuſo Chao in telluris ſolum ſubſtratum tanquam baſin Jovis imperio, ſeu Aëri atque Atmoſphæræ, ubi venti nubéſque colluctantur, expanſam fuiſſe, Tartaráque Ditis regna inferiùs depreſſa; dein verò per amorem conſtare, partéſque ejuſdem ſimul ac univerſi mundi, alteram in alterius amplexus perpetuò tendentem, contineri: Non ſecus ac recentiores eaſdem attrahi monuerunt. In antiquiſſimo illo Heſiodi opere, ubi Deorum generationem, mundi ſcilicet fabricationem, complectitur, Chaos, Telluréṁque & Tartara proximè inſequitur Amor;

Ἠδ' ἔρος, ὃς κάλλιςος ἐν ἀθανατοῖσι θεοῖσι,
Λυσιμελὴς, πάντων τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων
Δάμναται ἐν ςήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βϐλήν.

ad primariam pertinere mentis ipsius sedem, stirpémque esse, unde cæteræ voluptates fructus quæque suos collegerunt. Eundem itidem pariter valere opinati sunt ad universi partes conjungendas, atque ad homines in societatem congregandos; ideóque hunc Deum

——Ire per omnes
Terrásque, tractúsque maris, cœlúmque profundum.

Honor ei conjunctus.

Quidnam autem est Patria? Nónne cognatorum, eorúmve, qui in similes consentiunt amores, sedes? Cujus causâ dulce & decorum esse mori honor edicit. Qualis quidem ingenui est animi voluptas, quem nobilis ille ardor dulcedine eatenus tangit, ut labores nullos non perferre, nulla pericula non adire gestiat. Honorem ergo semper comitatur amor, neque sine ipso intelligi potest; maximè verò is, qui militari nascitur gloriâ; unde non abs re Poëta (*a*) rerum naturam pandens, Veneri

(*a*) Lucret.

Mavor-

Mavortem æterno devinctum esse amoris vulnere, cecinit.

Nil miri igitur si eodem ævi tempore, ubi amor æstuat, & ad summum effertur, omnia civilis vitæ officia præcipuè coli, & cum ejus refluxu negligi consuêrunt. Idem & in disciplinis usu venit. Unde quoque per hoc ipsum spatium messis colligitur, & vitæ fruges reponuntur, quæ ad senectutem alendam conquiruntur. Interim omnes hæ voluptates cum recordatione conjunctæ augentur pro gratâ memoriæ impressione, adeò ut desiderium sui relinquere soleant. Reverà bona voluptatum pars, quas sapiens optat, de eo genere sunt, ut se fruiturum repetitis speret, quásque animo revolventi nulla pœnitentiæ detur causa. Tales verò habentur, quæ ad sanitatem utiles deprehenduntur; nempe quales natura ut sibi bene sit deposcit. Siquando enim modo peccent, vires pristinæ amissæ monent; idque dein sentientibus præstolandi causa est, usque dum eædem restitutæ fuerint. Quibus profectò accedunt animi ipsius voluptates, gaudiáque non immista sensuum externorum officijs, quæ prudens quisque

Quomodo voluptatum commoda decerpenda.

ſibi conciliat, quam primum ſatis diu in vitâ manſerit; quas quidem tanquam mentis opes recondit in provectioris ætatis ſolatia.

Voluptas ſeræ ætatis.

Voluptas quippe ſeræ ætatis illiuſmodi propè videtur, quam Poëta (*a*) depingit; qualis cernenti magnos juniorum labores, affectúſque indomitos reprimen-

(*a*). Suave mari magno turbantibus æquora ventis,
E terrâ magnum alterius ſpectare laborem;
Non quia vexari quenquam eſt jucunda voluptas,
Sed, quibus ipſe malis careas, quia cernere ſuave eſt.
Suave etiam belli certamina magna tueri,
Per campos inſtructa tuâ ſine parte pericli.
Sed nil dulcius eſt, bene quàm munita tenere
Edita doctrinâ ſapientum templa ſerena;
Deſpicere unde queas alios, paſſimque videre
Errare, atque viam palantes quærere vitæ,
Certare ingenio, contendere nobilitate,
Noctes atque dies niti præſtante labore,
Ad ſummas emergere opes, rerúmque potiri.

Lucret.

Libri ſecundi initio.

Quæ ſanè certamina ad mediam ætatem præcipuè ſpectant. At profectò ſuaviſſimum futurum eſt, juvare pariter poſſe quos ita laborantes cernis: Nec citra idipſum naturæ bonitas ſinceriore fruitur voluptate; quippe cui alienis malis, ſi non lædi, tamen aſperiùs tangi contingat.

tium,

tium, quibus tanquam fluctibus jactantur, ideo suavis est, quoniam ipsa olim experta istiusmodi mala, miseris succurrere didicit. Siquidem juvat, non solùm sese extra isthæc tela positum nôsse, sed & consilijs auctoritatéque sapientiæ, laborantes, si non à difficilibus omnino tutos, incolumes tamen eripere, salvósque demum officijs sibi devinctos præstare. Ideóque nil senectuti mente bene sanâ præditæ dulcius est, quàm literas eòusque excoluisse, prudentiámque sibi omnimodâ experientiâ acquisivisse, ut non planè otiosus spectator aut inconsultus in serotinis vitæ scenis appareat.

Quâ re motus Socrates, postquam ad senium devenisset, accusatus nullâ defensione uti voluit, uti testatur Xenophon, qui Hermogenem Socratis familiarem laudat asserentem talia ab ipso fuisse dicta; *An nescis nulli me hominum ad hunc usque diem vitæ integriùs actæ laudem concessisse? Nam quod jucundissimum est sciebam, mihi vitam omnem sanctè ac justè transactam. Quo fiebat, ut & ipse magnam ex me voluptatem caperem, & animadverterem familiares meos idem de me sentire. At si nunc* *Illustratur exemplo Socratis.*

ætas

ætas mea progrediatur ulteriùs, ſcio neceſſarium eſſe, ut quæ ſenectutis ſunt mihi quoque contingant; nimirum ut pejus videam, minùs audiam, ad diſcendum minùs idoneus ſim; eorum verò, quæ didicerim, faciliùs obliviſcar. Jam ſi animadvertam deteriorem me fieri, graviterque hoc feram, quî dicere poſſim, me jucundè victurum? Fortaſſis etiam, inquit, Deus hoc mihi ex benignitate præſtat, ut non ſolùm opportuno ætatis tempore vivendi finem faciam, ſed etiam ratione longè facillimâ. Nam ſi modò condemnatus fuero, manifeſtum eſt, poſſe me uti mortis genere, quod leniſſimum eſſe judicatum ſit ab iis, quibus hoc cognoſcere curæ fuit, minimúmque negotij ſit exhibiturum amicis, quod denique in moriente maximum deſiderium excitat. Quippe quum nihil indecori neque offenſionis in animis eorum qui adſunt relinquitur, & ita quiſpiam extinguitur, ut & ſanum habeat corpus & animum, qui comiter agere cum alijs queat; quî fieri poteſt, ut hoc non ſit optabile?

Qui & in Prytaneo, locum ſibi debitum cenſebat. Propterea mos apud Civitates ſapienter & feliciter conſtitutas invaluit, ſedes honorificas ſenibus, qui bono publico per vitam anteactam conſuluerant, tribuendas

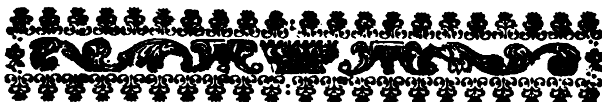
das curare ; ubi metu egestatis semoti cum dignitate alerentur ; ita tamen ut eorum interesset, tanquam patriæ suæ parentes haberi, & nequid in publica peccetur commoda, à quibus sua etiamnum pendent, prospicere ; atque experientiæ suæ auxilijs quandocumque tractatu difficilia rempublicam administrantibus occurrerent, perpetuò adesse. Hujusmodi locus erat Prytanéum Athenis in arce dignissimus, ubi judices & magistratus habere consilium solebant. Ibi etiam alebantur publicè, qui bene meriti erant de Republicâ ; qui honos apud Athenienses maximus habebatur. Ac proinde Socrates, postquam sibi rectè factorum coram judicibus meminisset, *Eorum*, inquit, *gratiâ*, *quæ à me gesta sunt*, *censeo me in Prytanéo ali debere.*

Nempe ea suprema est ultimæ ætati voluptas, ut dignitate apud suos emineat, postquam cæterarum rerum usus eidem vix suppetit. Hoc quippe novum quiddam, quale in vitâ nondum attigerint, fastigium videtur, ideóque velut aliquid ijs ultrà expetendum proponitur. Cujus sanè vice ad opes cumulandas tanquam fidum *Ratio ejusdem.*

dum honoris fulcrum ac tutum ſibi perfugium, frequenter animum ſeniores adjungunt. Quod quidem raro ijs laudi cedit, verùm ſæpe odium ac contemtum devocat; utpote qui ea ſibi acquirere magnopere nituntur, quibus juniores indigent, dum ipſi jam detinentes uti nequeunt. Quicquid ſanè eò tendit, ut (*a*) alacritatem animo addat, neque dolorem pariat, hoc quidem ſenibus curæ eſſe par eſt; & quodcunque de genere hoc experiuntur, idipſum ſibimet conciliare prudentiæ eſſe haud vulgaris videtur.

(*a*) Verbis videlicet Lucretianis, —*Ut cùm Corpore ſejunctus dolor abſit, mente fruatur Jucundo ſenſu, curâ ſemota', metúque.*

Cap. VI.

De Dolore.

D alteram istam organorum mentis conditionem, quæ cum dolore conjungitur, hinc transeundum. Is autem perpetuò index sit mali alicujus, quod nerveæ fibræ patiuntur, utrùm hoc à corpore ipso læso, vel à primarijs mentis facultatibus integro priùs corpore ipsis inferatur. Siquidem molestiâ suâ veluti apertè declarat sublevando opus esse, dum ad locum ipsum quasi digitum intendat, ubi aliquid adest vitij; unde malè habentes nervi idipsum principi mentis facultati denunciant. Duplici proinde fonte exoritur dolor, ubi aut mens ipsa corpus, aut corpus mentem afficit. Utroque interim nomine læditur corpus; verùm nisi facultatum mentis primariarum organa patiuntur, mens integra manere solet. Quæritur ergo de dolore, *Qualis & quotuplex dolor.*

quænam

quænam sit sedes; utrùm ab initio eidem affixus fuerit, vel omnino moveatur; dein quodnam illius genus, qualisque gradus sit.

Sedes diffusa per universum. Quod ad sedem doloris attinet ambitus diversimodè porrigitur; ac interdum dolorem per universum corpus, interdum per quasdam partes distributum æger sentit: Nonnunquam etiam ubi totum occupavit, vehementia non ubique eadem est. Id quod febricitantibus accidere non inusitatum est, qui nullam non partem laborare, at interdum hasce partes leviùs quàm illas pati queruntur. Est itidem ubi externæ graviùs quàm internæ dolent; qualiter nonnunquam se habent Rheumatismo laborantes.

Vel partes. Interdum autem ubi plures patiuntur partes, aliquid ejusmodi ipsis datur commune, ut, dum dolor hisce ingravescat, illæ subleventur. Quod si fiat, verisimile est itinera inter ipsas, quantumvis celata, servari aperta, per quæ vitiosa subtus labuntur.

At

At ſi unicâ pars afficiatur, aut fines ſedis latiores ſunt, aut in unum aliquod quaſi punctum dolor deſinit. Quòd ſi parti alicui latiùs inſidet, quamvis inibi materia peccans vaſa plura premat diſtendátque, paucioribus tamen leniri ſæpenumero poteſt, quàm alter iſte, ubi anguſtis loci terminis vitioſum altè infixum & coarctatum hæret, quódque ideo non niſi magno negotio divelli queat. *Intra latos vel anguſtos cancellos.*

Hæ interim partes vel nobiliore donantur ſorte, aut ſaltem eâ quæ utilem talibus operam præſtet; vel quales in honore eò uſque non ſunt. Prioris generis ſunt capitis pectoríſque vel lateris dolores, quíque ſiti ſunt in ſedibus emunctoriorum, quæ ipſis inſerviunt: Qui utpote majoris momenti curam exquiſitiorem deſiderant, quàm ubi à viſceribus nobilioribus remotæ partes, cæteris nimirum paribus, afficiuntur. *In nobilibus vel minoris momenti partibus.*

Fabrica autem ſedis vel eâ ratione conſtituitur, quæ citò id quod dolet dimittat, vel quæ detineat, & quali hærere hoc ipſum diu conſuevit. In hunc modum ventriculus brevi viſcoſa ægritudinem parien- *Fabrica ſedis.*

tia

tia rejicere ſolet, ſed qualia ſæpe nonnullis non niſi majore niſu pelluntur.

Ex ſede dignoſcuntur dolores animi & corporis.

Quinetiam ex ſede proficiſcitur, quòd dolor, quem ægrotus corpore læſo patitur, dignoſcendus ſit ab hoc quo animus afficitur, ex mœrore vel gravi aliquâ mentis perturbatione, ex amore, odio, irâve aut metu; ex ſpe vel deſperatione, omnibúſque qui atræ bili imputantur doloribus, quíque pectora affectibus iſtiuſmodi obnoxia ſæviùs torquent. Qui ſanè tam multiplicem varietatem ſortiuntur, quantâ facultas imaginatrix vi prædita ſit aliena pro veris fingendi, iiſdémque, veluti malis re ipsâ undique urgentibus, principes mentis facultates occupandi.

Ut & dolores ſingulares.

Ex ſede quoque oritur maximè inquietudo atque ægritudo, & vertigo ubi omnia circumacta apparent; ſicut itidem ſymptoma illud, quum arcto quodam vinculo colligatus eſſe ſibi æger videtur. Hinc ſimiliter evenit, ut hic torpore laboret, útque ille animum labaſcentem ejúſve defiquium ſentiat; ut alij motus involuntarius accidat, qualiter ubi pars ſe contrahit vel convellitur; alij verò motus impediatur,

ut

ut siquando pars nutui mentis aut ægrè aut non omnino obediat. Nec profectò omittenda est gravis ac perpetua in soporem proclivitas, vel è contrà, quando in vigilijs pertinacibus rigidæ aut distentæ sint nervorum fibræ.

Defectus mentis. Ad calcem horum subnectendum mentis ipsius ab officio amotionem, quæ per exacerbationes remissionésque dolorum in proprijs locis cernitur; quæ & aliquando eò usque obtinet, ut nulla integritas revertatur. Interdum etiam ad mentis defectum deventum est; qualis fit in morosi, ubi facultas princeps interdum aboletur, aut è medio tollitur vitâ adhuc durante. Quæ quidem ad usum partium, à quarum integritate nobiles mentis functiones pendent, referenda videantur.

Dolores erratici. Porrò ad sedem præsertim pertinet, quòd dolor huic affigatur loco, vel in alia atque alia digredi, aliquando etiam per errorem quasi viam quæritans, videatur. Videndum igitur an erraticus dolor huc illuc divagetur, adeò tamen ut in veterem subinde locum remeet: Ubi advertere est sedem, quam nunc obtinet,

 pariter

pariter atque illam, quò deferri ſolet. Qualia quidem Arthriticis itinera notantur, per quæ ab articulis hiſce in illos diſcurrit, revertitúrque ad eoſdem dolor.

Doloris genus ex ſede varium.

Priuſquam verò varia doloris genera recenſeantur, obſervare non alienum erit, eadem itidem diverſa eſſe pro ſingulis ſedibus; quale eſt parturientium, ac ſtranguriâ laborantium; uti & reliquorum ejuſmodi, de quibus ſuprà mentio facta fuit, dum de ſede agebatur.

Doloris genus.

Deveniendum hinc ad doloris genus; ſiquidem alius continuatur, qualis neque ſe omnino remittit; alius intermittit: De quo rurſus diſpiciendum, an brevi recurrat ictibus veluti repentinis verberans pulsánsve, an per circuitus quaſi præſtituto & præcognito reviſendi tempore: Denique, utrùm corpore quieſcente non afficiat, at, dum movetur, urgeat.

Secundùm ſentiendi modum.

Præterea autem doloris genus notare eſt ſecundùm ſentiendi modum, veluti hic, qui ægrum, quaſi grave aliquid ſuſtineatur, premit; vel ille, qui perinde lædit, ac ſiquis obtusâ & durâ quâdam materiâ percuſſus

cuſſus eſſet, vel itidem acutâ quâvis, sítne hæc pungens, cædénsve aut lancinans, mordens aut etiam rodens; aut demum urens more frigoris, aut etiam æſtûs ardentis. Huc pertinet id genus dolor, qualis compreſſis aut ligatis accidit, aut qualis diſtentis aut vellicatis; qualis etiam ulceroſis adeſt.

Quinetiam genus doloris diſtinguendum pro ejuſdem origine, utrùm hæc ducatur, eò quòd id deficiat, vel exuperet, quod natura optat: Quemadmodum fames ſitíſque habent, quales à morbo non proveniunt, ac laſſitudo à nimio labore ortum trahens; ut è contrariò, dolor, qui ex alimentis largiore copiâ ingeſtis oritur. *Et originem.*

Poſtremò doloris gradum advertere licet, juxta quem intenſior aut remiſſior, levior vel gravior eſt. Ubi ſanè utiliſſima eſt doloris conſideranda diverſitas, quæ naſcitur ex collatione cum viribus ægri inſtitutâ, atque accuratâ obſervatione non modò quò uſque ipſe ſentiat, verùm & quàm facilè ferat, vel quantâ cum anxietate eundem toleret. Nec minori illa attentione digna eſt, ubi notatur, quatenus *Doloris gradus.*

ſuperiores mentis facultates aut vegetiores manent aut læduntur; & ſi poſterius iſthoc accidat, quanto majori vel minori earundem languentium aut deficientium angori conjungitur. Siquidem ex iſtiuſmodi indicijs diſcere par eſt, hinc quidem ad quàm fortia ſtatim remedia confugiendum ſit, illinc verò, malúmne minùs efficacibus paulatim exterere præſtet.

Cap. VII.

Quæ menti bona augent aut minuunt.

T facultates mentis debito munia ſua modo peragant, temperamentum motúſque circumfluorum laticum ad naturas ſingulas accommodentur neceſſe eſt. Siquidem natura alia aliam eorundem temperiem, aliúmque motum exigit, quales ad amuſſim ſibi conveniant. Quin & natura ipſa varios pro ætatibus ſingulis induit habitus, qui faciunt ut latices calidiores vel frigidiores, tenuiores vel ſpiſſiores evadant, útque celeriùs ipſi vel lentiùs moveantur. Quo nomine vehementes, exempli gratiâ, liquores aliam nimiùm naturam acuunt, atque ad inſaniam propè adigunt, aliam verò ad acutè ſatis ſentiendum duntaxat excitant. Quod ipſum de ijsdem ſimiliter naturis in varijs ætatibus ſpectatis liquidò conſtat. *Qualibus opus eſt ad rite ſentiendum.*

Quali ratione sensus imminuitur.

Ubi igitur temperamentum motúsve laticum eo modo habent, qui naturæ minimè congruit, eadem faciunt, ut sentiendi facultas imminuatur. Nempe isthoc dupliciter fieri consuevit, seu alimentorum talium ingestione, atque exercitatione accommodâ, qualia robur corporis ad summum adaugent, sive penes quorum facultates non est latices evehere ad eum gradum, qui temperie suâ motúque cuivis naturæ respondeat. Ab utroque ideo hebetior redditur sensus, quanquam à priore facultas locomotrix simul atque corporis totius vires promoveantur: A posteriore verò vigor potiùs sentiendi imminuitur, quàm acies facultatis retunditur. Enimvero in hunc ferè modum evenit, ut dum locomotrix facultas assiduâ rapidâque exercitatione robur sibi conciliat, & mobilitate viget, sentiendi facultas ea pati discat & adsuefiat, quæ sensu priùs acutiore omnino non potuisset. Exinde itidem fit ut nervi sensum illum acutissimum exuentes magis magísque indies velut callum quendam contrahant; iíque non nisi hebetiores reddantur.

Sen-

Senſus interim dolore acuitur aut voluptate; ille ut valentiùs ſic & acerbiùs elaborat, hæc aciem ejuſdem ſubtiliorem reddit. Proinde quod dolore acuitur ingenium, raro aſperitate; quod verò voluptate, raro elegantiâ caret: Prius ferè cum robore, poſterius cum ornatu conjungitur. Ad duras igitur res ſecandum, adversáſque vi ſuâ perrumpendum prioris, ad vitæ civilis ſtudia artéſque excolendas poſterioris opera utilior fit. Et priori quidem ratione rudes aſperæque ac laborum patientes naturæ veluti exaſciantur, quæ tamen morum ſuavitatis ſublimiúmque animi cogitatorum expertes manent, quæque florum qui in mente rident cultiori infœcundæ eſſe conſuêrunt, niſi voluptatis dulcedine poliri contigerit. *Senſus augetur dolore & voluptate.*

Itaque inedia, qualis dolorem pariat, ſolicitam porrò curam adipiſcendi alimentum exuſcitat: Ea verò, quò preſſiùs urget, palatum minùs delicatum eſſe, nec vulgaria ſpernere propè jubet. Ac tametſi, modò appetitui ſatisfactum fuerit, dolor iſte in præſens non ultrà exacuat, memoriæ tamen impreſſum doloris *Dolor ex inediâ acutum, & aſperum reddit.*

veſtigium relinquit. Unde quiſquis præmetuit ejuſdem reditum ad laborem ſummopere incitatur, cujus fructu famem in poſterum etiam depellat. Interim acriter ac vehementer urgent eos curarum ſtimuli, quibus inſtat rerum ſummè ad vitam conſervandam utilium egeſtas. Qui autem tam ſævâ utitur magiſtrâ, qualis eſt ejus experientia, qui quotidie vel fame ipsâ, aut iſtius mox invaſuræ metu torquetur, quantumvis roboris ex improbis laboribus ei accedat, non minus tamen aſperitatis mores contrahant oportet. Quo fit, ut ſtomachus frequenter jejunio depreſſus mentem vix ad alia quàm craſſæ minervæ opera exacuat, neque eandem altiorum capacem reddat; niſi fortè ſecus ſe habeat in claris quibuſdam exemplis, ubi vis inſita, quam doctrina promovit, aliquos ſupra hominum ſortem evexit.

Exemplum Epicteti & Stoicorum. Cujuſmodi exemplum dediſſe Epictetus ille ſervus philoſophus perhibetur, qui interdiu victum labore quæritans, nocturnis lucubrationibus nobilem ſibi mentem exercitavit, acutámque redditam ſervavit. Veruntamen ipſius philoſophia uti

&

& Stoicorum omnium huic tanquam fundamento ut plurimum innixa eſt, ut ſeſe abſtinendo, dolorémque ſuſtinendo à perturbationibus animi caverent, atque ut tandem ipſi earundem immunes perſtarent. De quo philoſophandi genere hiſtorici obſervârunt, id ipſum eſſe temporibus Neronis idoneum, ſimilibúſque iniquorum principum moribus ferendis : Neſcio verò an ipſius Neronis ingenium hujuſmodi diſciplinâ non exaſperatum fuerit, adeò ut mores Senecæ præceptoris ſeveriores refugeret, atque ab ijſdem tandem abhorreret.

Proinde licèt dolori ex appetentiâ naturali orto primaria illa mentis ſagacitas debeatur, quæ ad talia conquirenda, qualia vitam ſimpliciter conſervent, utilis videtur ; acies tamen ejuſdem hoc pacto obtuſior ſubtiliora vix pervidet, nec mala, quæ velut Vulcani retia laqueíve graciles circumtexta ſunt, vulgúſque ferè latent, perſentiſcere conſuevit. Idipſum igitur in causâ eſt, cur res domi anguſta tantum impedimenti hiſce objicit, qui curioſiùs in rerum fontes variàmque earum naturam inſpicere valent. Ut- *Actus inde non ſubtilis.*

pote

te quibus otia non dentur, molliáque vitæ, quæ tales decent, munia; ubi de ijsdem digna proferre, & cortices armatos, quibus disciplinarum ferè thesauri teguntur, perrumpere liceat: Qui nec athletico more victúve educti laterum pulmonísque labores exantlare queunt, neque cerebri adeò felices sunt, ut apud literarum rudes audacter tumultuari & seipsos impudentiâ humo tollere possint.

Exempla Aristotelis & Horatij.

Hinc ingens illud, quod in Aristotele eminet, ingenium ab Alexandro politum fuit, qui eidem copiam satis largam ex opibus suis suffecit, ut per otium literis cultioribus mentem ornaret, disciplinásque ex naturæ dictatis nitidiore stylo exaratas traderet. Nec aliud planè Horatio, qui sæpe Aristotelis interpres est, accidit; cui otia, quæ voluit, data esse notissimum est. Nempe ingenia hominum moresque aulicos probè novit, & mirâ puritate omnia perscripsit, non tanquam victu solo simplici expletus, qui stomachum latrantem bene leniret, sed quasi à mensis secundis Divi conviva animi sensa verbis disertis exponeret.

Desi-

Desideria quidem à naturâ proficiscentia finibus angustis clauduntur, neque ultra hosce mentem exacuere consuêrunt ; at quæ ex ijs procreantur, nec numero, gradu modóve finiuntur. Quoniam verò non insolitum est propria cuivis desideria modulo aliorum metiri, neque metas ipsis statuere alias ab hisce, quas noti atque æquales coràm erigunt, hinc novum exoritur æmulandi desiderium. Nihil sanè humanas mentes, postquam in arctiorem societatem deventum fuit, vehementiùs suscitat, quàm æmulatio ; nihil æquè ad ingenia elimanda prodesse solitum est. Ac propterea videmus communem seculi cujusque sensum exaltari vel deprimi pro exemplaribus, qualia æmulari tunc temporis in more positum erat, utrùm hæc ipsa claro germanæ gloriæ splendore enituerint, vel qualia barbaries in locum eorum suffecerit. Nil igitur miri, si scriptores ævi apud Latinos purissimi, qui inter ipsorum classicos celeberrimi fuêre habiti, propè convictores essent : Qui sanè, dum recentes Ciceronis in mente laudes tenebant, atque in Cæsaris succedentísque eidem aulâ versabantur, eò usque

Desideria naturalia & acquisita acuunt.

que ſaperent. Imperatores dein ſequentes pro variâ ac vitiosâ cujuſque naturâ ejuſmodi ingenia obtundere conati ſunt uſque ad Trajani ortum. Quo tempore tametſi puritas elegantiæque nunquam reverterentur, attamen libertas Romanos reſpexit, ac Tacito nobili aſperitate ſuâ brevi licuit perſtringere eorum famam, qui patriæ ſuæ dedecus vixerant, fœdiſſimâque exemplorum ſpurcitie nomen Romanum dehoneſtârant.

Quomodo æmulatio acuit. Quicunque reverâ æmulus eſt laudis alienæ virtutes, propter quas alius laudatur, ſuſpicit, & ex animo ſibi æquales optat : Unde hujuſmodi æmulatio ab amoris affectu tela ſua, ſtimulos, flammáſque accipit. Itaque viciſſitudo quædam doloris ac voluptatis in æmulatione probâ recurrit : Adeò ut nunc ille aſperitate ſuâ incitet ; nunc hæc ſuaviter polire ſtudeat, naturæque germanam amœnitatem ſuperinducat. Quapropter ingenij cultura vix feliciter cedit, ubi exemplaria deſunt, qualia ob oculos perpetuùm laudata intueri licet. Ideóque ſimul ac artes eò provectæ fuerint, ut nihil inſuper ex earum profeſſione cultu dignum ſperetur, eædem citò deficiunt ; quoniam eæ languent

guent in pectoribus curæ, dum non perpetuò cotes suppetunt recentes, quales novorum ævi sequentis hominum mentem acutam reddere valeant. (*a*)

Ad

(*a*) Velleius hoc Argumentum Libro primo fusiùs tractavit; & postquam de Græcis scriptoribus ac dein Romanis idem observârit ad oratores ita progreditur. *At oratio ac vis forensis, perfectúmque prosæ eloquentiæ decus, ut idem separetur Cato (pace Crassi & cæterorum dixerim) ita universa sub principe operis sui erupit Tullio; ut delectari ante eum paucissimis, mirari verò neminem possis, nisi aut ab illo visum, aut qui illum viderit. Hoc idem evenisse Grammaticis, Plastis, Pictoribus Scalptoribúsque, siquis temporum institerit notis reperiet, & eminentia cujusque operis artissimis temporum claustris circumdata. Hujus ergo præcedentísque, inquam, seculi ingeniorum similitudinis causas cùm semper requiro, nunquam reperio, quas esse veras confidam, sed fortasse veris similes: Inter quas has maximè. Alit æmulatio ingenia; & nunc invidia, nunc admiratio incitationem accendit; naturâque quod summo studio petitum est, ascendit in summum; difficilísque in perfecto mora est; naturalitérque, quod procedere non potest, recedit. Et ut primò ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur: Ita ubi aut præteriri aut æquari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit; & quod adsequi non potest, sequi desinit; & velut occupatam relinquens materiam quærit novam; præteritóque eo, in quo eminere non possumus aliquid*

Sanguine puro opus est.

Ad acuendum autem pro cujusque naturâ sensum requiritur, ut sanguineus latex liberè canaliculos permeet; ideóque ut à lentâ quâvis materiâ purgetur. Huc spectat cibi potionísque usus, qualia alimentum non nimis crassum suppeditant. Nec sanè adhibenda sunt ea victûs genera, quæ ex materiâ conflantur valentissimâ, quæque ad robur præsertim corporis conducunt.

Cœli aërisque temperies, solique salubritas.

Quinetiam huc faciunt cœlum (*b*) serenum, & aër minimè crassus, non calore torridus, nec frigore inhorrescens; non desiccatus, nec humore multo liquescens. Prodest etiam regionis salubritas, ubi solum propter stagna palustria minimè grave sit; ubi quoque nec terra pinguis, aut quæ agricolas abunde beare solet. Siqui-

---

aliquid in quo nitamur conquirimus; sequitúrque ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis impedimentum sit.

(*b*) *Etenim licet videre acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolunt eas, in quibus aër sit purus ac tenuis, quàm illorum qui utantur crasso cœlo atque concreto.* Cicer. de nat. Deorum.

dem

dem in agro divite, qui alimentorum copiam profundit, ubi tantâ indigenis solertiâ non opus est, adinveniendi pariter facultas sopiri consuevit; dum egestas non tam potenter à tergo urget, quin labore minus improbo assiduóque depelli queat.

Quanquam autem ex observatione constet, solum paludosum, crassúmque inde aërem menti bona imminuere, atque è contrario egestatem eadem adaugere solitam esse; posterior tamen plus ad acuendum quàm prius ad hebetandum valet. Cujus rei exemplum non è longinquo petendum, quum Batavorum ager pinguis & paludosus & inferiùs situs sit, qui victum incolis necessarium non præbet; Atqui nullibi gentium artes magis excoluntur, quæ naturæ incommodis subveniunt. Hinc piscatorum quondam oppidula inter celeberrimas Europæ urbes caput extulerunt, & viri eruditione clarissimi hanc sibi patriam ornârunt. *Collatio eorum cum egestate.*

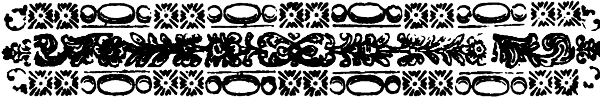
Nec omittenda quidem inter ea, quæ menti bona augent, libertas; uti etiam, inter hæc, quæ minuunt, servitium: Quarum *Et Libertatis cum servitio*

rum prior nobiles eidem dotes alit ; alterum verò egregium illius partum plerumque extinguit, aut incrementum prohibet, atque inutilem ſordidúmve reddit.

Vis mentis promovetur educatione.

Quoniam verò initio nihil in mente comparet, niſi vis ei inſita, quæ doctrinâ promovetur, atque in bonam frugem ritè culta matureſcit, aut neglecta herbas noxias parturit ; proventus bonorum ac malorum educationi ut plurimùm debetur. De quâ proinde agere par eſt, quatenus ad hoc argumentum illuſtrandum & abſolvendum iſthæc ſpectat.

CAP. VIII.

De Educatione.

RIMUM in educandis liberis videtur, ut bona innaſcentia ſerventur atque excolantur, maláque ſuccidantur; niſi ea ſint, quæ utcunque pravi inſimulentur, radices tamen eſſe queant, unde virtutes maximæ emittantur. Tale ſcilicet quiddam in animoſis conſpicitur, qui audaciâ pectoríſque fortitudine ſeſe frequenter in infortunia proripiunt, atque pericula adire cœperunt, quæ licèt mala tunc temporis habeantur, poſtea tamen cognita ſunt fuiſſe initia præclararum rerum à ſe geſtarum, quales patriæ ſuæ utiles prædicantur; atque, ut nomen ſuum laudibus efferatur, tandem faciunt. Qui igitur prudens hiſce ingenijs medetur, non animos frangit, ſed eoſdem in uſus proprios vertit. *Diſcriminatio bonorum à malis.*

Educatio diversa pro vitæ genere. Diſcrimen autem præcipuum advertere non alienum erit inter vitæ genera, ad quæ diverſa dein educatio adhibenda eſt; prout hunc vel illum habitum adaptare juvenibus par eſt. Nempe duo genera ſunt, ſub quorum vexillis ſingula reliqua militant; ruſticum ac ſylveſtre, vel urbanum & civile: Quibus accedit militare ex utroque miſtum. Hiſce igitur adaptare eſt educandi modum, ita ut animi dotes, quæ in utrovis eminere inter alias poſſint, in eo genere, quod ratione vel ſorte datum eſt, ne deſiderentur.

Sylveſtre. Sylveſtre autem vitæ genus antiquius fuiſſe ex veterum monumentis diſcimus; quippe quod ſe habet naturæ more rude ac incultum; at non tam bonorum mentis fœcundum. Non enim in eo genere varietas tanta eſt rerum, circa quas cum laude mens verſari poteſt; neque ſanè eædem difficiles & impeditæ ſunt, quales ejuſdem facultates exercendo ad ſummum acumen & peritiam perducunt, omnéſque ipſam vires exerere, ac quæcunque in abdito jacent bona in lucem edere cogant. Siquidem hæc vitæ ratio robori corporis ſanitatíque ſummæ conducit,

potiùs

potiùs quàm intelligendi præstantiæ. Alitus propterea erat istiusmodi olim hominibus victus; qualis (*a*) ex terrâ nascentibus constabat. Is verò victus robustus ac ferinus in alium tandem mutatus est; quoniam multa & gravia ex istius usu homines patiebantur plurimi; quique naturâ debiliore præditi erant. Hi autem urbani ferè erant, apud quos (*b*) *majore studio literarum disciplina agitari cœpit, quæ ut animo præcipuè omnium necessaria, sic corpori inimica est.*

Proinde ad imbecillas hujusmodi naturas opitulandas si non excogitata saltem exculta fuit medicina. Quibus sanè educatio accommodare debet quæcunque remedia postea usui fore experientiâ cognitum fuit. Principio autem victus ex materiâ *Urbana.*

(*a*) *Οἷον τὰ ἐκ τῆς γῆς φυόμενα, καρπές τε καὶ ὕλην καὶ χόρτον.* — *Ὡς γὰρ ἔπασχον πολλάτε καὶ δεινὰ ἀπὸ ἰσχυρῆς τε καὶ θηριώδεος διαίτης σώματα, καὶ ἄκρητα καὶ μεγάλας δυνάμεις ἔχοντα ἐσφερόμενοι.* Περὶ Ἀρχ. Ἰητρικ.

(*b*) Cels. in Præfatione.

mediâ convenit, non verò valentiſſimâ, quæ rarò tuta hiſce naturis exhibetur : Exercitationes dein aſſiduè lenes, ambulatio præſertim ac geſtatio ante cibum. Hiſce conſulendum etiam, ut primas vias perpetuò repurgatas habeant, útque id curarent maximè ne latices puri per minutiſſimos corporis tramites circulum non abſolvant. Atque ita immodica omnia fugere par eſt, modò hiſce cordi ſit corpus menti adaptare, ídque comparatum habere, expeditum ac prorſus idoneum ad illius principis miniſteria alacriter & cum debitâ fide obeunda.

Milaris. Alterum vitæ genus eſt militare, ad quod educatio accommodare debet nonnulla ex utroque, ut dum in caſtris militet, valentiſſimis utatur juvenis cibo potúque, ac quando in urbe degat, tranſeat in ea, quæ urbanæ vitæ magis idonea ſunt. Huc autem ſpectat ratio Heroës educandi Homero & Pindaro decantata; ſcilicet apud Chironem in campis Theſſalis ; ubi eos non niſi equis inſidentes è longinquo ſpeculati incolæ Centauros, quaſi ex humano cum equino corpore conjuncto conſtantes crederent. In ſcopuli nempe

nempe antro ibi habitabat Chiron, qui & juventutem diſciplinis ornaret, exercitiiſque ac diætâ idoneâ roboraret. Medicus interim ille Chiron juxta ejus ſeculi ſapientiam corpus mentémque excoluit, viróſque per omnia ſanos præſtare, dignóſque qui poſtea regnaturi eſſent, reddere ſtudebat. Pindarus elegantiſſimo carmine illius modum naturæ convenientem deſcripſit; ubi tradit, qualis Jaſonis educatio eſſet, antequam regnum Iolci paternum à Peliâ uſurpatum peteret: Ea verò ex omnibus conflatur, quæ mentem feritate horrentem in mitem placidámque ac benignam emolliant, & quæ imperatorem bellicâ regémque civili virtute inſtruant imbuántque.

Hîc autem operæ pretium videtur Jaſonem Pindari atque celeberrimum illum Xenophontis Cyrum unà ſiſtere, ut ambo in eâdem quaſi tabulâ delineati conſpiciantur. Quorum quidem priori Chiron (Divinus appellatus) nomen ab arte medendi impoſuit, quâ ſanum fuiſſe eum redditum indicavit. Eductus quippe fuerat à primâ uſque infantiâ per viginti in ejuſdem antro annos, ac poſtea in ur- *Exempla Jaſonis & Cyri.*

bem Iolcum ab excelsâ illâ regione descendit; ubi semet patri ostendit, qui eodem virorum jam pulcherrimo gavisus est. Itaque Jason in Thessaliâ, ubi & campi patentes jacent, atque equi alebantur optimi, nutritus erat; ubi & herbæ viribus valentissimis præditæ vigebant. Ex alterâ verò parte Cyrus in Perside primum vitæ tempus transegit, regione (a) montanâ, ubi quòd equi ægrè alerentur, atque equitatio incommoda esset, etiam equum conspici perquam rarum esset: Ubi itidem multò tum vestitus vilior, tum victus tenuior quàm apud Medos. Postea verò apud Medos, dum puer adhuc esset, stolâ Medicâ delectabatur, & equitationis exercitio nimium quantum gaudebat. Quinetiam apud Pindarum (b) Jason rediijt ex antro à Chariclo & Philyrâ, ubi à castis

(a) Ἐν Πέρσαις, διὰ τὸ χαλεπὸν εἶναι καὶ τρέφειν ἵππους καὶ ἱππεύειν, ἐν ὀρεινῇ οὔσῃ τῇ χώρᾳ, καὶ ἰδεῖν ἵππον πάνυ σπάνιον ἦν. Κύρ. Παιδ.

(b) Τὸν δὲ θαρσήσας ἀγανοῖσι λόγοις
Ὧδ' ἀμείφθη· Φαμὶ διδασκαλίαν
Χείρωνος οἴσειν· Ἄντροθε γὰρ νέομαι
Πὰρ Χαρικλοῖς καὶ Φιλύρας· ἵνα Κενταύρου με κοῦραι θρέψαν ἁγναί.

Ubi notat Scholiastes, Ἡ διδασκαλία Χείρωνος, ἀλήθεια. Πυθ. Δ'.

Cen-

Centauri filiabus educatus fuit: Quarum mulierum fama eatenus inclaruit, ut ipse apud Peliam hanc sibi tanquam gloriam vendicaret. Ibi dum totum temporis spatium decurrebat, neque (*a*) sibi conscivit factum aut verbum illiberale. Interim hîc apud optimas illustrissimásque fœminas Jasonem educandi modus speciatim observatur, statim post factam mentionem Chironis disciplinæ, ex quâ verbis suis Jason fidem astruit. Nihil sanè magis asperitatem morum perpolire aptum videtur, quàm apud fœminas illiusmodi cultissimas versatum fuisse. Qualis autem apparuit Jason ex quæsitis populi Iolci discimus, ad quem pleno jam foro adijt; Utrùm ipse Apollo, an verò Mars esset; quorum prior sempiternum juventæ florem formámque præ se ferebat; posterior verò, quicquid in militis personâ admirari homines solent. Negabant interim illi cives

---

(*a*) Εἴκοσι δὲ ἐκτελέσαις
Ἐνιαυτὸς, οὔτε ἔργον
Οὔ τ' ἔπος ἐντράπελον
Κείνοισιν εἰπών. ibid.

Otum esse vel audacem Epialtam, qui robore suo freti montes montibus imposuêre; Diisque adversi fuêre; Negabant esse Tityum raptorem magno & invenusto corpore: Verecundus quippe, non ferox aut immanis Jasonis vultus. Qualiter dein mens habebat ex responso ipsius patet, qui aperit omnia ad se pertinentia minimè verbis gloriam jactans, utpote qui patrimonium solum sibi vendicet, neque illud quidem omne à Peliâ occupatum postulet: Quippe qui potiùs cognationem inter se Peliámque agnoscens eandem sacram præstare velit, nec armis aut vi quærere, quamvis jure posset. Habeas, inquit magnanimitas viri, Pelia, facultates quas à patre meo abstulisti, neque angunt animi opes tuæ: Quin tu sceptrum Monarchicum soliúmque majorum mihi sine molestiâ redde. Quum verò Pelias exponeret eam expeditionem, quæ ætati honoríque conveniret, ostendit se tam arduis tractandis parem, conciliando sibi fortissimos quosque ævi illius heroës unà cum Orpheo poetâ. Unde demum Medeâ juvante, quam amore sibi devinxit, eandem regis Colchorum filiam conjugem, ac thesauros unà domum advex-

advexit. Quod quidem ut certius fieret, (*a*) Venerem introducit Poëta, primùm dono hominibus avem ſuam dantem; qualis, ſimulac amantis perſona pulcritudine ab omni parte abſoluta eſt, eum retia tendere, fabellâ quaſi amoris actâ, commonet. Dein pietatem morúmque ſuavitatem exhibet obiter Poëta, dum Peliæ primùm occurrenti, & quiſnam eſſet quærenti imperturbatus reſponderet; aſt Patrem priùs inviſere cuperet, ínque domo paternâ per dies quinque continuos, regalis more hoſpitij, conſanguineos exciperet.

Jam verò, ut finem hiſce exemplis faciam, Cyrus ille laudatus ex legibus Perſarum duriter & temperanter (*b*) ſe pueri-

(*a*) Πότνια δ' ὀξυτάτων βελέων
Ποικίλαν ἴϋγγα, τε-
τρακνάμον' Οὐλυμπόθεν,
Ἐν ἀλύτῳ ζεύξασα κύκλῳ
Μαινάδ' ὄρνιν Κυπρογένεια φέρεν
Πρῶτον ἀνθρώποισιν. Ibid.

(*b*) Και νῦν δέ ἔτι ἐμμένει μαρτυρία καὶ τῆς μετρίας δια της ἀυτῷ, καὶ τȣ̃ ἐκπονεῖσθαι τὴν δίαιταν. Αισ-

puerilibus annis habuit ; ubi, cùm pacis jura forensibus judicijs, tùm dein belli, exercitijs venatorijs cognovit ; unde artes varias homines capiendi discere consuevit. Adeò ut populos tandem Orientis volentes sub jugum suum mitteret, omnésque ijdem tanquam Patri obtemperarent.

Officium educantis. Denique educantis est illiusmodi omnia, quæ inter bona mentis augentia priùs recensita fuerunt, eâ ratione adhibere, quâ mentibus singulis profutura sunt ; nempe eadem, quibus hæc vel illa eget, auxilia subministrando, corpúsque perpetuò curando, quò jucundiùs cogitandi labores perferat, atque ijsdem lætum potiùs frui, quàm ægrè ipsos pati videatur. Quale sanè accidere ijs sperandum est, qui ad talia apti nati sunt, si rite ad amus-

---

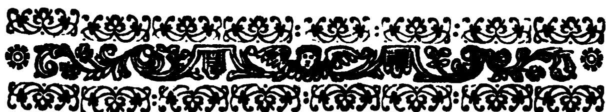
Αἰσχρὸν μὲν γὰρ καὶ νῦν ἐςι Πέρσαις καὶ τὸ ἀποπτύειν, καὶ τὸ ἀπομύττεσθαι, καὶ τὸ φύσης μεςȣ̀ς φαίνεσθαι· ἀισχρὸν δὲ ἔτι καὶ τὸ ἰόντα πȣ φανερὸν γενέσθαι, ἢ τȣ̃ ȣ̓ρῆσαι ἕνεκα, ἢ καὶ ἄλλȣ τινὸς τοιȣ́τȣ· Ταῦτα δὲ ȣ̓κ ἂν ἐδύναντο ποιεῖν, εἰ μὴ καὶ διαίτᾳ μετρίῃ ἐχρῶντο, καὶ τὸ ὑγρὸν ἐκπονȣ̃ντες ἀνήλισκον, ὥςε ἄλλῃ ποι ἀποχωρεῖν. Κύρ. Παιδ.

sim

ſim habeat corpus, & ſi hoc quod dolet haud imperitè tollatur, verùm jucundi ſubſequentis ſensûs quaſi reciproco fluctu abſorbeatur. Neque interim negandum, quin naturæ quædam ſtimulis æmulationis incitatæ optimè agantur, aliæ itidem frænis doloris acrioribus feliciùs interdum cohibeantur, quæ dein à triſti malorum experientiâ edoctæ ad illuſtriſſima rerum humanarum gubernacula non rarò evehuntur.

CAP.

Cap. IX.

De percipiendi facultate.

Mutatio quævis in percipiendi modo notanda.

HACTENUS mentis cultus in universum; jam de ijs agendum, quæ ad facultates singulas peculiari modo spectant. Ex illis autem prima est percipiendi facultas, quæ integra quidem constat, dum rebus singulis haud aliter mens afficitur, quàm sanis usu venit. At si modo, huic planè dissimili, quo sani solent, hasce apprehendit, fortiúsve vel languidiùs percipit, quærere æquum est, laborétne eadem vitio quopiam, aut quâ saltem ratione immutari contigerit. Siquidem mutatio quævis, quamdiu res menti subjectæ eædem manent, considerationem meretur, etiamsi facultas ipsa potiùs vigere quàm languescere videatur. Interdum enim fit, ut vitiosum quiddam, quod

quod organum aliquod percipiendi obſidebat, aliò transferatur; quale ijs accidit, quibus hâc quidem parte levatâ, alia dein gravetur : Interdum etiam ut, quicquid perceptioni obſtiterat, penitus tollatur ; id quod ex habitu morbido in ſanum tranſeuntibus frequenter contingit. Qualis proinde mutatio licèt aliena huic videatur, qui diuturnâ perceptionis læſione affectus fuerit, non tamen diverſa eſt à more ſaneſcentibus uſitato.

Malum interea ducendum eſt, fortiùs quàm par eſt res percipi, perinde ac ſi torpidiùs : Utrumque quippe materiam peccantem indicare ſolet, quæ niſi amoveatur, in hoc vel illud vitium curritur. Quemadmodum fibrarum tonus, ſeu nimis intendatur vel remittatur, naturæ munijs fungendis impar exinde evadit : Quale in vigilijs pertinacibus cernere eſt, æquè ac in ſoporem proclivitate. Atque ita quando ad faſtigium ſanitatis perventum fuerit, neque ultrà progredi detur, attoniti homines fiunt, (*a*) *quorum & corpus &* *Malum interdum fortiùs percipere æquè ac torpidiùs.*

(*a*) Celſ. L. III. c. 26.

mens

mens stupet. Ac si stupor iste sublatus fuerit, sæpenumero nervorum resolutio insequitur.

Diversitas juxta subtilitatem vel celeritatem.

Quod attinet autem ad percipiendi potentiam, magna hominum diversitas notatur, qualis à naturis ipsorum abunde provenit. Inde fit ut leves fugacésque percipiendi causæ nonnullas raró præterire soleant, quin unico mentis obtutu res integras, cujusmodi sunt, apertè concipiant; alias interdum eædem vix tangant, aut prorsus fugiant; átque alijs itidem species rerum quantumvis adumbratæ, nulla tamen vestigia imprimant. Enimvero singulis debitus subtilitatis gradus præstitui videtur; supra quem transcendentes res minimè percipiuntur; gradúsque celeritatis, ultra quem ipsæ properantes copiam sui ipsarum ad satis diu intuendum non faciunt. Nempe hæc facultas exornatur non subtilitate modò verùm & celeritate: Atque exadversum pariter peccato non caret, si ad crassitiem aut tarditatem spectes. Unde sanè diversitatem, quantacunque ex naturis hominum oritur, duplici hoc genere complecti licet.

Eòdem

Eòdem profectò recidit pleniori, quo nonnulli solent, modo concipere, ac subtilitate & celeritate, quibus idoneè ad res apprehendendas mens comparetur, vigere: Quoniam alij non ita vividè percipienti subtilitas deest; dum alij cui eadem adest, hoc ipso temporis spatio rem citò nimis prætereuntem apprehendere incassum conari quidem licet, non verò eam assequi penès erit. In hunc modum aut incompleta atque evanida umbrarum ritu vestigia mens percipit, qualia haud altè imprimuntur, aut tanquam indiscreta vel confusa objiciuntur; unde pingui duntaxat minervâ delineantur. *Nec ab his alius est plenior conceptus.*

Sic intelligitur ferè stupor, qui huic facultati vitio nonnunquam vertitur; scilicet non quasi apprehensio deficiat; verùm quòd mens aut aliud agens quod adest negligat; vel quòd non subtiliter res ipsas inter se distinguat; ideóque aliam pro aliâ apprehendens monstra frequenter concipiat à rerum naturâ hominúmve consuetudine aliena, iísque inhians, atque talium admiratione occupata, stupore ut plurimum *Vitium stupor.*

mum notetur. Ad hunc modum Phædrus (*a*) hiſtoriolam tradit mali cujuſdam ſutoris, quem rex urbis ad confeſſionem adegit, ſe non artis prudentiâ eſſe medicum, verùm vulgi ſtupore factum nobilem: Ubi priùs docuerat, quo ritu ſtuporem vulgo injiceret; venditavit ſcilicet antidotum falſo nomine, & verboſis famam ſtrophis ſibi adquiſivit. Hic quippe tumido quodam ſcenæ inſervienti eloquio miras antidoti vires prædicans admirationem ſui

(*a*) Malus quum ſutor inopiâ deperditus,
Medicinam ignoto facere cœpiſſet loco,
Et venditaret falſo antidotum nomine,
Verboſis adquiſivit ſibi famam ſtrophis.
Hîc, quum jaceret morbo confectus gravi
Rex urbis, ejus experiendi gratiâ,
Scyphum popoſcit; fusâ dein ſimulans aquâ,
Antidoto miſcere illius ſe toxicum,
Hoc bibere juſſit ipſum, poſito præmio.
Timore mortis ille tum confeſſus eſt
Non artis ullâ medicum ſe prudentiâ,
Verùm ſtupore vulgi factum nobilem.
Rex advocatâ concione hæc addidit;
Quantæ putatis eſſe vos dementiæ,
Qui capita veſtra non dubitatis credere,
Cui calceandos nemo commiſit pedes?

L. 1. Fab. 14.

exci-

excitavit, quæ mentis luminibus officeret, útque ea obſtupeſceret in causâ eſſet. Et laudatus ille (*a*) autor præmiſsâ proximè fabulâ oſtendit, quo pacto adulatoriæ laudes ſtuporem itidem creant; in quâ corvi à collaudante vulpe ſtupor deceptus eſt. Interim percipiendi facultas munus ſuum tam fideliter obijt vulgo deſcripto, quàm regi inibi laudato; ſed vulgus hanc rem, qualis apparebat, ſimplex concepit, aſtutiam verò medicaſtri non calluit. Uti etiam in poſteriore exemplo, quodnam blandientis vulpis eſſet conſilium corvus ignoravit; at niſi probè vim laudationis

(*a*) Quum de feneſtrâ Corvus raptum caſeum
Comeſſe vellet celſa reſidens arbore,
Hunc vidit Vulpes, deindè ſic cœpit loqui:
O qui tuarum, Corvè, pennarum eſt nitor!
Quantum decoris corpore & vultu geris!
Si vocem haberes, nulla prior ales foret.
At ille ſtultus, dum vult vocem oſtendere
Emiſit ore caſeum, quem celeriter
Doloſa Vulpes avidis rapuit dentibus.
Tum demum ingemuit Corvi deceptus ſtupor.

Ibid. Fab. 13.

ſenſiſſet, eſcam ore minimè miſiſſet. Neque enim ſtupet hæc facultas, dum ſpeciem rerum veram atque ſinceram reddit, magis quàm viſus, qui rerum faciem, qualiſcunque ſit, exhibet. Ac propterea obſervandum, ſtuporem hujuſmodi, quatenus ad ſimplicem pertinet apprehenſionem, ex fortiori perceptione creari, non verò debiliori; id quod oculis accidit, quum ipſis nimio fulgore perſtrictis res ſubjectæ non diſcernuntur; quâ dein ratione eorundem acies ſtupeat.

Qualis is eſt. Quatenus verò ad conſilium intelligendum, & quem in finem res ita effictæ fuerunt, ut talem exhibeant ſpeciem, hoc cernere non eſt hujuſce facultatis; atque ideo neque talis huc pertinet ſtupor, verùm ad eam facultatem, quæ memoriæ fidei antea commiſſis utitur, atque ex ijſdem collatis cum præſentibus indicijs nova ſibi ſenſa elicit; ſententiámque dein ſuam de ipſis latam aut confirmat, aut errores irrepentes corrigere nititur. Quod interim huc ſpectat ſtuporis genus eſt, qui impedit ne mens res capiat; utrùm id accidat ſimiles confundendo; vel in unam

coëun-

coëuntes tanquam à se invicem diversas percipiat; utpote quod subtilitatis defectum in se complectatur. Exempli gratiâ; qui agri limites nôrit, universum illum velut integram quandam rem concipit; ager verò in se jugera forsan plura complectitur; quo fit ut opus sit singula secernere, & seorsum quæque cognoscere. Quibus iterum singulatim nomina imponuntur, ceu signa agellos denotantia. Et horum quævis discernere, numerum videlicet eorúmque notas vel indicia, hujusce facultatis. Posthæc quoque & agrorum possessores dominósve, & id genus plurima nôsse, quatenus simplicia sunt, eòdem pari jure pertinent. Qualia sanè ipsissima ferè fundamenta sunt, quibus ut plurimum disciplinæ innituntur.

Subtilitatis itaque defectus fit, quum acies mentis aut non acuitur aut obtunditur: Illud accidit vel naturæ, vel educationis pravaéque inde consuetudinis vitio; hoc verò aut animi quovis affectu, organóve malè habente, aut corporis (*a*) mor- *Subtilitatis defectus.*

(*a*) Multa enim è corpore existunt, quæ acuant mentem, multa quæ obtundant. *Cicer. Tusc.* I.

bo. Ad priorem autem acuendam mentis hebetudinem ea profunt, quorum fuprà mentio facta eft, quando de hâc re confulebatur; prodeft itidem educatio accommoda ad animum regendum, perturbationéfque, quales mentem obcæcant, defendendas. Quinetiam organi vitium ex corporis morbo fæpe pendet; quo dein fanato, mens ad fubtilitatem priftinam revertitur.

Defectus celeritatis. Celeritatis verò defectus notatur, quum diuturnius temporis fpatium ab hifce requiratur, in quo fingula percipiantur, quàm à plerifque alijs, qui eadem apprehendunt; vel quàm ab ijfdem valetudine priùs commodiore utentibus defideraretur. Duplex itaque videtur hujus facultatis tarditas, vel quatenus eadem conferatur cum communi aliorum, vel etiam cum propriâ alicujus commodiùs tunc temporis valentis perceptione. Quod attinet ad priorem tarditatem, ea frequenter adeò à naturâ pendere folet, ut fubfidijs poft maturitatem vix eandem adjuves, antehac verò culturâ, ijs quæ acuunt adhibitis, ad feftinationem commodam non raró incitare licet.

licet. Contrà autem si tarditate nunc magis quàm antea percipiendi facultas laboret, morbus sanè is est, qui dein remedijs arcendus.

Neque certè percipiendi celeritas vitio semper caret, verùm sæpe malum ex nimiâ festinatione oboritur; qualis junioribus frequenter accidit: Ea interim frænis cohibenda; studiisque, ubi properare non detur, impedienda; quò lentiori & firmiori pede in argumentis diutius perpendendis iisque incumbendis moram trahentes progrediantur. Nempe ex celeritate isthâc præproperâ sæpenumero oritur habitus ille ex rerum conspectâ facie ea, quæ subter latent, quasi aperta opinandi. Cujusmodi quidem mentes, nisi institutione emendentur, viros postea non nisi puerorum dotibus ornatos commonstrant; qui dein in seniores levi suâ garrulitate notatos transire consuêrunt. Etenim quando ætas majora ab ijs deposcat, ipsi ad ludendum ac circumvolitandum per sementis tempestatem soliti virilis participes messis fieri nequeunt, ac propter otiosam inanitatem à consortio dignorum pelluntur. Horum sanè *Celeritas nimia.*

nè hominum mentes æquis passibus profectum corporis non comitantur ; ac, quando hoc annosum evaserit, illæ ex ephebis minimè excesserunt.

Perceptio eorum quæ extra vel intra mentem fiunt.

Perceptio autem vel eorum est, quæ extrinsecus afficiunt, vel quæ intra mentem fiunt. Prioribus nimirum accensentur, quæ non modò corporis exteriora, verùm & interiora tangunt sentiendi organa, præter illa à quibus mentis superiores pendent facultates. Enimvero omnem sive externorum sensuum seu interiorum perceptionem ritè habere par est, ubi mens feliciter opus suum transigere poterit. Dispiciendum igitur utrùm aliud pro alio sentiant ; ac utrùm qualiter unumquodque habet, idipsum percipiant. Quòd si in rebus tritis & maximè vulgaribus dignoscendis apprehensio vacillet, adeò ut hæc pro illâ sine hæsitatione percipiatur, aliter ac fieri solitum est, hæc facultas gravissimè lædi exinde patet ; quâ quidem ratione funditus non raró evertitur, ita ut spes eam redintegrandi nullatenus concipi queat. Hinc igitur evenit, ut ad morborum exitum salutarem vel infaustum præcognoscendum perceptionis integri-

tegritas plurimùm valeat, atque ut notiſſimas uſu res minimè dignoſcere gravior mentis alienatio jure habeatur, eóque deterior, quò propiùs earum notitia ad ipſa apprehenſionis initia accedat.

Eòdem etiam ſpectat, ubicunque erratur in percipiendis rebus intra mentem geſtis; veluti quando imagines inibi reconditæ pro rebus ipſis apprehendantur, aut mens haſce efflictim depereat, memoriâque præteritarum repræſentatâ deſiderio earundem flagret. Quippe prout ſanis quandoque accidit, ut quiddam valde optatum deſideratúmque menti per ſomnium tanquam præſens objiciatur, imò & quibuſdam haud ita peritis ſed tamen ſpe plenis, ut facilè credant, quicquid adeſſe ſibi volunt; ſic etiam ægris nonnunquam evenit, ut ipſi quoque eadem quæ volunt & ardenter cupiunt, ſe tanquam videre, ac ſentire per delirium opinentur. Nec diri iſtius ſymptomatis alia videtur cauſa, quod febri laborantes non raró urget, qui viridaria umbroſa lymphâ ſcatentia delirantes ſibi in conſpectu adeſſe putant. Siquidem talia propter æſtum, quem ſentiunt, ijs exoptantur,

Erratum in ijs, quæ intra mentem fiunt.

tantur, qualia Agesipolidi Spartanorum regi, narrante Historiographo (*a*); qui *adultâ jam æstate ardore quodam ignis instar urente corripitur. Et quia non ita pridem Bacchi fanum apud Aphytem viderat, mirificè opacorum illorum tentoriorum, limpidarúmque ac frigidarum aquarum desiderio teneri cœpit. Quamobrem vivus quidem eò delatus est, sed die à quo cœpisset septimo, extra fanum vivendi finem fecit.* Quo sanè ritu hâc febri correpti in hujusmodi loca, qualia coràm intueri sibi videntur, etiam in lecto jacentes se proripere nî prohibeantur, student.

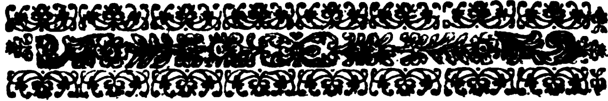
Quæ affectûs vim denotant. Nec profectò percipiendi facultas leviùs læditur ab ijs, quæ metus objicit, uti in morbis, qui nervos afficiunt: Qualia nonnunquam totos ferè exercitus occupârunt. Quum verò eadem horúmve similia morbos consequantur, inter pessimæ notæ signa meritò recensentur. Quóque longiùs à vero rerum sensu hanc facultatem abducant, eò plus periculi imminet. Idque etiam aggravatur, quando nullæ metûs causæ extra morbos ipsos dentur. Hoc quippe

(*a*) Xenophonte.

morbi

morbi vehementiam declarat, eúmque altè mentis arci insidere, quòd istud vitij intimis naturæ penetralibus hæret, neque propter injuriam ab extraneo quopiam fomite illatam, sed à mentis ipsius organis gravius aliquid passis procreatur.

Cap. X.

De Memoria.

Memoriæ conditio in ætatibus singulis.

OSTEAQUAM mens singula perceperit, quæcunque attentionem mereantur, ea memoriæ dein custodienda committit. Siquidem nulla datur recordatio, ubi attentio priùs non excitata fuit. Id quod crebrâ repetitione primâ ætate fieri consuevit. In hunc quippe modum infantes, qui recèns nati vix quidquam, quod ijs occurrit, in memoriâ tenent, paulatim eorum, quibuscum assiduè versantur, faciem vocémque subinde intuendo atque audiendo memoriæ affigunt. Recordandi enim facultas in sequenti ætate se pandit, ac sensim augetur usque ad adolescentiæ vigorem. Proinde ut experientia rerúmque usus plura advertere monet, qualia juvenes fugiunt, isthæc sanè postea homines memoriæ tradunt quæ utilia esse observârunt, qualiáve præcipuè sibi

ſibi curæ ſunt. Ac procedente tempore eorum ferè ſenes meminerunt, quæ ipſi curant; cæteráque vix aut leviter mentem tangere, aut veſtigia non altè eidem imprimere conſuêrunt.

Hinc igitur conſtat attendere priùs ac fortiter apprehendere eum oportere, quàm memoriæ committere; ſiquis, ut fidem hæc præſtitura ſit, optet. Ideóque qui memoriam fidam fore ſperat, curabit antea ut rem prorſus intelligat, quàm cuſtodiæ memoriali tradere annitetur. Frequenter quippe evenit, ut qui ſe rei cujuſvis oblitos queruntur, nunquam hanc ſatis calluiſſe deprehendantur. Et nil dein miri ſi eadem ſuperficie tenus impreſſa, nec ſanè admodùm intellecta, ex cuſtodiâ pariter negligenti dilabatur. Enimvero plenioris rerum perceptionis opera talis videtur, qualis eas ordinatim ac propriè ſecundùm claſſes, vel genera ad quæ referuntur, diſponat. Quo quidem pacto vix memoriæ oneri ſunt, præ illis quæ ſingulatim & ſeorſum ab alijs loca ſibi vendicant, neque connexæ hærent, aut aliquatenus ad eas pertinent, in quantum ſaltem cognitæ fuerunt. Pari dein jure ſi momentum earum non

Attentio & apprehenſio ad recordandum utiles.

non perpendatur, custodia curâ ac vigilantiâ destituetur, prout ejusmodi notitia desideratur.

Et exercitatio. Quapropter curiosiùs attendere atque perspicere oportet, dein usu assiduo memoriam exercitare; quæ exinde vires colligit veluti quævis alia facultas: Cui si digna duntaxat mandentur, quæ opus erit sæpius in mentem revocare fida magis indies futura est.

Angustia memoriæ. Veruntamen nimis solicita de paucis cura angustam reddit memoriam, utpote quæ totam mentis attentionem occupent. Adeò ut siquis paucis retinendis assueverit, vix ille plurium postea meminisse valeat. Vis quippe memoriæ in complectendis rerum simul plurimarum vestigijs cernitur: Hæc tamen non tantâ semper tenacitate gaudet, quantâ ea quæ angustior est.

Memoria juniorum, maturorum. Aliud enim videtur res bene multas comprehendere; aliud diutius non nisi selectas retinere: Illud quidem genus junioribus tribuitur; hoc verò illis, quibus facultas judex maturuit: Qui nimirum sum-

ſumma rerum mente agitantes, ea ſola decerpunt ſervanda, quæ majoris ſunt momenti, qualiáve diſtinctiùs habere expedit. Unde talium memoria tanquam pretioſorum theſaurus apparet; quando ſecùs nugarum rerúmque vilium farrago cum cæteris indiſcreta expérſque examinis videatur.

Quanquam igitur poſſe plurima haud ægrè in memoriâ unà recondere oſtendat robur vigentémque ætatem, vitio tamen hæc ipſa caret, quæ ea ſola tenet, quibus opus ſit ut ſententia ritè de ijſdem feratur. Inanis ſiquidem ſpes eſt, quæ vigorem in ætate jam vergenti velit; ubi optima ea ducenda eſt memoria, ex quà nulla apprimè utilia ejus fidei credita, modò eorum numerus vires non exceſſerit, elabuntur. *Ipſius integritas.*

Itaquē modò memoria pro viribus tenax ſit, integram eam cenſere licet, quamvis tot támque à ſe invicem diverſa, quot juvenis addiſcere valebat, jam ſenior tenere nequeat. Notandum interim memoriæ vires non eſſe æſtimandas ex rerum numero, niſi ipſæ ſingulatim reponantur, inter quas nulla intercedit menti agnita affinitas cognatióve, *Vigor.*

natióve, & ubi nulla alia datur causa; quare ad hoc vel illud genus referuntur, aut ad aliam aliámve classem pertinent. Nempe ex eo quædam oritur reminiscendi ars, quòd varia in unum aliquid collecta in memoriâ dein, quasi singulare hoc ipsum esset, recondantur: Verùm quod artis est, id naturæ licèt opituletur, non tamen hujusce vim auctam esse demonstrat.

Memoria senilis. Quod attinet autem ad memoriæ tenacitatem, alia est senilis ab eâ, quæ priori ævo competit: Hæc quippe res eidem recenter impressas vividiùs habet; illa verò se quondam vigente peractas potiùs recordari consuevit: Imò & grandævis, quæ intermediæ sunt, frequenter ex memoriâ excidunt; dum earum, quæ primo vitæ tempore fierent, accuratè reminisci queant. Cujus rei ratio videtur, quòd dum validiùs attentio sibi excitaretur affectuum animi vehementiorum ope, qui tunc temporis corripuerunt quando in fortunæ palæstrâ exercerentur, res ab alijs gestæ insigniùs in se designatæ ac quasi collimatæ pectus intimiùs tangerent, atque amariùs urerent. Hæ dein eosdem quiete jam fruentes neque negotijs divexatos, verùm extra tela ejusmodi

ejusmodi positos non tam vividè percutiunt; ídque quoniam ad studia, quæ virorum ingenia incendunt, senes eorundem minimè æmuli vix postea animum adjungunt. Quibus vita quidem producta sæpius scenam eandem apparavit; qualem proinde nonnunquam ad extremum usque fastidium spectare sibi forsan inauspicatò contigerit. Quemadmodum illud, quod mirâ novitate ferit, animum fortiùs irritat, mentémque ad advertendum atque apprehendendum allicit, altiúsque memoriæ hærentia sui vestigia relinquit.

Animi porrò affectus, à quibus præsertim res impressas memoria tenet, amor iráque sunt; quorum prior si quid amplectatur, vix unquam idipsum à pectore divelli sine acerrimo dolore potest: Utpote qui tanquam amantis partem admisit, quodcunque in mentem illius auspicijs irrepserit. Posterior verò ipsâ vi suâ in memoriam radices hujusce rei agere solet, quæ ad irascendum commovit; cujus causa nisi tollatur, at in irritatione persistat, tum demum iræ iste furor in obfirmatum exire odium consuevit. *Amor & ira ad reminiscendum conducunt.*

Nihil

Minæ inimicorum affiguntur memoriæ. Nihil ergo memores valentiùs reddit; quàm inimicorum minæ, quas quidem tota mens advertit, quippe metu ſibi infenſiſſimorum excitata ; quocirca omnes in ſubſidium facultates cientur. Nempe hæc, quæ imagines fabricatur, metu ac interdum terrore occupata perſonam quamvis formidandam exhibet, quæ raró, qualiter reverâ habet, appareat, at potiùs tanquam mille mala complectens ; quæ graviora ſcilicet vel leviora æſtimantur pro inimicitiarum gradu modóve, quem hoſtis ingenio congruere, non incredibile eo ritu affectis videtur. Illa, quæ judicis partes ſuſtinet, quando hoſtem eſſe decreverit, quodcunque ab ipſo dein provenit, etiamſi ſub commodi ſpecie offeratur, damnat. De verbis mox innoxijs venenum elicitur ; laudéſque tanquam illecebræ hamum obducentes creduntur. Sententiam dein profert, cavendum eſſe ab omnimodâ in poſterum injuriâ, quæcunque ex iſtius parte inferri poſſit. Nimirum idipſum curat præſagiendi facultas, quæ pervigil ſingula non ſine maleficij formidine luſtrat, atque itidem ex eodem petitis fonte aggravat. Atque ita qualia iſthæc intelligit, talia memoriæ princeps demum facultas

cultas altiùs imprimenda atque arctiùs custodienda tradit.

Propterea pericula undiquâque imminentia tenacitatem memoriæ præsertim tuentur; adeò ut ijsdem, ultra quàm facilè credi potest, fida esse observetur, qui per rerum discrimina victum quæsierint, quíque auxilijs destituti fuerint, qualia ex arte reminiscendi alijs adsunt. Quod sanè patet ex illis, qui artem numeros scriptis designandi minimè addidicerunt, attamen accuratiùs eosdem memoriâ tenent, imò & rationes insigni rerum varietate redditas difficiles atque implicatas, distinctè quasi descriptas calluisse deprehensi fuerunt. Quorum enim reminisci nequit quispiam necessitate adactus? Quantum illius memoriæ viribus tribuendum est, qui nullam aliam aut vitæ sustentandæ aut etiam ipsius tristitiæ demulcendæ rationem novit, quàm quæ exinde proficiscatur, aut ex eo pendeat, ut memoria minimè fallat? Quod quidem videre est in hisce, quibus natura visus negavit; qui tametsi non semper tenaciori supra cæteros memoriâ dotati sint, subinde tamen admiratione dignissimam ejusdem potentiam ostendunt; *Et pericula & egestas.*

quæ sanè utilissimi sensûs, quo carent, vicem ijs præstat.

Metus nocet. Quæcunque interim de solicitudine superiùs dicta sunt atque anxietate, quâ mens ad res custodiâ continendas exuscitatur, eadem ad metum non ulteriùs referuntur, quàm prout aliquis ejusdem gradus homines magis attentos, cautos ac vigilantes reddit. Idem quippe nimius memoriæ officit; propter quem plura mox excidunt, quæ eidem mandata fuerint, aut præstò non sunt evocanda, quotiescunque eorum præsentia utilissima habetur. Siquidem iste affectus (*a*) mentem ab advertendo reliqua abducit, omnésque ejus facultates eòusque occupat, ut, quasi alienæ non suæ parerent menti, illius non hujus mandata exequantur. Unde id solum, quicquid præcipitur, frequenter objectum manet menti, qualis gradu metûs intenso corripitur; quamdiu saltem hic ipsi imperat.

(*a*) Pavor omnem sapientiam ex animo expectorat. *Ennius apud Ciceronem.*

Propte-

Propterea ne meticulosi fiant homines, idipsum per educationem non ita mollem (*a*) curare æquum est: Ubi labor necnon dolor, cæteráque qualia à naturâ proficisci solent, neque vitari omnino possunt, tanquam extimescenda teneris proponi non debent; ideóque talis laudanda est, quæ potiùs contra timiditatem pectus muniat, quàm eidem obnoxium reddat. Indigna enim viro ea perturbatio flammam indies crescentem extinguet, sine quâ ad maturum evehi vigorem non licet. Imò nec sine eâdem nervorum systema firmum futurum est, nedum inconcussum manere poterit; à quo memoriæ tenacitas in primis pendet. Enimverò ea, quæ ut mens sui sit juris faciunt, memoriam juvant roborántque, adeò ut inibi distincta varijs ac proprijs quæque notis colluceant. Ex quâ imaginum memorialium propriâ claritate fit, ut jussu facultatis principis in promptu suppetant, quásque ipsa velit,

Ideo præcavendus.

(*a*) Mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus nervos omnes & mentis & corporis frangit. *Quintil.*

hæ inter alias emineant; planè quasi animo præsenti obsequium præstarent.

Alacritas bona. Adhibentur autem utiliter ad memoriam firmandam ejusmodi auxilia, quæ animi alacritatem pariunt, nec tamen corpus prægravant. Inde fit ut meraciorum usus perpetuus nimiúsque memoriam debilitet; non solùm eo quòd efficiat ut mens leviùs singula advertat, sed quia facultates ipsius lædit, tonúmque ipsum nervorum resolvit: Quum tamen modicus ac tempestivus eorundem usus recordandi facultatem non minùs vegetam, nec tenacitatem ejus magis infidam reddit.

Methodus auxilium memoriæ. Nec siluisse itidem hîc loci est artem, quæ plurimum ad reminiscendum valet, qualis sanè maximè ab analogiâ pendet; ubi singula, licèt ferè numero carentia, quæ coacervata aut confusa nunquam recordari posse speres, à primarijs iisque paucis fontibus deducendo, & in ordines naturæ eorum proprios redigendo, affinitatémque & cognationem servando, memoriâ haud ægrè teneri queunt. Libet certè digitum ad analogicam methodum potissimùm intendere, quia ope ejusdem mens perci-

percipit disciplinarum fructus; ideóque naturæ magis consentaneum videtur eosdem pari ratione in memoriâ asservare, ac eâ per quam primùm collecti ac traditi fuerint. Qualis quidem methodus non multùm ab isthâc abludit, quæ in gentium deducendis prosapijs à generum singulorum capitibus obtinet; ubi eâdem stirpe oriundæ ad generis autorem referuntur, atque ita quasi colligatæ tanquam unum aliquid memoriæ mandantur. Hâc profectò arte quispiam ad discendum idoneus non modò voces linguarum, quibus clarissimi autores vetustis temporibus æquè ac recentioribus opera sua ditârunt, adornârúntque, tenere potest, sed & res ipsas, quas denotant, quatenus in rerum naturâ plerumque conspiciuntur, mente simul complecti. Idque laboris intra eosdem temporis terminos conficere ferè licet, qui adolescentiæ literarum studiosæ præstitui consuêrunt. Quo more solenniter nec non usu repetito in consuetudinem tandem abeunte, potestas quædam, prout experientiâ ac discernendi facultate quisque floruerit, ex arte nascitur, & quæ veluti occulto & incredibili modo in immensum nonnunquam crescit.

Et carmen. Quinetiam inter artis hujus adminicula fuêre carmina, quæ memoriter vix ullo labore recensentur. Etenim inventa ejusmodi non modò ad docendum conducunt, verùm etiam ad animos mulcendos oblectandósque; eóque tendunt ut alliciant persuadeántque; ac demum ut quicquid disciplinæ, instituti aut consilij traditum est, illud memoriæ affigatur. Ubi certè numerorum modorúmque ex Musicâ petitorum ope plura utilia scitúque digna memoriæ mandari possent. Hujusmodi erat priscum illud Hesiodi carmen, in quo tanquam perpetuo anni temporum rationario variam cœli faciem, quatenus ea ad rustica spectat opera, tradit. Simili consilio idem Senex historiam naturæ, quatenus in sacris gentilitijs adumbraretur, Deorum Generationis nomine descripsit.

Et disciplina artificium. Prout autem antiqui Musicam excolentes, ut ita dicam, memorialem, sapientiæque monita & consilia priùs grata reddentes, quasi hâc arte condita asservare aggressi sunt; sic philosophi sequentibus seculis ad idem præstandum artificio quodam in disciplinis usi sunt, quas polito ac soluto sermone tradiderunt. Inibi quidem arctiore

ore formâ & intra angustiores cancellos molem materiæ copiosiorem cogere, & in peculiares sibimet thesauros recondere potuerunt: Quæ etiam in usus varios nullo negotio depromenda, sicuti quoque imbecillissimæ cuivis memoriæ, utpote elaboratè presséque & concinnè disposità, custodienda foret. Nempe omnia illic vel unico pendebant filo, vel saltem ita inter se cæteris devincta, ut uno aliquo disciplinæ velut ramo moto reliqui connexi inter sese motibus quique suis trepidarent.

Exinde itidem aliæ in auxilium venêre artes, quales dum depingerent res ipsas vividiùs adjecto ornatu proprio, variisque qui singulas decerent loco & habitu, memoriæ ad retinenda, quæ jam addidicerat, vires suppeditarent. Sic illi aures, sic oculos in memoriæ subsidium conduxerunt, atque utile jucundo miscuerunt, ut quicquid amœnum, quicquid singulis volupe esset, isthoc ut simul non modò fortem conceptionem, sed & distinctam recordationem adjuvaret. Siquidem omnes istiusmodi artes non nisi varij videbantur ostendendi atque attentionem excitandi modi; *Artium auxilium.*

utrùm ijdem fierent per ſingulorum ſenſuum peculiares ac unà conjunctas voluptates, vel per rationum ſimilitudinem, à quarum unâ cognitâ prolixæ rerum ſeries ordinatim ita diſpoſitæ eſſent, ut & mens diverſitatem ex juxtà collatis, ac ſimilitudinem propter res ipſas cognatas eâdem aut pari ratione ſe habentes pervideat teneátque. In hunc modum ſalubres menti dapes, aliâ atque aliâ formâ ſubminiſtratas non exſatiare viſum eſt, ſed perpetuò tanquam de novo apparatas eidem placere.

Modus repetendi jucundus. In quantum proinde modus quivis novus res eaſdem exhibendi in ſe complectitur præcognitarum repetitionem; ubi & haſce recolere, ipsáſque denuo, quæ in memoriæ tabulas relatæ ſunt, concinnare frequentiùs opòrtet; in tantum is ad earum reminiſcentiam utilis eſt. Quo in negotio qui tùm peculiarem ſibi cogitandi methodum, tùm animum ſuum fortiùs ferientia aut pectus blandiùs tangentia advertunt, hi talia rectiùs ad amuſſim ſuam diſponere poterunt, qualia memoriter callere optant. Eóque tandem pacto hiſce ſtudijs ad memoriam adhibitis, quâ ratione com-

commodissimè juvent, tenacem ejusdem firmitatem, quatenus per naturam licet, ipsi adipiscantur, fruíque valeant.

Historia viri ex cujus memoriâ desuetudine omnia exciderunt.

Quò clariùs autem liqueat, quomodo ex memoriâ res delentur, atque iterum ibi renovantur, historiam cujusdam ex nostratibus hîc describere fas sit; qui postquam ad maturam ætatem pervenerat, vernaculæ linguæ oblitus est, ac dein eandem addidicit. His quippe vir peregrè profectus est in regionem, ubi rex legibus solutus tunc temporis rerum potiretur, ibíque suspicione nescio quâ obortâ hunccine nuditatem publicam ac solitudinem illic factam explorare, in carcerem causâ indictâ repentè conjectus est. Situs carceris insularis erat, semotus interfluente undâ ab hominum sedibus; atque intus ita factæ ædes, ut seorsum ab aliis custodiri posset: Ubi neque facies cujusvis conspecta est, nisi ipsius, qui victum eidem quotidie afferre solitus est, homuncionis clavibus onerati, quem neque vocem unquam edentem audivit. In editissimo carceris cubili subter tigna stratus est lectus; & per parietem pedes aliquot crassum dubiam lucem interdiu rima angusta intromittebat. Illic concluso neque legere

neque

neque ſcribere licebat, neque intueri aliquid ultra cameræ hujus anguſtias; ubi neque quendam loquentem exaudierat, nec ipſe loqui per ſex ferè menſes auſus fuerat. Abſumto dein hoc tempore penitus libertatis oblitus fuerat, neque gravis tandem arcta ibi cuſtodia, cui jam aſſueverit, videbatur: Adeò ut deſiderio nullo aut diei ſplendoris aut humani conſortij in poſterum tangeretur. Et hâc quidem fortunâ vir ille plures pòſt annos utebatur, donec oblivione prorſus obrutus fuiſſet. Poſtea inertem demum reſpexit libertas, quo tempore hic jam prorſus alieni juris factus, neque pedibus ad incedendum nec linguâ ad eloquendum uti potuit: Verùm paulatim ad ſe rediens atque in patriam navigans verba ſermonis olim ſui apud noſtrates iterum didicit; in primis quidem hæſitanter velut infans conatus aliorum dicta retulit, geſtivítque mirè quædam recognoſcere, ac reminiſci. Attamen biennium circiter excurrit, priuſquam loqui promtè & expeditè, quomodo antehàc valeret.

Memoriam valere bonum. Nil proinde miri, ſi medici ad memoriæ ægrorum firmitatem ſpectant, antequam de morborum difficilium exitu ſententias ſuas pro-

proferant; nisi causa aliqua subsit, cur memoria deficiat, qualis hæc ipsa suprà tradita, qualísque desuetudini non ægrotationi debetur. Accuratæ interim recordationi præteritorum à se gestorum temporúmque ac locorum plurimum tribuendum est; tametsi non modo perceptrix, verùm & imaginatrix atque ipsa facultas judex à vero rerum sensu aberrent. Senilem tamen imbecillitatem æstimare par est ex eorum oblivione, quæ in priori vitæ parte jam juvenes didicerant, potiùs quàm ex hisce, quæ nuper fuêre menti subjecta: In junioribus verò ad oblivionem potiùs recenter exhibitorum spectandum.

Interea dum memoriam intuemur, quanti scilicet momenti sit ad res cognitas menti subjiciendas, utpote sine cujus operâ præsentia sola eidem sese sistunt, observare non abs re erit, eos, qui memoriæ felicitate gaudent, haud perpetuò ingenij acumine dotari, imò & memoriam fidelem insipientiæ comitem non raro inveniri. Qualis sanè rei causa esse potest, quòd memoria hominum vulgarium singulis indiscriminatim collectis referciatur, ex quâ farragine quum trita nemini non *Memoria apud insipientes quandoque valet.*

nota

nota abunde depromant, hæc ſtatim evileſcant, atque ut ipſi pariter autores tanti non habeantur, faciant. Nec quidem mirum videri poteſt, ſi qui ſine delectu cumulârunt, eadem etiam ſine ipſo proferant. Neque enim ſapientiæ eſſe cenſetur, memoriam oſtendere vilium ac nullius pretij rerum onere cumulatam. Quòd ſi, ut non raró evenit, hæc vilia apud ipſorum poſſeſſorem valent longè ſuprà quàm apud cæteros, qui iſtiuſmodi rerum pretij judices agniti ſunt, deridendum ſæpe talem propinant. Nec illud profectò tacendum, quod nonnunquam eveniat, ut memoriæ bonorum pauperrimi laudatos propter eadem invidiâ proſequantur; ideóque talia depretient, ubicunque tot tantorúmque copiam memoria florens ſuppeditat, opibúſque ſuis affluit, quibus æmuli indigent. Nempe tales ſæpe theſauros ipſi per totam forſan vitam ſedulam ac negotijs deditam conquiſiverunt, tanquam hoſce quos attentione atque recordatione digniſſimos exiſtimârunt: Alij verò, quibus occaſio eoſdem nanciſcendi non data, aut quibus elapſa fuit, nunc quaſi deſpectui habentes videri volunt. Ac hiſce quidem modis dotes naturæ ſæpe ſordent aut contem-

contemnuntur, ſcilicet vel uſu eorundem imperito, ac non ritè excolendo aut propriam ipſis dignitatem conciliando ; vel etiam eo quòd tantum valeant, invidiam apud iſtos, qui deſiderant, pariunt ; qui dein, quicquid ars diligentiáque efficere poſſunt, eodem omnino utuntur, ut minoris æſtimentur, útque naturæ largitio fructu careat ; quæ tamen dotes omne pretium excedere æquis æſtimatoribus videri poſſunt.

Anguſta memoria commodior quàm larga.

Veruntamen larga opum memoria tantum requirit culturæ, attentionem tam ſtrictam támque exquiſitam perſpicacitatem, cujus ope res nauci ac ſordentes redundantéſve penitus expungantur ; ut talem vix tam probè cuſtoditam atque tam pulchrè commodéque ordinatam invenias, quàm quæ anguſtis finibus contenta eſt : Ubi ſcilicet pauca, quâ licet arte quóve ingenij ſtudio, diſponuntur, ornantur, & ad omne opus comparantur, quodcunque à recordatione ſperari poteſt. In hunc modum ſententias non ita multas ad normam ſensûs communis prudentiæque prolatas, probè intellectas atque in memoriâ repoſitas pleriſque ad fructus ſci-

entiæ

entiæ decerpendos utiles fieri : Quî quidem, earundem virtute atque operâ ad sese regendos per vitæ suæ stadia adhibitâ, successibus minimè carent ; dum illi qui dotibus longè superioribus ornantur, tametsi laboribus assiduis mentis facultates ad torturam usque fatigent, vix æquis passibus hosce comitari ad altiora assurgentes queant.

Memoria angusta cum infidâ consertam. Neque etiam pauca, quæ angustæ tali memoriæ mandantur, evadere solent, nec inibi manentia confundi ; quoniam ea sunt quotidiani apud negotiantes usûs, ideóque frequentiùs repetita denuo experientiâ confirmantur. Interim præter hoc ipsum memoriæ aliud genus est, quod rarò itidem rerum illic conditarum ingenti numero laborat ; ídque vulgò infidelitatis arguitur, quod & cum ingenij acumine ferè conjunctum observatur. Itaque eæ mentes quæ vividè sentiunt, quâ ratione res ad se invicem habent, & quâ conveniunt, quâve diffident, neque ulteriùs ad naturam earum advertunt, quàm quatenus hæc uno eodémque momento animum percellit, citò easdem dimittunt nec tempore satis longo detinere solent, quo altiùs

ùs memoriæ insideant hæreántque. Enimvero talibus nova ocyùs enascuntur, quæ tanquam tenues quædam flammæ repentè oculos perstringunt, & repentè sine indicijs in auras evanescunt. Qualia quidem sensa sicut haud segniter mentes alienas irritant, ita etiam ab ijs memoriæídque non per incuriam traduntur: Quoniam meteororum ad instar ex improviso oborta lumènque suum insuetum jaculantia mentes præsentium & nil tale opinantium mirum in modum occupant; neque profectò pòst enarrata minùs audientes capiunt. Hinc igitur ingenij oritur potentia, quod facultates tardiores aut dormitantes argumentis raptim adinventis, confestim separatis vel connexis expergefacit; quæ quidem vulgi opinione nihil ejusmodi referrent. Qualia sanè quò fortiùs excitent atque acriùs irritent, eò vividiùs sentiuntur, eò faciliùs tenentur: Quum tamen mentem, unde proveniunt, non insolita & non assueta prætereant, quæ deim ad nova statim creanda se convertit, potiùs quàm ad priùs edita accuranda animum adjungat. Atque ita ad recenter nascentia protinus se conferendo, nec præterita recolligendo, nil miri si tali accidit ut sæpe foetus suos

quaſi expoſitos derelinquat, atque in alios leviter amores tranſeat. Quod ſubitò enim in mentem venit, idipſum neque diu ibi manere ſolet; atque ita prompta atque ad novos ſemper excipiendos hoſpites parata ingenia, cum voluptate eos amplexantur, at non diu cum ijſdem verſari cupiunt. Unde demum memoria tanquam nimiùm lubrica talibus objicitur.

Quâ ratione immutatur memoria. Obſervandum præterea quòd memoriæ vires magis à corporis robore pendeant, quàm quæ ad aliam quamvis mentis facultatem pertinent: Quod quidem in causâ eſt, cur iſthæc augetur, atque defloreſcit, prout corporis vigor increſcit, aut flacceſſit. Ad hunc modum infantium recèns natorum memoria vix quicquam retinet; nec ab eodem ritu longè deflectit ejuſdem in ſenectute extremâ conditio: Hæc quidem rerum quarundam geſtarum primùm eidem affixarum tempus ferè in ultimùm recordatur, ſed recenter impreſſarum oblivіſcitur; illi verò eadem excidunt poſtquam fuêre impreſſa, niſi perpetuò renoventur: Sicut ipſa ad nova diſcendum apta eſt, priorum immemor; dum altera ab immutatione ac novitate abhorret, quia magis ea

tenet

tenet, quæ primùm didicerat. Hæc autem diversitas nasci videtur ex organis primùm humidis ac mollibus, dein exiccatis ac rigescentibus; unde demum flecti vix queant, planè quasi ad postremum quoddam memoriæ sceleton referrent; ubi stamina ad primi toni normam diriguerunt, & parum admodum, quod tempore intermedio accesserat, jam residuum est. Mediâ interim ætate utraque retinet memoria, prout recentiùs vel superiùs singula gesta fuerint; quando sanè hæc facultas, perinde atque corpus vegetum, arctè quæque comprimit, ostendítque eadem, prout priori vel posteriori tempore in ipsam relata atque signata fuerint.

Quâ ratione memoria fidelitas non declarat aliarum mentis facultatum præstantiam.

Hinc itidem constare potest, quâ de re memoria insignis non semper declarat reliquarum mentis facultatum præstantiam; quin, quod subinde notatur, intelligentiâ minimè clari dotentur memoriâ fidâ ac tenaci: Idque quoniam juniores sæpe eâdem fruuntur, nec eò prudentiores aut saniori mente præditi inde deprehendantur; neque sanè ij perpetuò sunt, quibus imaginatio magis vegeta observatur. Mens quippe florente jam corpore minùs excolitur, nec pariter atque illud augetur,

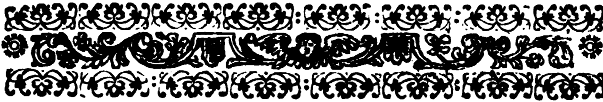
neque pleniùs percipere aut aptiùs decernere, aut sensa vividiori aut utiliori modo proferre atque enarrare potest. Atque ita quantumvis viro qualis puerorum est indoles prævaleat, & quamvis memoriâ teneat more forti, distincto atque diutius durante res in eandem relatas; hæ tamen inutiles evadunt inopiâ virium cæterarum mentis facultatum; quæ quidem hasce seu notas sive indicia testimoniáve in usus varios dextrè ad amussim perspicuéque adhibeant. Enimvero memoria optimè habens bibliothecæ aut mentis armamentarij virtutes complectitur; ita ut prior, perinde ac posterior, sæpe inutilis domino maneat, qualis ad memoriæ vel bibliothecæ instructissimæ usum indoctus imperitúsve accedit. Quandoquidem autem memoria intra mentem armamentarium est, ad eandem homines meritò spectant tanquam commodam futuram cæteris facultatibus opitulandis atque augendis: Quamprimùm verò aliud constiterit, defectus istiusmodi mentis citiùs retegitur, ejúsque infirmitas apud vulgus proditur, quæ capacis memoriæ operâ uti nescit. Neque alia videtur causa cur imaginandi facul-

facultas aliquando memoriæ viribus impeditur; veluti cùm fructibus alienorum operum in memoriam affatim translatis, obruta multitudine eorum variâ jacet imaginatio, neque sua edere potest, verùm forti recordatione sermonum atque apud autores descriptorum ab operibus suis abducitur; mens quippe nec alia concipere aut advertere didicit, nisi qualia ab alijs prolata novit. Hic proinde mentis morbus ex tali ortus memoriâ, non dissimilis illi corporeo videtur, quo alimenta facie haud immutatâ apparent, postquam per intestina effluxerunt. Novi sanè adolescentem, qui quamvis amaret, amasiámque sibi devincire poësi studeret, sic tamen memoriæ viribus subactus est, ut nullos pangere posset versus, nisi ex hemistichijs poëtarum compilatos, quaéque omnibus ferè primis labijs Poëtas salutantibus notissima essent. Querebatur sibi eodem ritu dum cætera componeret accidere, atque se posse autorem recolligere locutionum, omniúmque ferè, dum scriberet, sententiarum, quales sibi in mentem venirent.

Illud siquidem patet, quòd memoriæ dotes plurimùm à vigente ac firmâ corpo- *Eadem remedia & memoriæ & corpori prosunt.*

ris valetudine pendeant, quódque eadem in universum remedia adhibenda sint ad ipsam restituendam, quandocunque aut imbecillitate aut defectu quovis laboret, atque hæc ipsa, quæ corpus juvant. Exinde verò fit, ut firmitas atque promtitudo memoriæ certius evadat sani corporis ac vitalium functionum integritatis indicium, quàm cujusvis alîus ex mentis facultatibus vigor; tametsi etiam pro concesso habeatur, quòd ex isthâc mentis sanitas non semper pariter declaretur.

CAP. XI.

De imaginandi facultate.

UTRIQUE facultati percipiendi ac reminiſcendi jam creſcenti accedit imaginatrix, quæ velut in ſpeculo imagines conceptorum menti exhibet, juvátque ut aliijs facilè concipienda prodat. Cujus quidem operam cùm ad percipiendum tùm ad recordandum ſubinde mens adhibet; aſt quæ tota pendet à rebus jamjam perceptis, quas memoria eidem ſuppeditat. Quî fit ut errores perceptionis ac memoriæ lapſus in imaginationem pertranſeant, eámque à verâ rerum facie depingendâ abducant, haud ſecus ac propria ipſius facultatis inepta indoles imbecillitáſve, aut organorum ejuſdem intemperies. Dein verò quò feliciùs imaginandi vis partes ſibi pe- *Imaginandi ratio.*

 culiares

culiares agit, ac imagines ijs quæ percipiuntur ſimiliores effingit, eò plus periculi ab errore menti imminet, ne imaginem pro re ipsâ amplectatur.

Colores deſumti ex rebus perceptis & memoriâ retentis variè componuntur.

Paucis interim perceptis hæc facultas variè utitur ad opera ſua formanda, non aliter quàm pictor ex coloribus haud ita multis diverſimodè commiſtis imagines innumeras reddere potis eſt. Quin & quæ ex maximè communibus notiſſimiſque deſumuntur, hæc fortiſſimè mentem movent. Proinde quò longiùs ab hiſce deflectit imaginatrix, eò minus vigoris oſtendit; utpote quæ non ita palàm res facit, quum non ſit cujuſvis eas intelligere per ſimilitudines ab hiſce deſumtas, quæ in conſpectum omnium minimè veniunt, ſed in abdito paucis nota jacent. Vera proinde imaginandi vis in delectu eorum cernitur, quæ in naturâ rerum ſita aut vulgari uſu, aut etiam hominum opinione celebria jam facta frequenter attentionem excitant; unde ipſa ſcilicet ſatis ubique cognita, ad alia aperienda atque illuſtranda quæ obſcura ſunt, dextrè transferri queant. In hunc modum imaginandi potentia colores figuráſque, ſonos, ſapores, odores ac facultates cæteras corporibus

poribus quibusdam à naturâ vel arte peculiares sensibus perceptas secernit, utitúrque ijs separatis ad depingenda quæ opus sunt; planè quasi pictores coloratorum corporum genera singulatim comparant, quibus juxta artis suæ leges ritè commistis, in tabulis speciem formæ cujusvis similem delineant. Ubi sanè accidit ut, si colorata ejusmodi corpora non in tantum appropinquant ad rei ipsius colorem, quantum ad dignoscendum ab alijs omnibus satis est, hæcce dein corpora minùs utilia ad pingendi consilium futura sint; unde si hæc sola artifex apparavit, imago saltem ratione coloris deficiet, quamvis ars aliter pictori non desit. Eâdem prorsus ratione si res perceptæ nimis raræ sint, aut si quæ aptæ sunt ex memoriâ dilabantur, etiamsi imaginandi facultas munere suo præclarè fungi valeat; attamen inter alias haud facilè eminebit, utpote quæ idoneorum indiget. Verùm non modò coloribus destituta facultas muneri defutura est, sed & si exemplaria optima non suppetunt, qualia æmuletur. Hujusce siquidem facultatis peculiaris dos est imitari quæcunque proponantur, ídque utrùm æmulationem mereantur, nécne; ideóque

pro exemplaribus vel pulchris & consummatis, vel deformibus, aut ineptis atque imperfectis isthæc plus minúsve valebit.

Imaginatio sana. Itaque hæc facultas bene habere censenda est, quando ad similitudinem rerum ipsarum imagines exprimit, neque ab ipsis, nisi causa detur, divagatur. Quòd si nullis astricta regulis longè latéque effrænis expatietur, talis certè imaginationis conditio vix sanitatis secura esse potest. Hujus quippe facultatis est principis jussis parere, seque secundum naturæ ordinem inferiorem gerere; adeò ut si quando rationis dictatis aliena ex imaginatione prodantur, verendum jure merito sit, ne ex parte saltem aut ad tempus mens solio deturbetur. Et quidem cuivis videre est, intelligendi potentiam magis minúsve firmam esse pro pleniori vel exiliori modo, quo imaginationi ratio dominatur. Cujus rei causa videtur, quòd totum mentis bene sanæ imperium eâ facultatum ordinatione consistat, ut quævis inferior supremæ obtemperet; quæ quò severiùs servatur, eò tutiori mentis sanitate hominem beat.

Felix

Felix nimirum mentis ille eſt, qui in imaginationis ſpeculum inſpicere poteſt ideo ſolummodo ut apertiùs rem cognoſcat, aliiſque depictam exhibeat; felix interim ſi quòuſque imaginandi vi utitur clarè nôrit, quíque ejuſdem operâ carere, ubicunque velit, poteſt. Nempe ſoli germanâ dotantur mentis fortitudine, quâ diſciplinas ſuperat, atque ſcientijs utilioribus penitiùs imbuitur, qui imaginationis auxilio, ſi quando opus ſit, fruuntur; at verò imagines illius à rebus ipſis prorſus diſcernunt. Siquidem illud omne, quod ex imaginationis operibus diſcere licet, ad ſummum terminos ſimilitudinis minimè excedit: Atque ubi res ſimiles internoſcere oportet, ſpeculum hujuſmodi minoris momenti eſt; ac illic ſedulò cavendum, nequis eodem abutatur. *Ac felix.*

Ad res itaque ipſas ceu exemplaria reſpicere fas eſt, quandocunque de hujuſce facultatis operibus ſententia feratur; quibus ſanè, modò hæc per omnia reſpondent, præſtantiſſima eſt ejus conditio. Non raròtamen accidit ut, qui adhibentur judices ad dignoſcenda rerum ſimulacra, *Ratio probandi.*

ipſi

ipsi errent, & figmenta, quæ imitandi vis edit, rebus ipsis anteferant; qualis judicij exemplum extat in historiolâ (*a*) Phædrianâ;

Facturus ludos quidam dives nobilis
Proposito cunctos invitavit præmio,
Quam quisque posset ut novitatem ostenderet.
Venêre artifices laudis ad certamina,
Quos inter scurra notus urbano sale,
Habere genus se dixit spectaculi,
Quod in theatro nunquam prolatum foret.
Dispersus rumor civitatem concitat:
Paulò antè vacua turbam deficiunt loca,
In scenâ verò postquam solus constitit,
Sine apparatu, nullis adjutoribus,
Silentium ipsa fecit expectatio.
Ille in sinum repentè demisit caput,
Et sic porcelli vocem est imitatus suâ,
Verum ut subesse pallio contenderent,

(*a*) Lib. V. Fab. 5.

Et

Et excuti juberent: quo facto simul
Nihil est repertum, multis onerant laudibus,
Hominémque plausu prosequuntur maximo.
Hoc vidit fieri Rusticus: Non mehercule
Me vincet, inquit; & statim professus est
Idem facturum meliùs se postridie.
Fit turba major: jam favor mentes tenet,
Et derisuri non spectaturi sedent.
Uterque prodit. Scurra digrunnit prior,
Movétque plausus, & clamores suscitat.
Tunc simulans sese vestimentis Rusticus
Porcellum obtegere, (quod faciebat scilicet,
Sed in priore quia nil compererat, latens)
Pervellit aurem vero quem celaverat,
Et cum dolore vocem naturæ exprimit.
Adclamat populus: scurram multò similiùs
Imitatum, & cogit Rusticum trudi foras.
At ille profert ipsum porcellum è sinu,
Turpémque aperto pignore errorem probans,
En, hic declarat, quales sitis judices.

Totam

Totam hanc rem pleniùs observationem præmissam illustrantem huc transferre visum est, eóque magis quoniam tam bellè narratur: Quod sanè autorem non nescîsse constat ex præsagio ad calcem hujus fabulæ, more Poëtarum qui carmina elegantia ediderunt, addito; chartas hasce in honore futuras dum Latinis pretium literis manebit.

Opera imaginationis. Inter opera imaginandi facultatis utilia eminent signa, qualium ope mens sensa sua cum alijs communicat; quæ quidem imitantur ipsas naturæ voces; quemadmodum vocabula artificialia finguntur animantium peculiaribus simile quiddam sonantia; qualia ideo omnes ferè Linguæ complectuntur, ut balare, grunnire, & reliqua ejusmodi. Ex eodem etiam fonte oritur, quòd carmina ad similitudinem rerum descriptarum conduntur; quale notissimum est illud Maronis,

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum;

ad quorum modulum passim apud clarissimos Poëtas versus invenias. Nec alius sanè est totus ille Analogiæ Grammaticæ labor,

labor, qui ſubſidium utiliſſimum memoriæ afferre ſuprà dictus fuit. Inde deveniendum ad ornatè dicendi modos, qui apud Rhetores traduntur: Ubi ſanè voces tralatitiæ ex ſimilitudine deſumuntur, atque eædem nonnunquam catenatæ in allegorias deducuntur. Hæ interim permeant omnia illa ſcriptorum genera, quorum autores veritatem ſinceram ac nudam exponere verentur, eò quòd, ſi apertè prodatur, ingrata, vel propter rudem ſimplicitatem neglectui aut contemtui futura ſit; aut propter aſperitatem odium irámque enarranti conciliatura. Hujuſce generis ſunt fabulæ, quarum argumenta deſumuntur ex alienis ab hominibus naturis, utrùm ex ferinâ vel arboreâ idipſum ortum ducat. Neque ab hiſce multum abludunt imagines hominum in hiſtorijs deſcriptæ, cæteráque ejuſmodi opera, unde imaginandi dexteritas ſimilia effingere valeat.

Verum quidem eſt opera imaginationis præſtantiſſima ſpeciem eandem ferè ac res ipſas referre, ideóque non raro in earum locum ſuffecta eſſe. Quod certè, quandocunque accidit, errorem proinde facultatis judicis evincit, non autem imaginationis; *Fortiſſima cavenda.*

quippe

quippe quæ munere ſuo ritè fungitur, dum imagines ad naturam rerum proximè accedentes exhibet. Quapropter perpetuò ſuſpicionem ejuſmodi vis illuſoriæ fovere iis æquum eſt, qui ne mente capti ſint metuunt. Etenim judex ipſe causâ iſtiuſmodi corrumpi ſolet, ubi in imaginandi facultatem culpa ferè rejicitur. Interea liquet vim imaginandi ab animi affectibus ſæpe adaugeri, atque eoſdem in causâ eſſe, quare & ſpecie veri rectíve iſthæc decipere, & judex ſimul in partes trahi poſſit. Quòuſque igitur pertinet imaginandi poteſtas, hoc ſemper animo objici par eſt, nempe eam ad fidem argumentis faciendam minimè idoneam eſſe; quoniam nihil eò magis veritati rationíve conſentaneum eſt, quòd illius ſpecies in imaginatione vividè depingatur, ubi ſemper de errore periclitaris. Verùm ſi fortiſſimè hujuſmodi imagines mentem percellant, inclinéntque eam ad fidem ipſis tanquam clarè depictis adhibendam, næ illæ in dubium vocandæ ſunt, utpote quas affectuum vehementiæ potiùs quàm decretis judicis, qui verum cautè examinat, deberi veriſimile eſt.

Quòd ſi tandem imaginationis uſus intra fines debitos coërceatur, ut nec ad eruendas rerum origines causáſve ſtabiliendas imagines ejuſdem adhibeantur, neque ad res ipſas, qualis nimirum natura rationéſque ſint, inveſtigandas; verùm ſolummodo ad tradenda alijs animi ſenſa, eadémque memoriæ affigenda, hæc ipſa inter nobiles mentis facultates eminere videbitur. Hæc quippe lumina orationi aliter obſcuræ & intellectu difficili interjicit; eandémque horrentiorem cultioribus dictionum elegantijs perpolit. Quin & decenti habitu mentis conceptus veſtit, utrùm in ſublime tollantur, vel mediocri & gratâ jucunditate conditi æquabili proferri ſtylo gaudeant. *Imaginationis uſus.*

Totus profectò dictorum ſcriptorúmque ornatus hujus munere enitet; geſtus ipſe, toni, numerorúmque delectus ab hâc pendent; & quicquid de veri facie exteriùs apparet hinc depromitur, oſtenditur, elucétque. Quod quidem ex Poëſi conſtat, ubi ſimplex rerum natura magnificentiùs Muſarum ore decoratur illuſtratúrque; ubi terror animo incutitur, vel deſperatio ſub- *Ornatus.*

levatur; odium amore novo deletur, amórve irritus in iræ acerbitatem aſperatur, at voti compos in ſuavitatem blandam miteſcit. Quemadmodum Pindarus (*a*) gaudiorum vires in malorum veſtigijs exterendis deſcribit, qualia tempus non abolevit: Quod quidem carmen vertente Sudorio ita habet;

Quod ſemel factum eſt bene perperámve
Neſcit infectum fieri, retróque
Irritum: at tempus tacitâ recondit
Plurima nocte.
Sæpe & exhauſtos abolet dolores
Gaudium præſens, ubi nos ab aſtris
Reſpicit vultu facili Deorum
Æqua poteſtas.

(*a*) Ὀλυμπ. Β΄. Τῶν δὲ πεπραγμένων
Ἐν δίκα τε καὶ παρὰ δίκαν
Ἀποίητον οὐδ᾽ ἂν
Χρόνος ὁ πάντων πατὴρ
Δύναιτο θέμεν, ἔργων τέλος.
Λάθα δὲ πότμῳ σὺν εὐδαίμονι γένοιτ᾽ ἄν·
Ἐσλῶν γὰρ ὑπὸ χαρμάτων
Πῆμα θνάσκει παλίγκοτον, δαμασθὲν,
Ὅταν θεοῦ μοῖρα πέμπει
Ἀνεκὰς ὄλβον ὑψηλόν.

atque

Atque ita humani pectoris affectus imaginibus à naturâ translatis ad vivum delineantur, tanquam turbines & procellæ aut lenes favonii auræ; tanquam tonitrua fulguráque, & solis æstivi ardentes, vel placidè coruscantes verni ejusdem radij; tanquam nimirum omnia urentes torrentésve, vel calore geniali foventes, atque in seminibus ovísque tenella recondita elicientes.

Poësis ejus opera præcipua complectitur.

Ut Poësis primùm in subsidium facultatis recordandi præcipuum fuit excogitata, sic & memoratu dignissima complectitur. Præclarâ quippe imaginationis operâ ea memoriæ affigenda sapientes curârunt, quæ æternùm vivere ipsis mereri viderentur. Itaque carmina huic facultati sunt instar horreorum sive gazophylaciorum, unde copia imaginationi suppeditatur, ejúsque opes repetuntur. Siquidem Poësis omnes in se imaginationis artes unà complectitur, & quæ hîc vel illic per partes sparsæ singulatim continentur, easdem simul apud Poëtas reperire licet: Videlicet unum vel pauca saltem sidera alibi lustrare est; Poëtica verò uni-

versa coelorum astra comprehendit. Ars propterea illa est, ubi ingenia celeberrima imaginatione præsertim florentia, nobilissima reposuerunt inventa, qualia ad rerum naturam spectarent, qualiáve ad humani generis mores excolendos utilia essent: Ideóque non modò scientiæ promptuarium, sed & sæpenumero armarium repræsentat, ubi veterum ac recentium sagittæ ac tela machinæque asservantur; utrùm hæc sint, quibus publici isti generis humani hostes legibus soluti fuerunt debellati, qui Satyris transfiguntur; vel illæ quibus optima naturæ nostræ exemplaria laudibus evehuntur, atque æternitate donantur. Quæ sanè eximiò fulgore nec ætate imminuto radiantia in vatum operibus ab antiquissimis in nostra usque tempora durârunt; dum æra marmoráque, nec soli pictorum evanidi colores, edaci tempore consumta, dudum sine nomine aut insigni quovis monumento disparuerint, & penitus interierint.

Exemplum abusûs operum imaginationis. Fabulas quidem inter opera imaginationis utiliora recensere par est, atque ita ubique Poëtarum adornantur: Attamen non rarò mentem decipiunt, dum (uti prius

priùs dictum fuit) nugis & perniciosissimis erroribus fidem addunt & pondus. Sic Pindarus fabulam Pelopis decantatissimam enarrantes reprehensione dignissimos censuit: Nec sanè pigeat celeberrimam Poëtæ sententiam huc transferre ex Versione Sudorianâ;

(a) *Vana sed hæc memorans vetustas*
Impune gentes decipit, & venus
Antiqua vatum callida, musico
Condire sermones lepore
Dat nebulis aliquando pondus,
Fidémque falsi arrogat: at dies
Seris recludit cuncta nepotibus.

(a) Ἦ θαύματα πολλά,
Καί πού τι καὶ βροτῶν φρένας,
Ὑπὲρ τὸν ἀληθῆ λόγον
Δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις
Ἐξαπατῶντι μῦθοι.
Χάρις δ', ἅπερ ἅπαντα τεύ-
χει τὰ μείλιχα θνατοῖς
Ἐπιφέροισα τιμὰν,
Καὶ ἄπιςον ἐμήσατο πιςὸν,
Ἔμμεναι τὸ πολλάκις.
Ἁμέραι δ' ἐπίλοιποι
Μάρτυρες σοφώτατοι. Ὀλυμπ. Α'.

Ac poſtea, (*a*)

Verùm voraces religio eſt mihi
Cantare Divos, ſæpe linguas
Pœna gravis ferit inſolentes.

Nempe canit, tanta prodigia nunquam fidem habitura, niſi, ut hæ placerent fabulæ, carminis gratiâ factum fuerat; cujus quidem vires notando obiter celebrat. Atqui, dicat aliquis, quidnam ſenſiſſet Pindari ingenium, modò fabula ſic fuiſſet efficta, ut Pelops unum ex convivis Tantali patris, qui nimirum Dij habebantur, devoraret? Exinde profectò patet, quantum imaginationis opera & auctoritas apud judicem facultatem valent.

Operum quorundam diſtinctio. Inter varia imaginationis opera perſonæ imprimis ſpectandæ ſunt. Ut autem imaginatio facultatem percipiendi imitatur, imagines illius in hoc genere aut ad for-

(*a*) Ἐμοὶ δ' ἄπορα, γαςρίμαργον
Μακάρων τιν' εἰπεῖν.
Ἀφίςαμαι. Ἀκέρδεια λέλογχεν
Θαμινὰ κακαγόρως. Ibid.

mam

mam rerum ſingularum, aut in ſodalitijs conſociatarum finguntur: Prioris generis ſunt Cyclopes ; poſterioris, fabulæ ; ac rurſus hæ vel ex fictis vel veris conſtant perſonis, atque etiam nonnunquam ex utroque fuerunt genere deſumtæ, qualis conjunctio Polyphemi cum Ulyſſe apud Homerum oſtenditur. Hujuſmodi autem fabulæ ad hiſtoriam proximè accedunt, quatenus res geſtæ ibi narrantur. Quinetiam perſonæ ſunt vel eæ quas noſmet ſuſtinemus, aut quales ad nos ipſos referuntur per cognationem ſeu affinitatem vel amicitiam aut etiam ſimilitudinem ; vel è contrà quales ad nos nullatenus ſpectant. Quod ad proprias noſtri ipſorum perſonas attinet, imaginatio deludit, quandocunque hinc veris grandiores effingat, illinc vero, non quantæ reverâ eædem ſunt delineet : E priori quippe tumor vanitatis gloriæque oſtentationis exurgit ; ſicuti è poſteriori tenuitas quædam morum qualis ingenuum dedecet, ac inepta verecundia quæ ingenitam vim prodere, & viro digna profari atque agere prohibet. Et quidem eximiæ imaginationis eſt eas ſemper offerre imagines quæ omnino congruant ; quales ſanè amplitudinem natu-

ralem neque auctam nec imminutam exhibent: Attamen eò quòd sui ipsorum amor apud plerosque plurimum valere solet, à vanitatis partibus præcipuè cavendum, utpote in quas imaginatio sæpissime proclivis est.

Vitia imaginationis. Itaque imaginatio duplici nomine à veritate recedit, si vel auget vel imminuit conceptuum vim, dum opera eorum similia effingit. Idipsum igitur quod in exemplari non invenitur, vanum est; quoniam eidem nihil extra imaginationem respondet. Vidi egomet quendam (*a*) vanum omnes omnium personas in suâ complecti studentem, quotquot aliquatenus ad se referri novit: Dum adhuc puer esset, condiscipulos in ludo literario tanquam ad se unum spectantes habebat; atque ipse ijsdem os linguáque atque etiam mens erat. Quum ex ephebis excesserat, statim sodalitium juvenum sortitus, personam totius sibi sodalitij induit, nec aliam à suâ cujusvis sodalis sententiam agnovit. In hunc

(*a*) Thraso ille Terentianus ab hoc ipso non multùm diversus exhibetur.

modum

modum per hominum ordines vitæ iter fecit, ac perpetuò integri ad quem accessit ordinis communem quasi sensum sibi arrogavit. Nempe tale hominibus infortunium esse solet, ut ejusmodi arrogantes juvare assuescant: Unde haud ægrè plerumque evehuntur, nec, usque dum res progredientibus repagulo sint ne ad summa rerum perveniant, prohibentur. Nil itaque miri si vanitas robusto potiùs pectori insideat, atque adolescentiam virilémque magis ætatem infestet; ac vitium sit animi inexperti, qui, quanti ipse sit, ex usu non satis didicit. Hinc itidem liquet, cur ibi superbia radices agit, & quare effrænis licentia, injuriámque inferendi ac dominandi libido eandem sæpe comitantur. Et quoniam se opponit alteri illi pauperis bonorum imaginationis vitio, constat quamobrem hujusce indolis homines vix humo tolluntur. Ad hunc ideo modum Hesiodus (*a*) Jovi id operis tribuit, qui facilè & humi jacentem exaltat, exaltatúmque deprimit, tanquam numini optimo maximo proprium; accingit verò seipsum ad mu-

(*a*) Ἔργ. καὶ Ἡμέρ.

nus ſibi (*a*) accommodum, nempe ad prodendam veritatem fabulis obductam, quâ ratione Perſes ſanaretur. Ac tale quidem imaginationis opus adhibet tanquam præſidium adverſus iſthoc vitij genus utiliſſimum. Fabulam autem eam exponit de duplici contentionis genere, hoc ſcilicet, quod in bello cernitur, quale vituperandum; altero verò, quale multò meliùs hominibus cedit, nimirum quod in æmulatione ut plurimum ſitum eſt: Prius vanitati debetur; poſterius verò, quanti homines valent, probat. Nec alia ferè ab hiſce inveniuntur apud antiquiſſimos quosſvis vates, qui fabulis laudatiſſimis, quibus certè tunc temporis tanquam ſacræ hiſtoriæ fidem adhibebant, pro remedijs utriusſque in imaginatione vitij uterentur.

Vitiorum remedia duplicia. Remedium igitur ejuſmodi duplex eſt, aut acre atque invectivum, aut ridiculum: Utrumque verò adhibitum plerumque fuit ad mores caſtigandos; nec minùs utile ad tollenda imaginationis vitia compertum.

(*a*) Κλῦθι ἰδὼν ἀΐωντε· δίκῃ δ᾽ ἴθυνε θεμιςὰς Τύνη· ἐγὼ δέ κε Πέρσῃ ἐτήτυμα μυθησαίμην. Ib.

Priſci

Priſci autem remedia tam aſperè fortitérque adhibuerunt, & eòuſque tandem malè feriati ac pravi abuſi fuerunt, ut ab iiſdem hominum mores abhorrerent; quæ dein artificibus itidem dedecori futura eſſent. Enimverò poſtquam Socrates licentiâ veteris comœdiæ petitus fuerat, huic prorſus neglectæ atque inviſæ politum illud genus ſucceſſit, quod Menandrum cultorem agnovit, in quâ famâ intactâ vitium emendari potuit. At talis quidem fabula, ubi exempla deſumuntur à perſonis longiſſimè remotis, efficaciſſimè ac feliciſſimè adhibita fuit; quâ in methodo conſulitur, curatióque peragitur non ſine eodem fructu ac ubi tota res apertè traditur. Quin & parallelæ hominum hiſtoriæ, qui quondam vitijs hujuſmodi deformati fuerint, non ſine pari utilitate adhibentur. Nimirum id perpetuum eſt, opera imaginationis accurata totidem eſſe ſpecula, in quibus ſimulacra ſua intuentes diſcant, quâ ratione ſe redigant ad juſtam hanc amplitudinem, quam forma necnon firmitas comitantur, ſuáque omnia ad eandem eâ lege effictam accommodent.

Quam-

Quâ ratione eadem juvant. Quamprimum igitur imaginatio inania effingit, optima corrigendi ratio videtur imagines opponere ab alijs rectè delineatas atque castigatas; ubi sanè deformitas clarissimè demonstratur. Hîc quippe imaginatio, quæ in imitationem proclivis est, effigiem operis sui minimè congruam ac ingratam, atque ex adverso formam alieni pulchriorem respiciens, habitu sensim pravo seipsam exuit, & ad exemplaria isthæc nobiliora deinceps suum configurare amat & assuescit. Hæc utique methodus vanitati consumendæ inservit, necnon opposito eidem vitio emendando; nempe si liber hujusce facultatis usus non negligatur, operibúsque illius laus tribuatur; initio licèt eadem ad claritatem exemplarium minimè ascendant. Siquidem tenuis ea imaginationis indoles commodè exercitata viribus augetur & capacior redditur, prout cuivis alij contigit facultati; tametsi fatendum sit, quorundam imaginationem tam præclara præstare à naturâ posse, quanta ut alij assequantur, ars efficere nescit.

Ex

Ex unâ interim vel alterâ vitiorum indole oritur malè ſana imaginatricis conditio; adeò ut hinc ex vanitate ſupra modum intumeſcente frequenter furor naſcatur; illinc verò in alterum inſaniæ genus curratur, quod dein imaginationem falſis implet terroribus. Quòuſque igitur ſanitatis pomœria pertinent ejúſque fines ſtatuendum, priuſquam ea, quæ malè ſanam eſſe hanc facultatem evincunt, internoſcere licet. Ut integerrimam verò ejus conditionem hanc eſſe patet, ſub quâ judici perpetuò auſcultat; ſic etiam non malè ſanam dici, ſiquando animi affectus corripiant, ipſámque integram, poſtquam poſuerunt, relinquant; quales tamen ſæpe recurrentes, diúque durantes eandem valde perturbant, & non raro in inſaniam deſinunt. Quocunque autem modo imagines formantur, ſi judici offerantur tanquam confictæ, quantumvis veris ſint ſimiles, attamen non eidem obtrudantur veluti res ipſæ perceptæ, hoc quidem imaginationem malè ſanam non indicat, tametſi abunde errorum illinc deducatur. Ac propterea tum ſolùm imaginatio haud bene valere cenſenda eſt, quando judicis partes ſuſtinere audeat, vel *Imaginatio malè ſana.*

res

res perceptas atque in memoriâ asservatas pro suis venditare; suáve opera in locum eorum, quæ ipsæ prodidêre, sufficiat. Quoniam naturæ ordo in hunc modum subversus, facit ut omnia in mente confundantur: Etenim animi affectus ex sui ipsius amore vires suas depromentes nullum dehinc rectorem agnoscunt; at species mille rerum illudentes huc illuc mentem distrahunt conturbántque. Itaque in utroque genere ægrescit imaginatio, utrùm ex parte vanitatis vel timiditatis peccetur: Et in priore quidem persona, quam sustinet, grandior; in posteriore verò tenuior, quàm par est, effingitur. Exemplo sit ille, qui in nosocomio rogatus, quânam ratione quidam inibi hospitans (nempe ad virum eundem digitum intendendo) insaniverat, respondit; Hunccine opinari, se Jesum Dei filium esse: Verùm hisce prolatis mox erupit respondentis similiter insania, Atqui egomet, inquientis, illius Pater Deus sum. Nimirum omnes ijdem omnia magna dicere, omnes principes esse, vel apud eosdem plurimùm valentes; ac, si gradum superiorem nôrint, illuc conscendere. Ab alterâ verò parte exempla ubique jacent avarorum

avarorum, (*a*) qui, ne inopiâ deperdantur, etiam dum divitijs affluunt, verentes, ad miserrimum iſtud inſaniæ genus deprimuntur. Aliquando etiam de priore in poſterius tranſitur. Memini enim virum mediæ ætatis mercaturam tunc temporis facientem, quem vanitate abunde laborantem ante ſex menſes nôram, & quem audivi Londinum advectum, curæque medici commiſſum veluti poſteriore morbi genere jam affectum; ubi tandem ſupremum diem obit, mórſque divitem eum fatetur. Imò & varietas dudum in utroque genere obſervata, non alia eſt, niſi qualis ex naturâ atque temperamento ægrorum proficiſcitur, prout ſcilicet ingenium eorum mite & benignum, ſive audax & efferum atque immane antea cognitum fuerit. Novi equidem à pueritiâ tres civis filios, quorum ſanè pater imaginationis potentiâ, quantam ſodales experi-

(*a*) Umidius quidam (non longa eſt fabula) dives
Ut metiretur nummos; ita ſordidus, ut ſe
Non unquam ſervo melius veſtiret; ad uſque
Supremum tempus, ne ſe penuria victus
Opprimeret, metuebat; at hunc liberta ſecuri
Diviſit medium fortiſſima Tyndaridarum.
Hor.

entiâ probè cognitam habuerunt, præpollebat. Nempe hi hæreditariam exinde imaginationem ſortiti ſunt, adeò ut natu maximus eandem penè ſimplicem obtineret, ac feliciter eorum geſtus, quoſcunque viderat, imitari poſſet; qui tamen ingeniô bonorum tam paupere laborabat, ut inſipidi ſtolidíve infamiâ notaretur. Fratri intermediæ ætatis imaginatio eòuſque vigebat, ut ſe humo attolleret in ſodalitium illuſtriſſimorum, qui gentis noſtræ decora fuêre, & quorum memoriam Britannia etiamnum reveretur. Et hiſce quidem cooptatus horis negotiorum vacuis jucundum ſe comitem exhibebat; nec vanitate omnino affectum audivi. Minimus verò natu ſtudijs literarum incubuit, vanúſque adoleſcens erat, omnibus tamen dulcis propter imaginationis ſuavitatem, quæ facetijs ac geſtu ſe prodidit, quibus triſtitiam curáſque depellebat. Verùm Muſæ ipſius comes erat indiviſus Bacchus; magis verò Pomonam adamavit. Eidem etiam pocula, apud noſtrates vitea fermento imitantia, in delicijs fuêre. Unde primò Hydrops minitatur; verùm poſtea adultâ ætate occupatus inſaniâ nunquàm ad integritatem reverſus eſt.

Ad

Ad sublevandum itaque prius illud imaginationis malum ea prosunt, quæ veri rationes inculcant, mentémque ab inanibus ad rerum momenta revocant; ut, quanti sint res extrà positæ, innotescat; neque ijs solis, quæ intus hærent, affigatur. Ex hoc quippe fonte imaginandi ægritudo, cujus mentio jam fit, ut plurimùm oritur, nempe interna magis quàm externa advertendo. Hinc eò tendunt studia, quæ mentem suis potiùs quàm aliorum bonis occupatam detinent. Hinc sui ipsorum ea admiratio, quæ reprehensionem sæpe mereatur; eadem quippe initium subinde fit hujusce à vero rerum sensu aberrationis. Exinde enim facultas judex firmior evadit, quòd res oblatas intuens secundum hæc exempla perpetuò decernat, non verò secundum conceptus apud mentem latentes, & quos minimè cum alijs collatos olim amplexa fuit. Id ipsum profectò constat, quicquid judici facultati vires subministrat, hoc imaginatricis audacitatem castigare, atque impudentiam ejusdem effrænem reprimere atque coërcere. Pertinet porrò hoc consilij pari jure ad alteram illam imaginationis intemperiem, ubi infirmitate laborantes qua- *Auxilia.*

si

ſi ex inopiâ deperdi ſolent: Quoniam tametſi uſus eorum, quæ animos addunt, hiſce ægris proficuus ſit, atque hi ad fiduciam gradatim manuducendi ac hortatibus incitandi ſint, ut, qualia ſibi ardua videntur, ipſi tentent, nec vereantur ne vires animíque deficiant, modò, qui ſuppetunt, exerere nituntur; cavendum nihilominus, ne in contrarias partes abripiantur. Memoriâ quippe tenendum, hunc imaginationis morbum facilè in prædictum tranſire, præſertim in naturis quæ affectibus nerveis obnoxiæ ſunt; ideóque fortioribus parcere ſtimulis providi eſt conſilij.

Tempora ac regimen operibus imaginationis idonea. Quinetiam ad imaginationis ſanitatem tuendam ejúſque opera auſpicatiùs peragenda conducit, anni tempora ac regimen nôſſe, ideóque de illis pariter atque hoc ipſo agendum. Quod ad priora attinet, imaginationem ad ardua ejuſdem negotia non adhibendum, niſi illo temporis ſpatio, quod æſtatem præceſſerit. Idque ſanè monendum non ſine exemplo celeberrimi noſtratis Poëtæ, Autorem volo *Paradiſi Amiſſæ*; qui ſcribere vere jam novo cœpit, ac eodem in æſtatem mox tranſituro id operis per reliquos anni menſes imperfectum reliquit,

quit, nullatenus progressurus, usque dum sol ad Arietem reverteretur, novúmque imaginandi vigorem redeuntem persentisceret. Hinc ex antiquorum ac recentiorum monumentis seligere optimas quasque Poëtarum & Philosophorum imagines atque sacro suo argumento eas adaptare, sibíque & patriæ suæ ingens illud tropæum erigere securus potuit. Verùm & tempus satis longum intermittere oportet, siqui imaginationis labores perferre eâdem illæsâ velint; quanto scilicet opus est, ut ad justam temperiem ab ardore redigatur. Hinc qui Poëma illud laudatum Latinè reddere conatus est, & per triduum eidem sine intermissione operi incubuit, insaniâ demum correptus fuit. Neque profectò silendum, quòd meraciora omnia hisce fugienda sunt; neque quòd omnes corporis vias reseratas, potiùs quàm clausas atque constrictas habere tutius est.

Fama mentis ab imaginatione pendet. Ex præmissis quidem liquet, hanc facultatem cæteras illustrare, ac quàm habiles sint plerisque ostendere; atque ita ex ejus operibus fama mentis vulgo innotescit: Quoniam eadem non ex interiore hujusce rectitudine aut bonitate, non ex sententijs

accuratissimè latis, neque ex eo quòd sapienter omnia intus regat instituátque, crescit, qualia quidem vix apud vulgus apparent; nec sanè infamia ex dotibus oppositis, quamdiu palàm non fiant, notatur; verùm ex habitu ornato aut vili, atque ex amore odióve, quo alios prosequuntur, semet adeò germanis coloribus patefaciente, ut alij persentiant: Illud verò unicè ab imaginatione pendet. Veruntamen ut mens laude digna jure merito sit, majus adhuc quidquam considerandum venit; altiúsque illius dignitatis fontes investigandi; quam non unius solùm ævi judicia declarent, non amicorum modò linguæ enarrent; sed & sapientia, re in universum cognitâ, probet mandétque æternitati. Hoc scilicet jus, norma atque arbitrium penes superiores sunt mentis facultates.

CAP. XII.

De Judicandi facultate.

OSTQUAM res singulæ perspectæ fuerint, mens de alijs separandis, alijs verò conjungendis sententiam ferre solet; prout in universum aut ex parte solummodo discretas, aut omnino vel quadantenus duntaxat connexas cernit. In hunc ferè modum si assensum mens non cohibet, atque in neutram propendens partem nullas videt causas cur neget vel asserat, progredi consuevit; etiamsi hæc sæpe tam brevì intra mentem fiant, ut spatium temporis vix notetur. *Quâ ratione judicatur.*

Quum judex facultas decernat aliquid ex collatis duobus, id decreti clariùs vel obscuriùs se habet, prout ambo cognita fuerunt; *Unde error.*

erunt; ubi frequenter evenit, ut alterum perſpectum ſit, alterum verò non niſi de facie notum. Quali modo vix cuiquam niſi caſu vera proferre contingit. Atqui illud omne, quod non ſatis apertè in utrovis intelligitur, errori natalitia dat. Quòd ſi memoria in re quâvis fallat, error exinde in ſententiam irrepit; perinde enim eſt, non accuratè in memoriâ ſitum eſſe, ac non probè perceptum fuiſſe. Denique ſi imagines pravè formentur rerum ipſarum diſſimiles, quæque coloribus alienis inficiuntur, atque affectus animi potiùs redolent quàm cauſæ ipſius integritatem, hæ ſanè in partes ſuas frequenter judicem abducunt, & blanditijs ſuis ac utilium forſan ſpecie corrumpunt.

Ex tribus prioribus facultatibus veniens error caſtigatur.

Igitur per tres nominatas facultates error in hanc ipſam labitur, niſi ab aliâ aliquâ re præcognitâ lucem fœnerari, eundémque ab ipſis tranſmiſſum caſtigare liceat. In quo quidem corrigendi negotio ſapientium antiquorum ſtudia literis conſignata, atque à ſequentibus eruditis, per quorum manus ad nos devenerunt, probata inſigniter juvant. Ut autem exemplo ex Aſtronomicis

petito

petito utar; *Epicurus* (*a*) *docuit solis cæterorúmque siderum magnitudinem eam esse, quæ videtur:* Unde fortè Philosophia incœpit. At longè prior illo Anaxagoras (*b*) dixerat, *Solem esse majorem Peloponneso, &* (*c*) *Lunam Peloponneso esse æqualem.* In quantam verò magnitudinem (*d*) *tantulus* Epicureorum *Sol* crevit, omnibus notum est, qui Astronomiam primis labris degustârunt. Ab hoc ipso tamen Epicuro, qui sensibus tantum defert, Imaginatio abunde castigari solet, dum figmenta (*e*) ejusdem rideat, qualia sunt *Centauri*, *Scyllæ* ac *Chimæra*. Quæ sanè ratiocinio à naturis eorum varijs desumto, nunquam extra imaginationem extitisse evincit. Unde patet Lucretio fatente, judicandi facultatem potuisse auxilium à ratione petere, præsertim siquando

---

(*a*) Τὸ δὲ μέγεθος ἡλίϐ τε καὶ τῶν λοιπῶν ἀςρων κατὰ μέντοι πρὸς ἡμᾶς, τηλικϐτόν ἐςιν ἡλίκον ὁποῖον φαίνεται. Ἐπικύρϐ Ἐπιςολ. Πυθοκλεῖ.

(*b*) Laërt. in vitâ Anaxagoræ.

(*c*) Plutarcho referente.

(*d*) Illud item non est mirandum, quâ ratione *Tantulus* ille queat tantum *Sol* mittere lumen. *Lucret.* L. V.

(*e*) Ibid.

 morta-

mortalium corda à metu hujusmodi prodigiorum liberanda essent.

Scribendi ars errores memoriales corrigit.

Quinetiam totum scribendi artificium, eidémque innixa ars typographica memoriæ erroribus corrigendis inservit; unde judex depromere potest, quæ sibi in subsidium ducenda sunt. Permagni itaque momenti est ad hanc facultatem dirigendam æquè ac firmandam literis innutriri, nec ijs solis, quæ ad nostra spectant tempora, verùm quæ clarissimi veteres prodiderunt, non secus ac hi qui eorum vestigijs insistentes veritatem, quæ secundum naturam est, non sua solummodo commenta aperire studuerunt. De hisce enim, qui ea sola nôrunt quæ ipsi experti fuerunt, quantumvis in longum vitæ scena producta sit, illud Pindari (*a*) non sine sale laudandum est; *Ephemeri sunt. Quidnam est aliquis? Quid vero nullus? Umbræ somnium sunt homines.*

(*a*) Ἐν δ' ὀλίγῳ
Βροτῶν τὸ τερπνὸν αὔξεται· οὕτω
Δὴ καὶ πίτνει χαμαὶ, ἀποτρόπῳ
Γνώμᾳ σεσεισμένον.
Ἐπάμεροι· Τί δέ τις; Τί δ' οὔτις;
Σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωποι. Πυθ. Η'.

Cujus

Cujus dicterij causam proximè antecedentia declarant; *Ut enim brevi mortalium voluptas adaugetur, ita sanè humi præceps decidit propter rebus ipsis malè consonum judicium, mentisque quandam alienationem.* Ex hisce proinde tribus facultatibus error nascitur; qui, nisi judex corrigat, per ratiocinia ducitur, omniáque ejusmodi conturbat.

Non enim in ratiocinandi facultatem alius error incidit, quàm qui à judice eòusque pervenit: Eâque mens utitur ad inferenda, qualia in judicijs rectis pravísve sola continentur. Cujus rei causa videtur, quod nihil aliud sit ratiocinari, quàm multiplici ratione judicare; ubi nimirum mens tertij alicujus interventu inter alia duo, dissimilitudinem aut disparitatem eorum, illius ope notat; aut è contrariò, isthæc analogiam quandam ad se invicem, vel etiam eodem planè modo habere advertit. Propterea verò facultas expendendi rationum momenta haud alia videtur, quàm quæ judex nominatur; præterquam quòd circum plura versetur, & judicia semper præmissa agnoscat; unde habitus quidam superinducitur, per quem ad summa rerum

Error à judice venit in ratiocinandi facultatem.

ſcandit, retegítque earum fontes, ad quos adire niſi mente ſolâ nullatenus licet.

Eadem utrique facultati organa.

Interim non diverſa videntur organa ad hoc operis comparata; quoniam ratiocinandi ijſdem ac judicandi facultas afficitur. Quod quidem in amentibus patet; quorum duos probè nôſſe contigit, qui mathematicis imbuti erant diſciplinis; & qui, tametſi poſtulata non ſemper à ſanâ mente proficiſcerentur, ex hiſce tamen conceſſis per mentis alienationem juxta leges ibi traditas recta inferre pariter atque ſani ſoliti fuerunt. Unde ſanè vix alia ambabus hiſce facultatibus organa crederem, aut ſaltem arctiſſimam inter gemellas connexionem hinc prodi: Quippe quibus errores ijdem; & id omne quicquid pravi haud ſecus ac recti in judicijs haberetur, quaſi progredientibus eodem pariter modo in ratiocinijs obſervarentur.

Mentis veritas.

Ad hunc itaque modum mens res vel rationes inter ipſas complexa ex contentis in ijſdem ſententiam elicit; quæ ſi hiſce congruit, neque plus minúſve quàm inibi ſitum eſt colligit, recta & vera eſt; ſin ſuprà vel infrà cadit, aliquid falſi comprehendere

hendere poteſt. Sicuti menti à ſcopo aberrare licet, quandocunque à normâ recedit. Hæc verò nulla eſt præter rem ipſam, ad quam per omnia quadrare mentis conceptus atque judicia oportet. Ideóque Grammatici nonnulli nomen *veri* ab intenſivâ particulâ *ve rei* præpoſitâ deduxerunt; & ſcriptores Romani uſi fuerunt *vero*, tanquam oppoſitum eſſet ei, quod opinione receptum eſt; & ſiquando verum latere quemvis nequit, tum demum oppoſuerunt huic, quod ſolum prætexitur, neque ex ſincerâ mentis ſententiâ oritur, ſed fictum quiddam eſt; & ſic contrarium eidem ſtat mendacium. Et Græci quidem verum, quod ad rem ipſam quadrat, ἐτεὸν vel ἐτήτυμον dicunt; ſicut integrum apertúmque mentis ſenſum denotant voce ἀληθείας, quòd nihili oblita mens totum prodat, vel quòd nihil rei proprium ipſam fugiat. Quod autem non longè ab hâc normâ recedere videtur, veri ſimile hoc ipſum dicitur; ubi ad modulum minùs accuratè reſpicitur.

Quinetiam gradus plures ſubinde apparent, quibus ſententiæ judicis ad veritatem propiùs accedunt, non tamen ad ipſam penitus pertingunt. Alia quippe res aliâ veri *Veri ſimilitudinis gradus.*

ri

ri ſimilior apparet, prout ſuam ipſius naturam apertiùs præ ſe fert, & clariori luce judici offertur; ubi tamen eadem non adeò diſertè exprimitur, ut tanquam veram ſecurè ampleƈtaris. In hiſce verſatus judex acutùm cernere debet, quòuſque fides adhibenda eſt, & quatenus ſpeciem rei non ipſius naturam induit. Deceptio enim ex his oriri conſuevit, quæ proxima eſſe veris monſtrantur. Neque ſanè circa prorſus diſſimilia falli quiſpiam ſolet, nec ſine cauſâ datâ quare aliud pro alio haberi queat. Quapropter hallucinatio contingit in rebus ſubtilibus, quæ ſolis curioſiùs inſpicientibus diverſæ à ſe invicem ſecernuntur.

Erratur per præcipitationem. Quoniam autem naturam rerum preſſiùs inſequitur judex, ut qualis ſit dignoſcat, faciliùs ab eâdem abducitur, niſi, quâ ipſæ tempeſtate veniunt, nôrit; & quando ad maturitatem exurgunt, & quàm citò hæc tempeſtas tranſitura eſt, ſi intra debitos temporis terminos non apprehendatur. Hæc quippe tempeſtatum cognitio idipſum eſt, quod agendi facultatem regit, ſingulàque opera traƈtandi, in quibus ſententiam præcipitando frequenter occaſio errandi datur. Quanquam enim in negotijs ſit aliquis temporis

temporis articulus, quando maturitas adest, & quando optimè eadem tractantur; quis tamen ille sit non perpetuò statui potest, nisi usu repetito, unde experientiâ judicis decretum stabiliatur. In errores quippe ab hâc parte proclivior videtur hæcce facultas, quàm in eos qui diutiùs morando nascuntur. Errores siquidem ex nimiâ festinatione ij sunt, quorum sæpissime homines poenitet. Quod quidem ex prolixo rerum usu seniores discunt, dum junioribus rarò hoc nôsse contingit. Cujus rei causa palàm est; quoniam intus hisce rerum species accelerantur, ocyúsque pertranseunt, nec satis diu ad sententiam ferendam cognoscendæ apud judicem manent,

Ad errores propterea hujusmodi præcavendos utile videtur præsertim parallelas tenere causas; & ferè ad exitus respicere, non verò ad illas spectare duntaxat quomodo in præsens habent, nisi quatenus ex præsenti statu quid futurum est colligere liceat. Id quod rationi magis consentaneum videtur, quia animi affectus nostris in præsens conatibus alas addunt & quasi calcaria admovent, urgéntque fortiùs adeò ut juniores non videant, quàm insignis ut pluri- *Periculum ejusdem.*

mum

mum frænorum opera ſit ſupra eam, quæ ex ſtimulatione proficiſcitur. Siquidem omni feſtinationi, omni celeritatis gradui periculum eo ipſo nomine accedit, quòd non datur perpendendi tempus, quodnam ex ſingulis eventurum ſit. Imò & idem fermè accidit judice inconſulto agere, atque ipſum in conſilia non ſua proripere. Quòd ſi in periculis verſatus éx ijſdem effugere conetur, nónne itidem huic opus eſt conſilio inſtantaneo; ubi momentum temporis amiſſum nunquam revocari poteſt? Qualia nimirum viris ad ſummos evectis honores contingunt, ea ſæpe ad hanc facultatem non pertinent; verùm à vi externâ reguntur, ac conſilij expertia minimè niſi adverſis rebus repentè intellectum dantibus debentur. Talis ſcilicet facultas ex largâ experientiâ per ævum rebus difficilibus probato nonnunquam conceditur; quæ proinde felix & auſpicata potiùs quàm conſilijs nobilis meritò æſtimatur.

Unde hæc facultas conſummatur. Ad conſummandam proinde facultatem judicem requiritur non modò præſentium cognitio, verùm & præteritorum ſimilium recordatio, ſimul ac futurorum præviſio: ſicuti

ſicuti ad proferendum ſententias, aliiſque uſui futuras tradendum imaginandi vigor, qui delineare conceptus ac dein dictionum propriarum delectum inſtituere valeat. Et præſentium quidem cognitio tam imperfecta ferè eſt neque fidenda, niſi cætera duo in ſubſidium adhibeantur, ut meritò incerta audiat. Nam ex uſu rerum errores abunde patent, & non niſi reſpectu ad eundem habito, ex quo veri ſpecies ab ipſo dignoſcitur, corrigi queunt. Hoc quippe facultas judex exercitatur, quòd decipi ſeſe olim agnoſcat, notétque eadem recurrentia, quando ſibi oblata ſunt. Hæ verò notæ reconduntur tanquam ſigna peculiaria in poſterùm cognoſcendi; unde & firma redduntur decreta; & mens progredi poteſt nova indies accumulando, quibus fidem præſtet. Itaque certitudo ejus quod adeſt ferè ex præcognitis conſtat; quemadmodum in vitæ itinere idem propè experimur, ac illi qui peregre proficiſcuntur, ubi, quum primùm loca viſant, nomina perquirunt, & quæcunque ad eadem pertinent ſciſcitantes hâc cognitione contenti ſunt; poſtea verò repetentes quæ fuêre dicta, aut vera falſáve eſſe tandem decernunt. Quæ ſanè nor-

ma

tate utentes lactant, quàm præconceptæ rerum opiniones quatenus per hypothesin exponuntur; cui quidem priùs addicti fuerunt.

Non ex hypothesibus.

Tota enim hujusmodi hypothesios vis rarò alij, quàm facultati imaginandi debetur; ideóque tametsi effingatur tanquam rationi conveniens, non tamen plus evincit, quàm quòd simile quiddam concipiatur, aut quòd talis sit ratio, quâ res fingi potest, non verò omnino quòd ita reverâ se habeat. In quo quidem negotio frequenter peculiarium quarundam dotum nomina traduntur, quales nunquam cuivis mentis facultati innotescere possunt, etiamsi in rerum naturâ jam tum existere crederentur. Hâc de causâ ejusmodi commenta unà cum autoribus sæpe ipsis commoriuntur; quoniam inter naturæ opera locum nondum obtinent, sed tanquam placita arbitraria propugnatore carentia in posterum negliguntur. Ac proinde quæcunque seculorum plurium examen passa, clariora dein potiùs quàm obscuriora evaserunt, talia sanè opera fidem merentur attentionémque eorum, qui ad verum sincerè exquirendum animum appellunt.

Inter

Inter hæc ſcriptores claſſici laudantur, ſaltem quod ad dictionum rebus congruarum proprietatem, ſenſúmque communem interpretandi modos elegantes perſpicuóſque: Quibus igitur moris eſt pueriles imbuere mentes, & in ſententijs pulcherrimè ibi prolatis teneros occupare animos, ut aptata ſibi veluti exemplaria imitentur. Quâ in re cernere eſt hoſce, qui eorum ſtylos ſibi æmulandos propoſuerunt, vix unquam confuſa aut vaga, ne dicam futilia aut inepta, literis mandare: Et tametſi vera, quæ in arcano naturæ ſinu & intimo illius penu reconduntur, minimè depromant, à communi tamen ſenſu raró procul abſcedunt; verùm qualia bonæ menti probantur plerumque reperiunt, & ejuſmodi reperta præſentibus cum Gratijs tradunt. *Laus ſcriptorum claſſicorum.*

Ad hoc argumentum pleniùs elucidandum non inutile videtur advertere, quòd laus hujuſce facultatis, quatenus in ſcriptis verſatur, conſiſtat in complexione & veluti conſtrictione eorum, quæ in re quâvis ad ſcopum pertinent; ſicuti etiam poſtea eorundem per dictiones proprias expoſitione. Cui interim operi non ſatisfit, conceptum *Præſtantia judicis dum in ſcriptis verſatur.*

rebus congruum reddendo; quoniam licèt exinde rem quivis clarè tenere poſſet, plus tamen requiritur ut alijs diſtinctè atque explicitè tradat. Unde ſcriptorem oportet non modò omnes argumenti partes callere, verùm itidem ſingula ea lumina, quibus opus eſt, ut commodè lectoribus proponat; ſecùs vim ſuam ipſâ forſan tranſmiſſione deponat, ac debili languidóque modo mentes alienas agitet. Enimvero clarè ac perſpicuè res ſingulæ ſingularúmque proprietates prævidendæ ſunt, ut mens idoneè ſenſa ſua alijs per ſcripta pandat. Ac proinde inter rationes utiliſſimas judicem caſtigandi atque incorruptum ſervandi recenſeri meretur ſententias ab ipſo latas plenè verbis deſcribere, ac dein experiri quàm leviter alienam mentem iſthæc edita in lucem tangunt, quæ tam vividè ſuam feriunt. Quinetiam ut ſingula judicia literis prodendo clariùs concepturus eſt, ita hæc ipſa recognoſcendo poſtquam diu aſſervata fuerint, atque ardor, quem meditandi labor ſuſcitârat, reſtinguatur, evadet demum judicandi peritior, perinde atque in ſcriptis ſuis emendandis oculatior. Quòd ſi ita res quoad ſcripta ſua habeat, quum jam animi vehementia reſederit, quidnam de aliorum

judi-

judicijs circa hæc ſtatuendum, quos non ſemper nobiſmet æquos, non ſemper præjudicijs vacuos habere par eſt? Hâc de causâ nunquam ſatis laudanda eſt imaginationis opera, quandocunque nutui mentis promtè pareat; ſine quâ facultas judicandi exquiſitiſſima intra fines anguſtos coarctabitur; quæ tamen adjuta imaginationis elegantiâ latè lumina disjicit, ſplendorémque ſuum aliorum mentibus collucentem videt. Iſtæ ſcilicet, quæ flammas ejuſmodi non concipiunt, frequenter lumen alienum referire, radióſque licèt vi propriâ gloriâque minùs claros remittere poterunt. In hunc modum ſiquando argumenta eſſe arida judici videantur, diffluere docet imaginatio; quæ jejunis itidem copiam ſufficit, frigida calfacit, & calentia refrigerat; tenuia incraſſat, vel craſſiora attenuat; humilia tollit, vel in altum præter fas rectúmque & quaſi per tumorem elata ad æquabilem naturæ ſortem deprimit coarctátque.

Vitia ejuſdem. Ex adverſo deficit judex, quando majora vel minora, plura vel pauciora admittit, quàm ad juſtam rei magnitudinem aut naturæ modum conducant. Hujus quippe

 loci

loci sunt variorum à se invicem longè remotorum unà complexus, nec non ad idem præcipuè spectantium neglectus; divagatio à re ipsâ de quâ differitur, in alias sexcentas; rerúmque à se mutuò abhorrentium, quasi unius essent gregis, consociatio: Ubi longiùs à finibus communis sensûs extra citráve deerratur; ut non, quæ natura fert, sed quæ eidem adversa sunt ac repugnant, hisce excogitatis inhiet; útque eadem proinde nullo delectu, nullo prorsus consilio, nisi tanquam inania ac mentis non bene sanæ figmenta proferantur. Hâc de re eadem in agris, eadem in urbium frequentiâ notantur; eadem feris, eadem domesticis tribuuntur; omniáque soluta ordinibus, soluta legibus privatim aut publicè describuntur. Atque ita neglectus aut sublatus decor, ac nulla vivendi norma constat aut intelligitur.

Puritas fons perspicuitatis. Advertere etiam hujus loci videtur, quæ sint ejusmodi enitentis perspicuitatis causæ, aut, quod eòdem propè recidit, quænam sit ea dictionum puritas, cui tanquam fundamento gratus ille modus sensa interpretandi innititur; cujus dein interpretationis vis apud judicem tantum valet. Et ea quidem

dem puritas hoc pacto apud Latinos nata est: Nempe postquam rem prævidissent, fortitérque cogitâssent, ad eam aptè delineandam verba delegerunt; quæ, si nova proferenda erant, à communi linguæ fonte deduxerunt, & parcè eadem detorserunt. Græcus nimirum sermo Romano fons erat, ideóque petenda ex eodem nova suasit (*a*) Horatius: At si vocabula non deessent, eadem promere, quæ auribus eruditis non offenderent, nec insuave atque acerbum sonarent; vel quæ usus jamjam repudiârat. Quæ sanè ipsis plerumque curæ fuerunt. Illud interim, quantum usus volet, servandum scriptoribus vocabula nova introducentibus, ut nulla extundant, nisi quæ antiquitus jactis fundamentis, ídque lege Analogiæ quatenus licet, extruantur. Secùs novum memoriæ onus sine fructu congeretur, atque dum eadem, quæ priùs dicta fuerint, eduntur, obscuritas saltem, si non error enascetur.

Norma proinde puritatis eadem aliquatenus esse potest, ad quam nobilissimi olim *Norma puritatis.*

(*a*) De arte Poëticâ.

ſcriptores opera ſua concinnârunt, quæ ſummè poliverant, nec imperfecta ederentur; nimirum ſi eas ſeligere dictiones placeat, quæ analogiam naturæ minimè diſplicentem referant, in quibus fontium puritas adhuc tranſluceat; quippe quæ ab ijſdem non longiùs, quàm opus ſit, remotæ, nec cœno vulgari commiſtæ, aut ab imperitis turbatæ fuerint. Sic Plautina aliquando nimis turbam ſapiunt; neque ita terſa ferè apud priſcum eum autorem, quàm qualia apud Terentium laudantur. Vix quidem credas plures hujus locutiones in ore vulgi tunc temporis fuiſſe; at cum eodem ſimul Lælium & Scipionem loquentes audis; ideóque Ciceronis peculiares quaſdam elegantias apud Terentium legere eſt; unde dignus videbatur, cujus veſtigijs nonnunquam egregius ille locutor inſiſteret.

Qualis optanda. Nec profectò prætereundus puritatis ille fons, qui eximiè quidem laudandus, rerum videlicet natura; quam quoniam adire ſemper licet utpote non hominum moribus variiſve opinionibus immutatam, quæ ex eâdem oriuntur dictiones in ſempiternum claræ eſſe poſſunt. Ijſdem verò opponuntur

nuntur quæ ex gentis cujusdam consuetudine deducuntur, qualis fortè aut ignota sit, aut vix cognitu aliâ de re digna, quàm ad locutionis sensum probè capiendum. Verum sanè est, linguas quasvis ex usu populi hujus vel illius provenientes multò magis istiusmodi dictionibus quàm cæteris abundare, & quidem in singulis gentibus penes usum loquendi norma statuenda est; ideóque ex proprijs populi sui moribus Romanum loqui decere; At præstat ex hujusmodi linguæ pomœrijs, quæ jam non nisi eruditorum est, easdem exterminare, aut saltem non nisi necessitate adactos in scriptis uti, quæ à consuetudine pendent, cujus nullum unquam momentum dari potest. Ac modò hoc fieret, limpidiùs flueret sermo, ijs præsertim vocibus ditatus, quarum fontes lucidi in naturâ extant, quaéque non ad unicam duntaxat gentem pertinent, verùm ad doctorum nationem, ubicunque per orbem sparsa fuerit.

Quoniam judicandi facultas tot tantísque dotibus clara est, ideo pro integrâ mente *Judex pro mente totâ.*

ab Hippocrate (*a*) usurpatur: Sicuti judicia vel sententiæ eodem apud alios autores nomine Gnomæ appellantur. Quò pertinet locus ille Xenophontis (*b*); *Verba quidem ut parum ad institutionem conferunt, ita Gnomæ sunt utiles, si doctrinam egregiam contineant. Vituperant autem & alij plerique professores istos sapientiæ seculi nostri, non sapientiæ studiosos; quòd in verbis non animorum sensibus sapientiæ suæ acumen ostentent.* Quale quidem judicium de ijs proferri videtur, quibus priùs verborum delectus instituitur, quàm de rebus signatis à judice agatur: Quoniam hoc ipsum ordinem inter facultates invertit, juxta quem rerum apprehensio præcedere dictiones debet. Quin & siquando easdem enarrare placeat, verba ipsis quadrare par est. Idque quia ex verbis solùm decreta hujusce facultatis, conditióque exinde totius mentis certò cognosci potest.

(*a*) Ὅσα γὰρ τὴν τῶν ὀμμάτων ὄψιν ἐκφεύγει, ταῦτα τῇ τῆς γνώμης ὄψει κεκράτηται. Περὶ Τέχν. Ὁκόσοι πονέοντές τι τῦ σώματος, τὰ πολλὰ των πόνων ὐκ αἰσθάνονται, τυτέοισιν ἡ γνώμη νοσέει. Ἀφορ. Τ. 11, 6.

(*b*) Κυνηγητικ.

Ut autem hæc facultas non suo jure solo sententiam ferre consuevit, at prout rationum momenta inclinant, proximum videtur in ea inquirere, quæ apud eandem præsertim valent: Qualia quidem sunt, quorum vi impellitur, aut quorum utilitate adducitur, quorum voluptate trahitur, quorúmve ambitu occupatur. Affectus imprimis animi vehementiores atque appetitus sunt, qui vim judici aliquatenus inferre dicuntur, & qui sæpe in partes suas valenter inclinant. Quamvis etiam illud constet, quòd, quicquid veri summâ perspicuitate inclarescere sentiatur, hoc ipsum solummodo vim propriè acceptam huic facultati jam sanæ vigentíque inferre potest. Reliqua proinde omnia inter incitamenta recenseri queunt; utrùm talia fiant, quòd utilia aut quòd jucunda vel honesta videantur. Propterea verò, quod in se hæc tria complectitur, maximè apud hanc facultatem valeat oportet, nimirum Potentia, quatenus secum utilia, jucunda & gloriosa affert. Potentia interim dominio annectitur, & pro ejusdem amplitudine ad latiora extenditur, vel intra angustiores terminos coërcetur. Quapropter unico nomine *Rerum momenta cognoscit.*

mine

mine facultatum cùm potentia tum divitiæ comprehenduntur. At quoniam hæc mentis facultas eodem propè munere ibi fungitur, ac qui jus in forensibus decernendis dicit, ideo & ipsa illinc nomen Judicis mutuò accipit. Interea autem omnis hæcce potentia, omnes facultates non nisi inane nomen illi sunt, qui uti nequit; ideóque artes quæ usum earundem facilem gratúmve reddunt, in pretio habentur, prout magis vel minùs in hunc scopum diriguntur; quare & judicia peritorum plurimi æstimantur. Atque hæ sunt mentis opes, quæ propterea perinde ac quævis pretiosissima valent. Proinde quoniam si cui bene valere non licet, is vitâ ipsâ frui non potest, nedum facultatibus, voluptatibus aut honoribus, secunda certè valetudo, artésque dein eandem tuendi, judiciáque eorum qui easdem calluerunt, meritò primas obtinent apud judicem æquum rerum æstimatorem.

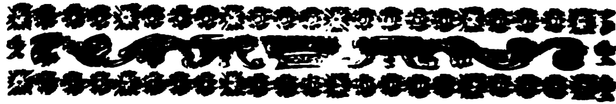
Judicium de Hominibus. Præcipuum proinde judicis officium spectare ad homines ipsos videatur, ut tanti, quanti sunt, æstimentur, atque ut eorum naturæ dotésque quasi ad stateram examinentur; ídque ut eædem conserventur excolan-

colantúrque optimâ ratione, atque ita publicæ utilitati inserviant. Interest quippe omnium temeraria de talibus judicia minimè edi, quales ad editissima munera consiliáque evehuntur.

Ex prædictis constat quanti est momenti hujusmodi de judice variisque illius sententijs disquisitio. Quò dilucidiùs ergo hoc argumentum exponatur, quóque pleniùs hujusce facultatis integritas simul ac malè sanus intelligantur habitus, dispicere non abs re erit prima in teneris rudimenta, atque unde ex simplicibus ad intricata pervenit, ac dein ex imis ad summa rerum fastigia caput attollit.

Hujusmodi disquisitio de judice permagni est momenti.

Cap. XIII.

De ortu atque incremento ejusdem facultatis.

Prospectus initij atque incrementi ejusdem.

ILUCULUM in parvis ante hujus solis ortum tunc temporis aperiri constat, quando dignitatis suæ conscij ijdem compareant, & sese inter coætaneos eminere studeant; quando itidem facilè conservent, quam acquisierint, dignitatem. Primùm quippe elucescit hæc facultas cognoscendo seipsos clarè sensisse, ac dein conferendo sui ipsorum naturam cum vi aliorum ingenitâ, & posthac sententiam de ordine gradúque, quem occupant, ferendo, & hunc qualis reverâ sit, factis dictísve eidem paribus monstrando. Quæ si recta à coætaneis agnita fuerint, adeò ut ijdem æmuli illorum observentur, priusquam invidiæ mala pueriles animos torserint, indicium hoc mani-

festum

festum videtur mentem jam in sublime tolli, ac proprio sibi modo sese ultra communes coævorum terminos efferre; sicut insignis staturæ proceritas inter homines facilè cernitur.

Est tamen dos hanc facultatem simulans, quæ ad præcocia nonnunquam ingenia pertinet, verùm qualis ex imaginatione valenti provenit; at quam cæteri quantumvis admirentur, non tamen eo modo suspiciunt aut venerantur, quin de eâdem tanquam sodales divexante ac non innoxiâ querantur: Ex quo ingenij quidem fonte sales subinde mali argutiæque exundant, eò quòd inania pro solidis amplecti consuevit, nugásque splendidas vel sonoras pro rebus magni momenti divendit. Atqui nil planè auctoritatis apud æquales plerumque adipiscitur vel diu conservat; ast ex levitate statim à verâ isthâc mentis celsitudine dignoscitur, quam certè hoc ingenium imitari potiùs quàm esse amat. Ideóque tali ingenio præditi vix unquam ad grandiora evehuntur, aut si fortunæ eos evehere placuerit, jamtum distinctio innotescit, atque ex loco editiore futilitas vanitásque palàm conspici solet. Nempe judicandi facultas *Dos illam imitans.*

arctissimè

ipsæ tutiores sint, sed & dominorum tandem usibus pleniùs inserviant.

Sit cura puerorum maxima.

Ex quo fit ut rudimenta, quæ teneris subjiciuntur, curam mereantur maximam; utpote ex quibus omnia reliqua vitæ humanæ emolumenta extruuntur. Siquidem hæc facultas exercitari potest, si indiscriminatim pueri per ludos quævis non capiunt, verùm in rationes omnium inquirunt, nec sine causâ cognitâ etiam in ipsis versantur. Quin & hallucinatio perpetuò inter ludendum jure reprehenditur, & singula rectè cognita laudem merentur: Quâ ratione attentio mentis excitari, uti & curiosa eorundem, quæ ad lusum spectant, utrùm felicia vel inauspicata consequantur, sciscitatio provocari potest. Hisce verò lusûs generibus idonei ut frequentiùs intersint pueri optandum foret, ut ubi errori undiquâque locus sit, & ut qualis esse solet potéstve oculis tenelli judicis aperiatur. Tum verò ibi monendum, ut indices recti perscrutentur, videántque quàm prope errores semitæ ad verum ducentes sitæ sunt; quantáque similitudo earum, quæ in falsum terminantur, atque harum, quæ versus pomœria veritatis tendunt. Quippe nihil judicis

dicis nascentis gressus firmiores reddit, quàm ut sæpe de casu periclitetur, ídque periculi ut apertè eidem monstretur. Quale corpori accidit, dum vires colligit crebrò ambulationem tentando, postquam paulatim fascias exuit; aliáque dein subsidia in usum ducendo, quæ erectum progredi juvent, vacillánsque inhibeant; cujus dehinc lapsus in minoribus leviter feruntur, dum ex ijs graviores vitari queant: Tali sanè modo & mens ipsa in agilitatem sibi propriam proclivis, nunc labi sine crimine sinenda; & labendi levia ejusmodi sentire incommoda, quò graviores fugere certiùs errores discat; nunc & nova audere, & per itinera sibi nondum nota verum requirere hortanda, quò clariùs falsi facies innotescat, uti & quàm facilè recti specie decipi possit, addiscat & accuratè teneat.

Dehinc fiduciâ quævis innoxia tentandi exercere par est, ut novitate, quam nil vitij comitatur, nec stupeat nec terreatur. Enimverò posthac satius futurum est, puerilem ætatem nil credere difficile, quod non nociturum est, & nihil alienum, nisi cui malum subest. Experiri igitur quid *Varia tentanda.*

O gratum,

gratum, lepidum vel amœnum ſit maturè incipiat, quídve nauſeam delicatis pariat, aut inficetum planè atque inſulſum ſapientiæ audit. Sententiam interim ſuam ſine ejuſdem cauſis, quales ſibi videntur, aſſignatis ne quidem proferre fas ſit. Dubitare non modò concedatur, ſed & diſceptare quærendi gratiâ; imò à tritâ deflectere viâ minimè vereatur, dummodo quare idipſum placeat, & quodnam exinde emolumenti, dum vulgatum deſerit iter, ſperet, exponat.

Non cogendi juniores ſed ratione ducendi.

Profectò cogere juniores judicia eorum amplecti, qui non aliam cauſam cur ipſi tueantur, dedêre, niſi quòd in hæc fortè inciderint, ac tanquam communem coætaneis ſuis modulum ſentiendi opinati fuerint, iniquum eſt; non modò propterea quòd jus in poſteros illiuſmodi arrogetur, quale à nobis ipſis majoribus negatur; verùm etiam, quòd ſententias, quas noſmet tradimus, pueri tueri nequeant, niſi eorum facultas judicandi de placitis noſtris decreta ſua ſancire nôrit. Etenim ſi nihil ultrà poſteris inveſtigandum relinquatur, ac judicia jamjam prolata perpetuò amplecti præſtet, quàm immutare,

no-

novaque sibi asciscere; attamen hæc exercitia liberè in utramque quæsiti partem differendi prorsus utilia etiam forent ad nostri ipsorum tuendum sententias; quantumvis, inquam, ampliandi, iisque rectius aliquid adjiciendi, aut pomœria veritatis extendendi copia haud facta fuerit. Hâc de causâ quo tempore disciplinæ, per secula obscurorum nomen merita, unicâ illâ quæ scholastica nominata est doctrinâ (an dicam solertissimâ Italorum arte?) obrutæ jacerent; mos tamen acriter disceptandi, qualis qualis erat, ideo obtinebat, quoniam autores hæc illaudata, ac tam longè à naturæ judicijs dissita tueri non poterant, nisi exercitatione tali facultatem hanc catenis vinctam libertate aliquatenus donarent, atque ad incondita ejusmodi amplexanda idoneam jugo gravi ferendo redderent. Tantum valet simplex nudáve libertatis species, ut ipsi ignorantiæ patroni similem liberæ disceptationis morem introducere cogantur, ne ipsâ ignorantiæ mole imperium suum tandem oppressum ruat.

Quinetiam, quantumvis mens humana seculis istis evilesceret, nec sententiam aliam admittere auderet, quàm qualis ex re *Qui Libertas Judici restituta est.*

Romanâ esset; tantum tamen auxilij in liberis disceptationibus situm est ad excitandam supinè jacentem hanc facultatem, ut ex disputandi (quod vocarent) copiâ factâ, licèt materia satis angusta esset, utpote quæ integra ad decreta Pontificis confirmandum & ante illius pedes proculcatam mentem prosternendum referretur, orta demum sit eorundem decretorum examinatio: Quam mox secuta est ipsorum repudiatio; sicuti eos decuit, qui triumphali Pontificis Romani currui sese devinctos fuisse jam conscij evasissent, & semet proinde antiquæ libertati asserere constituissent.

Judicia de signis. Denique quoniam per signa plerumque pervenitur ad rerum cognitionem, ideo de ipsis etiam distinctè sententiæ ferendæ sunt; cujus gratiâ vocabula singulas denotantia fuerunt adinventa. Proinde ad hanc normam puerilis ætas non inutiliter quærit, unde proprietas nascitur, & quomodo pariter ab eâdem meritò disceditur. Quippe in illiusmodi ferè quæsitis probè intellectis primordia culturæ judicis facultatis sita sunt. Quin & ex hisce assurgit ad nomina rebus tam exquisitè aptanda, ut mentis con-

conceptus judiciáque clarè dictis scriptísve prodat. Quale quidem operis genus ei nunquam feliciter cessurum est, cujus mens hâc facultate decernente atque ad unguem eadem callente non ornatur. Frustra enim autores laudantur, quorum verba rebus minimè congrua sunt; nec verba omnino congruere rebus possunt, quæ vagè & non determinatè ad has vel illas æquè pertinent. Imò & in talibus vacillatio, quanquam alia forsan culpentur, pendet à primâ puerorum educatione, quando vim vocum fontésve earundem proprietatis aut pravè ediscerent, aut non tanti quanti sunt momenti æstimantes veluti rudimenta spreverint; qualia verò tanquam fundamenta intueri oportet.

Profectò propter nomina impropriè usurpata, potiùs quàm rerum ipsarum incertitudinem in errores plerique adolescentes dilabuntur: Enimvero quæ interdum laxiùs accepta, interdum arctioribus terminis astricta dicuntur, de hisce nihil certi præfiniri potest. Ideo in judicijs satis culta hæc facultas vocabulis utitur, quæ omnes ambigendi causas undiquâque præcidunt; quod sanè ab illis fieri nequit, qui artem pro-

Errores ex malè intellectis signis.

propriè loquendi perinde ac scribendi haudquaquam callent.

Quæ à fontibus investiganda. Dehinc autem liquet, quàm utiliter adolescentes occupantur, qui in sermonis vim sedulò inquirunt, quidnam propriè primò dicitur, ac dein aliter atque aliter à primario isthoc dicendi more translatum fuit, prout usus postulavit. Cùm igitur ex sermone, tanquam fœcundâ errorum minerâ, incerta mentis conditio deduci consuevit; ea stabilis reddi nequit, donec singula, ex quibus sermo constat, imò & præsertim particulæ, ad examen revocata fuerint.

Usus artis Critica. Propterea non sine causâ artem, quæ in maximè adaptandis dignoscendísve verbis cernitur, Criticam appellant eruditi; cujus sanè imperitus frustrà in rebus percipiendis earúmque naturis cognoscendis, nedum quæ ipse cogitavit depromendis, versari solet.

Rerum cognitio adjungenda necessario. Illud interim constat hanc artem non discendam, nisi rerum ipsarum cognitio adjungatur; quippe quibus isthæc signa affigi soleant. Quas dein cognitas verbis disertis

disertis ornando, & distinctum singulis ordinem germanámque simplicitatem tribuendo firmitas judici conciliatur; quæ proinde alijs facilè perspecta est, eáque apparet, cui plerique ultro nec coacti invitantur, ac fidem sponte præstant. In quâ quidem mentis progressione adolescentem oportet suo semper uti judicio, & quasi sine cortice nare: Et dum id solum, quod in quâque re sibi probabile videtur, amplectitur, animi vires sensim confirmabit. Hujus etenim facultatis æquè ac corporis membra mobilitate plurimùm vigent, & eò pleniùs crescunt, quò liberiùs agitantur; donec istiusmodi tandem exercitatione sanitatem acquirunt agilem pariter ac robustam. Ex adverso autem ubi methodus tradendi talis est, qualis fidem decretis, etiamsi causæ cognoscendi abditæ sint, habendam postulat; quatenus hæc auctoritas sancitur, eatenus decernendi facultas extinguitur. Unde mentis quidem vigor perpetuæ quasi pueritiæ affigitur, neque isthæc, postquam organa maturuerint, sui esse juris valet. Hinc ea nascitur incertitudo, quæ eòusque adultos nonnunquam obsidet, ut æternùm magistros respicere opus sit, atque in verba eorum perinde

 ac

ac sententias jurare addicantur: Idque, propterea quòd judicandi facultas ab illis pendere, nullatenus verò sui esse juris didicerit.

Judicis maturitas. Iste autem à Juventâ gradus, qui nostram disquisitionem jam meretur, tam altè situs est, ut sententiam ferre æquam judex queat de animi affectibus; qui vires perpetuùm in hoc usque ævi tempus colligere solent. Nunc enim forma, quæ juventutem irradiat, sæpissime laudata mentem ejusdem consciam effert; eámque ferè tumentem ob alias etiam dotes relinquit: Adeò ut valde contumeliæ vim sentiat, omnémque pro injuriâ observantiæ neglectum habeat. Hinc irarum fluctus, odiíque ac simultatum, quæ non raró humana omnia conturbant, origo. Hinc etiam arbitri non inepti desiderium & necessitas. Totum igitur quod extumuit inane vel opplere, vel intra angustiores contrahere fines oportet, donec ad justum apud æquales sorte viros modum redigatur. Atque ita judex maturescit, non verò ad summum maturitatis fastigium pervenit, usque dum omnia tumentis istius habitús vestigia deleta fuerint, ac prorsus

prorsus disspareant. Quin imò ad extremam hanc celsitudinem vix mediâ ætate pervenitur propter animi affectus, quorum vehementia non adeò inhiberi per totum hoc studium consuevit, quin novas iterum turbas cieant.

Quamdiu igitur mens cum hisce conflictatur, incerta prorsus illius conditio patefacit hanc facultatem ad summum minimè adaugeri, neque auctoritatem in tantum stabilitam esse, quantum ad personam judicis gerendam sustinendámque requiritur. Verùm quando easdem ita partes constanter tuetur, ut nec amore, neque irâ metúve, aliâve perturbatione ab instituto diduci queat; sed uno tenore affectuum vehementiam regit, æquámque præ se fert mentem; modò cæteræ dotes concurrunt, hicce status indicat, mentem non eo, quo prius, modo habere, ast ejusdem quasi clavo gubernatorem assidere, qui nec malis cedit, nec bonis nimiùm fidit; quíque specie rerum non deceptus gaudijs incitatiùs haud effertur, neque irâ vehementiùs commovetur, neque demum tristitiâ valde deprimitur, aut desperatione obruitur. Non quòd constantis sit eodem semper *Signa maturitatis. Constantia.*

ſemper modo ad omnes rerum vices ſe gerere, ſed æquo ita animo eſſe, ut de ſingulis judicia juxta variam rerum naturam diverſa edat, non qualia ex affectibus animi proprijs emanant.

Et dotum ad judicium ſpectantium conſummatio.

Dein quæcunque inter dotes hujuſce facultatis enumerantur, eædem in maturitate vigent; ubi nil prius intelligitur, quàm ut imaginationi imperandum ſit. Hæc quippe priore ævi ſtadio judicis æmula eſt, necnon ſæpenumero in locum ejuſdem ſufficitur; adeò ut plures vix diſcernant, quidnam inter haſce ambas earúmque opera intereſt. At quando hæc ipſa maturuerit, non ambigendi adhuc locus eſſe poteſt; quoniam non recti ſpecies ultrà, ſed hoc ipſum quæritur, nec quàm ſimilia alijs alia ſunt, niſi ut inde erroris periculum devitetur, & quomodo ſimilia dignoſcere ab ijſdem liceat. Attamen minimè imaginatricis operam ſpernit, ſed eam audacter frænis regit, ipsámque ſibi ancillari, prout rerum natura fert, jubet. Præcipuum verò judici munus eſt aſſiduè ſcopum pro viribus ſuis dignum intueri; atque ita dignitatem conciliat tuetúrque:

Nec

Nec sine dignitatis suæ conscientiâ omnino viget.

Quandoquidem autem dignitas consistere cum vanitate nequeat, ante omnia ideo ab eâdem cavet, & tutiùs ab alterâ parte peccari ducit, nempe modestiæ ejusmodi, quæ humiliora de sese, infra quod par sit, concipit, quàm arrogantiæ, quæ ad innumera tendit mala, & modum apertè negligens rationi palàm adversatur. Ex hâc quippe parte majus periculum imminet, eò quòd infensissimos undique hostes creet, & simul mentis vires ac fiduciam depasci sinat, utpote quæ rebus, quales sibi deesse conscit, vix nôrit confidere. Sani proinde judicis maturitati opponitur præcipuè vanitas, quæ ex imaginatione excrescit; qualis certè impedit, aut in aliud tempus rejicit eorum acquisitionem, quæ hoc ævi tempore commodè nascuntur, ipsúmque ornant. Quemadmodum divitias (*a*) eadem deridendas propinat, honorémque inutilem reddit; potentiam etiam terribi- *Usi & vanitatis castigatio.*

(*a*) *Fundos Aufidio Lusco prætore libenter*
Linquimus, insani ridentes præmia scribæ. Hor.

lem,

lem, atque ſcientiam ipſam peritiámque, ut nihili habeatur, necquid momenti ſecum afferat. Interea verò quò magis quiſpiam ad utilia conquirenda ſpectet, eò minoris dotes ſuæ indies ſibi pendentur, & quò plus laudis meretur, eò difficiliora ſentiet, qualia bene merenti perrumpenda ſunt. Profectò mentem laude reverâ dignam reddere non eſt, niſi tantum attentionis laboríſque adhibeatur ad explendos omnes cognoſcendi appetitus, atque ejus aſperiora polienda, tumentiáque dein omnia deprimenda & vitia caſtiganda, ut vanitas raró locum in mente probè cultâ, ſcientiâque rerum ditatâ inveniat. Quòd ſi fortè in præclaris viris hoc vitij homines falsò conquerantur, & quidem plerumque (ut fit) omnibus ſine ullo diſcrimine imputent, ijdem ferè ſunt, qui invidi, ſimul ac ignavi viam ſibi apertam nullóque negotio monſtratam volunt ad ſapientium templorum adyta; ac honores illos acquirere ſtudent, quos quidem adire hiſce ſolis fas eſt, qui à naturâ pulchrioribus animi dotibus ornati aſſiduos cogitandi labores feliciter perferunt. Tales quippe (ut jam dictum eſt) præclaros eruditione viros tanquam arrogantes aut vanos notare ſemper ſoliti fuerunt

erunt. Hoc ſanè invidiæ genus eſt, quod intellectûs prænobilis pretium indicat, ubicunque ea conflatur. Hujuſmodi verò illuſtres viri & planè heroës ſi invidentiâ popelli perturbentur, exinde diſcere poſſunt perfectam judicis maturitatem ſe nondum attigiſſe, verùm curâ ulteriore opus ſibi eſſe, quâ & radices hujuſce vanitatis præcidant divellántque.

Neque certè hîc prætereundum, quòd nulla facultas fortiori indigeat pectore, ut ad maturitatem juſtam perducatur; quod ſi deſit, fructus ejuſdem velut immaturi, & acerbi aut miti ſapore indotati evadunt: Unde omnia dehinc difficilem redolent ſenectutem. Eadem etiam vix ad perfectam maturitatem evehitur, cui corporis organa eòuſque ſana non ſunt, ut menti inſervire queant. Hinc ſiquidem mens humili indolis ſorti affigitur, animíque imbecillitati ſuccumbit. Eſt enim ubi judex æquam ſortiri mentem nunquam poteſt, quin umbrâ periculi trepidet; nec quoniam tales affectus dominantur, ſui eſſe juris ei omnino liceat. At ſi ætate corporis florente tam pauperis eſſe indolis cuivis contigerit, vix ſperandum poſtea hunccine ad majora comparatum

In quali indole.

paratum iri, quum ex illo tempore meticulosi magis à naturâ fiant homines, quàm animi robore præcellant. Quod quidem in causâ est, cur juvenibus tantum ea laudatur, quæ animum adauget educatio; quoniam si hæc ipsa tunc temporis neglecta fuerit, posthac in vitâ robur istud minimè acquirendum videtur.

Comprobatio bonorum.

His autem supervenit magnus ille bonorum consensus, qui acta incorrupti atque omnia sani judicis probat: Consentaneæ quippe tali sunt eorum sententiæ, quibus facultatem hanc maturuisse palàm notum est. Is enim videtur illorum, apud quos judicandi potestas inclaruit, communis quidam sensus. Interea judicis celebris futuri indicium in omni ætate habendum est, si qui boni sunt recta, quæcunque dicit, arbitrantur: Nempe eadem facultas in pueritiâ atque in sequenti vitæ curriculo sibi constare solet. Quemadmodum Cyrus (*a*) puer haud dissimili judicio ludicra regis exequutus est officia, quo in adultione ætate vera præstitit: Ideóque tam præcocis in-

(*a*) Justin, Lib. I.

genii

genii primitias Astyages jure merito admiratus est, & non vanum futuræ illius gloriæ agnovit augurium.

Tempus autem, quando hæc facultas pleniùs fructus edat, vix statuere fas est, antequam ad eam, quæ proximè insequitur, ætatem deventum fuerit: Ubi affectus animi non eòusque æstuant, omniáque conturbant. Hîc quippe meliùs consulitur, quum ardor haud ita dominetur; quúmque ideo moderatiora cuncta placeant. Et enim extra aleam ferè posita est hæc ætas, quæ non huc illuc negotiosâ actione impellitur, qualis junioribus contingit, qui cum coævis suis colluctari ferè perpetuò amant. Hinc itidem agitatio mentis non adeò vehemens aut præceps est; verùm judex æquâ lance omnia perpendere multò faciliùs potest. Ea siquidem ævi nostri tranquillitas ut plurimum videtur, quæ procellosæ tempestati paulò antè prægressæ succedit, nec tamen imbecillitate obsidetur, aut tantâ organorum debilitate laborat, quanta officio judicis minimè idonea est. Facultates hîc satis vigent, ac larga dein experientia varia, per quæ transitur, itinera monstravit; hîc tanquam in speculo quivis incertam negotiorum *Ætas, quando viget.*

gotiorum conditionem intuetur, eventúſque rerum humanarum conſiliorúmque dubios. Hìc, quoniam conflictus cùm utilium tùm cupiditatum ſemper in conſpectu ſunt, viciſſitudines junioribus minimè expectatæ non valde commovent ; utpote quibus optima frequenter conſilia immutantur. Unde oppoſitorum ſubinde ac planè repugnantium ſententiarum morúmque conciliatio, ac in unum aliquem ſcopum directio, idipſum ferè eſt, quod hæc ætas ultro proſpicere optat.

Atque increſcit. Increſcit dein hæc facultas, prout aucta atque ampliata fuit priore vitæ ſtadio; & pro copioſâ experimentorum varietate, eâque in difficilibus majoríſque momenti rebus, & ubi ſcenæ perſonis gravioribus impletæ cauſas dederint, quare ad nobiliora opera adhibeatur. Liquet ſanè fruſtrà eum fore, qui meſſem vel vindemiam uberiorem hoc vitæ autumno ſperaret, quàm pro ſementis modo; imò nec ab hâc omnino diverſam aut genere aut utilitate ac præſtantiâ.

Morbi ejuſdem. Obſervatum fuit antea, quo ritu imaginatio per omnia judicem imitatur, eámque

que malè habentem præsertim hujusce affectare munera, atque inde vanæ imaginationis intemperiem minimè cum hâc facultate, modò integra sit, convenire. At verò ejusdem peculiares morbi amentia sunt ubi pravè, atque ex adverso insipientia ubi vix omnino judicatur. Quorum quidem priorem sæpe vehementia consequuntur symptomata, qualia dictis factisve notantur; in altero verò discrimen inter homines ac bruta animantia è medio sublatum videtur.

Signa eorundem. Ut judex consummatus naturæ pressiùs vestigijs insistere, & ab ordine ejus stabilito non abhorrere, verùm dignitatem suam juxta eundem conservare solet; sic etiam à moribus immutandis cavere, qui ad naturam tam propè accedunt, ut ab eâdem non nisi ægrè separari queant. Ubicunque igitur hæc facultas integra manet, constans & perpetua cernitur voluntas singulos rerum ordines distinctos conservandi, prout consuetudine signati sunt, qualis legibus naturæ consona est, neque à communi judicum oculatissimorum sensu aliena. E contrario autem si quis repentè longiùs ab hujusmodi consuetis moribus non datâ

causâ abſcedit, metuendum quidem ne mentis alienatio conſequatur; quoniam nil præter ſolitum eſt, quòd levis iſtiuſmodi affectus ſenſim evadat periculoſiſſimus. Atque ita ſæpe evenit, ut, priuſquam familiares inſuetum hunc ſenſum notârint, morémque abnormem, quem mens hunc in modum induere ſibi cœpit, iſthic creſcat, & in habitum deteriorem confirmetur; qui & nonnunquam radices in inſaniam uſque agit. Quapropter medicus ad ſenſum communem veluti normam reſpicit, à quo ſi quem videat parum deflectere, niſi præjudicijs abductum, aut perturbationis repentè obortæ vi ſimilíve aliâ ratione permotum, huic non immeritò à mentis alienatione jam tum cavendum cenſebit. Eo enim temporis articulo auxilia perquirenda ſunt, quoniam, modò id negligatur, exinde prolixa malorum ſeries inſequitur. Altera pariter datur ſuſpicandi cauſa, ſi quis decentia omittat, maximè ubi is, qui male ſanus creditur, antea totus in illis fuerit; ſicuti etiam quum recentium nugarum quivis ſatagat, in quibus tanquam magni momenti rebus verſatur. Talia ſanè judicem jam laborare frequenter oſtendunt, eatenus ſcilicet, ut auctoritate ſuâ ſpoliari, atque

ad

ad ſeſe minimè digna ac indecora deduci queat. Profectò nil longiùs ab hujuſmodi morbo abeſt, quàm ut judicis auctoritas dignitáſque integra conſervetur; ac quicquid ad contemtum ejuſdem propiùs accedit, id omne ad malè ſanum itidem habitum tendit; niſi aliquid conſilij graviorísve cauſæ ei ſubſit.

Quoniam autem hoc morbo affecti à moribus populi recedere conſuêrunt, qui inſigniter in hoſce peccant eá de re mente capti fuerunt habiti, taliúmque ritu legibus ſoluti. Unde Solon celeberrimus Athenienſium legiſlator, amentiam prudenter ſimulans, reverentiam legum minimè violavit, dum abrogare quandam ex ipſis conaretur, quæ publicæ tunc temporis utilitati adverſabatur; atque ita patriam juvare auſus eſt, quamvis lege cautum fuiſſet, ne quis id operis aggrederetur. *Eſt autem hoc* (ait (*a*) Laërtius) *ipſius factum vel celeberrimum. Quum de Salamine, ipſius patriâ, inter Athenienſes & Megarenſes fermè uſque ad internecionem armis dimicatum* *Exemplum.*

(*a*) In vitâ Solonis.

esset, multisque cladibus acceptis, capitale apud Athenienses esse cœpisset, siquis legem de vindicandâ insulâ ferret; solicitus Solon ne vel tacendo parum Reipublicæ consuleret, vel consulendo sibi noceret, subitam sibi dementiam simulat, cujus prætextu non dicturus modò prohibita, sed & facturus erat. (*a*) *Deformis habitu more vecordium in publicum evolat, factóque concursu hominum, quò magis consilium dissimulet, insolitis sibi versibus, per preconem suadere populo cœpit quod vetabatur, omniúmque ita animos cepit, ut adversus Megarenses bellum extemplo decernerent, insuláque devictis hostibus Atheniensium fieret.*

(*a*) Verba Autoris sunt, Οὗτος ςεφανωσάμενος εἰσέπεσεν εἰς τὴν ἀγορὰν· quæ habitu non tantum deformem, quantum à communi sobriorum more in forum prodeuntium abhorrentem, scilicet *coronâ redimitum* sonant; Coronâ verò forsan tali, qualis Bacchantibus solennis, vel etiam compotoribus in usu erat; ita ut similem ebrietatis fingeret furorem. Quasi scilicet lætantium potiùs quàm tristium sibi habitum indueret. Quod magis signatè quàm Plutarchus; cui πιλίον περιθέμενος, *Pileolo* amictus; tanquam malè duntaxat sanus dicitur.

Verum-

Non admittendum vulgi judicium.

Veruntamen de hisce prolatam à vulgo sententiam minimè comprobandum; quippe quod nimiùm consuetudine, rectáne an prava ea sit obstrictum liberè philosophari nesciat; quin & ipsos philosophos sapientiæ, velut insaniæ, arguat. Quocirca quod de Hippocrate proditum est, eodem quidem medico non indignum videtur; qui, quum ad Democritum tanquam insaniâ laborantem, popularibus ipsius Abderitis judicibus accerseretur, primùm hærebat, (*a*) morbóne Democritus laboraret, an ipsius concives errore decepti essent. Dein postquam convenisset, ipsúmque philosophum specimina edidisse accuratæ suæ diligentiæ coràm observâsset (uti refert (*b*) Athenodorus) admiratus est.

Insipientia.

Ex alterâ autem parte morbi interdum eò tendunt, ut hanccine facultatem evertant, ejúsque autoritatem prorsus aboleant;

(*a*) Εἴπερ δὴ καὶ τοῦτο νοῦσος ἐστὶν, ἀλλὰ μὴ ἀπάτῃ συσκιάζεσθε. Ἐπιστολ. Ἱπποκράτους Ἀβδηριτῶν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ.

(*b*) Apud Laërtium in vitâ Democriti.

quo pacto evenit, ut vix ulla rationis vestigia reperiantur. Quod quidem ex imbecillitate hujusce facultatis oritur : ubi inter homines & bruta animantia maximum discrimen situm videtur. Proinde hoc casu, ipsis commodè exercenda adhuc restant organa, qualibus bruta nobiscum communiter utuntur, qui quondam rationis etiam participes fuerunt : Adeò ut speciem solam jam extrinsecus humanam gerant ; mente verò haud quidquam homine dignum ostendant. Atqui qualiscunque sit iste casus, eorum attentionem meretur, qui in arrogantiam atque morum insolentiam proclives sunt. Talibus siquidem natura spectaculum exhibet, atque invisam istam rationis inopiam tanquam monimentum erigit, ubi adhuc viventi mens quasi sepulta jacet : Nimirum ut quanti sit sapere, ex visâ insipientiâ, homines æstiment, & cognoscentes quantum decoris vigens mentis bene sanæ imperium corporis facultatibus superaddit, se eidem submittere studeant.

Cap. XIV.

De Ratiocinatione.

PERCEPTIS singulatim rebus ac dein inter se collatis facultas judex aut decernit hasce à se invicem per omnia discrepare, aut aliquid designat secundum quod sibi convenientia videntur. Illis interim prolatis sententijs mens idipsum perspicit, habétque veluti modulum, ad quem cæteras exigat; unde constat, quoúsque diversæ sunt, ac quàm prope se invicem accedunt. Quod quidem faciliùs apparet pro moduli aptitudine, quo ad hanc operam utitur, & per quem experiri queat, quàm longa latáve aut ampla hæc vel illa res est. *Quale sit ratiocinari.*

At si nihil rebus commune habeatur, idipsum in usum ducendum, quoties de *Simplex ratiocinij genus.*

alijs affinibus congeneribúſve his aut illis rebus de quibus ſub judice jam lis eſt, diſſerere opus eſt, quòd ſcilicet nil commune intercedat. Quale ratiocinij genus ſimplex à venatoribus tributum eſt canibus ſuis, dum ex tribus vijs in conſpectum venientibus, per quas ferus tranſire potuerit, duabus nares indagatrices admoveant; ac ſi veſtigia nec hîc nec illic redolent, per tertiam, quæ ſola reliqua manet, intentatam fidenter tranſcurrere ſoleant: Quaſi ex tribus duabus demtis, tertiam ſine controverſiâ ingredi nôſſent.

Ratiocinatio vix alia à numeratione. Itaque prout mens res eſſe diverſas, vel eaſdem ac alias decernit, ſic etiam rationes earum ex illis infert: Quo pacto evenit ut ratiocinia ab hoc ipſo fonte oriantur, quòd rem unam ac dein alteram ex illâ cognoſcat: Quod ſanè vix aliud videtur, quàm numerare. Unde liquet hanc facultatem à numero petere non modò vires alijs demonſtrandi, ſed & ab eodem ſatis agnito pendere, ac primariò exinde deduci. Ad quarum proinde ſingularum notitiam ſpectat cauſas advertere, ex quibus inter ſeſe diſcrepare vel eodem modo habere notum ſit; quoniam ratiocinia hiſce tanquam fundamentis

damentis innituntur, neque pluris valent, quàm causæ res ipsas internoscendi exhibent. Non enim ad hasce spectant, quæ in rebus sitæ sunt, sed quatenus ipsæ cognosci possunt. Quapropter rationum series irrita est, ubi causæ cognoscendi ad omnes argumenti partes non pertingunt & comitantur: Idque quia de rebus disceptatur, qualiter cognosci possunt, non verò quatenus naturam sensus nostros fugientem, cujus indicia eædem nullatenus præbent, in se complectuntur.

Propterea ratiocinatio bene habet, dum secundum judicia veráve aut etiam falsa colligit, quæ jure exinde sequi patet. Unde ratiocinandi facultas officio suo ritè fungi potest, etiamsi judex in errores digrediatur. Enimvero insanus ille, qui in Piræo Atheniensium portu omnia mercatorum navigia mercésque inibi contentas ad sese jure pertinere decreverat, tametsi pravè rem intelligeret, atque in errore versaretur, id tamen ratus proculdubio non sine causâ inferre potuit, sibimet tantum divitiarum possidenti licere hisce tanquam suis uti fruique. Quòd si errores judiciorum in hanc itidem facultatem transeant, *Non alia à judicijs repetitis aut supputatis.*

atque

atque illis consentanea inferantur, veri simile videtur, sicuti priùs observatum est, non esse alia hujusce facultatis atque judicis organa; verùm quod consequitur esse ejusdem facultatis exercitium, denuo vel sæpe numero repetitum. Nempe primùm fertur sententia, cui altera subjicitur; & in utrâque communis quædam mensura cernitur, quæ, dum ad duas res cognoscendas adhibeatur, indicat priorem posteriori quadantenus parem vel imparem esse. Quo pacto evenit, ut tertia iterum feratur sententia, quæ in se complectitur judicium eorum, quæ cum mensurâ collata singulatim fuerunt. Inferre igitur nihil aliud est, quàm decretum condere de duobus, quatenus cum tertio tanquam modulo conferantur; qui dein sæpe usurpatur, prout inter homines commercia exercentes norma aliqua ad determinandum ea, de quibus hâc demtâ ambigeretur. Nec proinde opus est multiplicare facultates, ubicunque ex varijs affectibus aut etiam muneribus eas plures esse minimè patet. Atenim functio inferendi unum aliquod amplius judicium ex duobus præmissis non magis aliena videtur à prioribus, quàm accuratior inspectio à simplici intuitu, aut ad summum

ſummum ab ipſo, qui ope tubi optici vel perſpicillorum curioſiùs peragitur. Uſu interim atque experientiâ creſcit ratiocinandi potentia; ac peritiam facilitatémque, uti & acumen ac celeritatem adipiſcitur; atque in aliquibus multò vegetior eſt quàm alijs, utrùm propter organa ipſa vel peculiarem quorundam naturam, quæ miram perſpicaciam ijſdem cum temperamento æquabili tribuit. Quod ipſum cùm in percipiendi tùm decernendi facultatibus apparet; quibus tamen vis imaginandi non eatenus floret.

Quidam laboris ratiocinandi impatientes.

Quinetiam adeò acutum percipiunt nonnulli, támque impatientes ſatis longæ attentionis ſunt, ut ratiocinari cum certitudine vix liceat, aut ſaltem non niſi ea intueri, quæ primâ facie conſiderantibus ſequuntur, nec omnino quæ ſerie prolixâ ex cauſis varijs deducuntur. Hujuſmodi ferè vulgaria ſunt ingenia, quæ rebus humanis inſtanti temporis articulo utilia proſpicere conſueverunt, quibus tamen rationum momenta accuratè perpendere non licuit. Et quidem bene rebus in univerſum ſic conſulitur, ut non ſemper ad futuros è longinquo eventus reſpiciatur, niſi ab hiſce

qui

qui clavo aſſident, & quorum eſt pericula omnimoda, ut vitentur, conſiderare; quum ob ſitum celſiorem non anguſtis finibus, ad inſtar inferioris ſubſellij nautarum, proſpectus circumſcribantur. Enimvero non eſt cujuſvis, modò pervideat, futuris optimè proſpicere; tanta ſunt rerum certamina, quæ nunc inſtituenda & provocanda majoris emolumenti aut futuræ ſecuritatis gratiâ; nunc omnino fugienda, propter diſcrimina, quæ in ipſis negotiorum conflictibus tractandis perito oculo nuda & aperta conſpiciuntur.

Progreſſus ratiocinationis à numero noto ad ignotum.

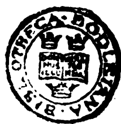
Ut autem omnis ſcientia pariter atque ſenſuum externorum perceptio, radicem figit in unâ eâdémque rerum cognitarum naturâ vel divisâ & diſtinctâ, ita omnis ratiocinatio à numero cognito primis initijs ejuſdémque genere noto vel indicato procedit, & continuo progreſſu firmatur; ac ſinguli in ratiocinijs errores exinde contingunt, quòd ad idem unicum vel eadem plura, prout diverſum numeri genus conſtituunt, ratiocinandi ordo non reſpiciat, verùm huc vel illuc deflectat integra rationum ſeries, aut catena quædam ex illis, quæ ſeriem abſolvunt. Quemadmodum

cùm

cùm tertium illud cujus operâ oſtenditur, quâ ratione res duæ ad ſe invicem habent, aliquando latiùs aliquando anguſtiùs intelligatur, prout idipſum diverſum eſt fallacia in ratiocinantem incidit. Nec aliud fit quum exemplum vel aliquid ſimile proponatur, quod ſanè pro eodem non ultrà habendum, quàm ejuſdem imago eſſe cognitum fuerit.

Quo pacto fallacia ratiocinantibus eodem ferè ritu imponit, quo præſtigiatores viſus decipiendo ſolent; nam tertium illud clanculum ſubducitur, aliúdque in ejus locum tanquam idem ſubſtituitur, ut *ab ijs, quæ clara ſunt, ipſa per ſeſe* (monente (*a*) Cicerone) *quaſi præſtigijs quibuſdam & captionibus depellamur.* Animadvertere verò eſt verſutos doli artifices raro æquè fallere potuiſſe, ac quando ſocios concilient, fœdúſque paciſcantur, cujus virtute mens ſuſpicax undique obſideatur, ac communis ſenſûs ſpeciem induta fraus valentiùs deludat. Ad eundem ſanè modum fallacia veri optat ſpeciem, induítque icto quaſi *Fallacia non aliter quàm præſtigia.*

(*a*) Acad. IV.

fœdere

fœdere cum imaginandi facultate aut animi affectibus; ac dein eorum operâ huic mentis facultati imponit. Quod quidem nullo ferè negotio fit, si res ipsæ ejusmodi sunt, de quibus in utramque partem vulgò disseritur, ubi ratio nec verum nec falsum evincit. Hîc igitur curæ esse debet, ne nihil intersit; vel, quod eòdem recidit, ne mens ipsa antea in partes alienas discedat.

Maxima certitudo ubi nullâ refert. Quâ de re evenit, ut ibi maximâ cum certitudine ratiocinandi facultas inferre concedatur, ubi argumentum planè exors est ejus quod hominum intersit. Id quod in contemplationibus accidit, ubi verum apparet sejunctum ab utilitate. Quemadmodum in eâ disciplinâ, quæ numerorum potestates contemplatur, ac dein easdem clarè demonstrando ad negotia adhibet, litésque adeò dirimere supra omnia cætera apud homines valet.

Illatio generis universi vel singularis rei. Porrò hoc quod infertur vel in universum judiciorum genera regit, vel rem aliquam solummodo singularem; prius, quandocunque certò de toto rerum genere constiterit, longè anteferendum est posteriori, quòd,

quòd, dum unicâ re continetur, ad fines ſcientiæ ulteriùs proferendos conducit. Ad hunc modum judicium deducitur in Analyſi numerali, quod ad plura extenditur, quæ ope ejuſdem præcogniti intelligi poſſunt. Adeò ut norma fiat, ſecundum quam multa reguntur, & quæ demum ipſa adhibenda eſt, dum mens ulteriùs verum falſúmve inveſtiget. Sic unicâ re cognitâ tota ars extruitur; veluti ex theoremate, quod Pythagoræ attributum eſt, norma illa Arithmeticæ, ex quâ Multiplicatio progredi ſolet, præſtituitur.

Quo quidem modo judicium prius ad alterum inferendum conducit; ac dein plura ordine ſuo ſeriatim ſequentia cognoſcendi cauſæ evadunt. Verum ſanè eſt, falſum ubique admiſſum poſſe hanc ſeriem interrumpere, ac dein de ſequentibus nil certi exinde conſtare: Nec dubitandum quin ex varijs rerum generibus, earúmque ratione multiplici, ſæpe aliquid incerti & confuſi irrepat. Neque verò id mirandum, quando negligentiæ parum aut incuriæ, in rationum ſerie catenam aliquam non ſatis advertendo, ut id operis inconfectum ſit efficere valeat. Quale profectò etiamſi in- *Series illationum.*

cla-

clarissimos caderet, non tamen ad contemtum eosdem devocat; utpote qui plurima castigârunt, non tamen omnes omnino mendas perviderunt. Nempe non modò humanum est errare, verùm ex erroribus plures rectam invenerunt viam, quàm ex veris præcognitis. Quinetiam ex autorum celeberrimorum erroribus illud liquet, quàm non sit judicijs fidendum: Ast si judicia ad examen crebrò revocata perpetuò inter vera recensentur à judicibus incorruptis, qui & fontes ipsos, unde depromerentur, adierunt; talia falsitatis arguere eâ solâ de causâ, quòd homines autores essent, ideóque falli juxtà cum reliquis possent, nil sanè hocce fidei detrahere debet, at eosdem peracuere, quò rectiora prodant ijsdem quæ convellenda censent.

Ratiocinandi opus præstantissimum. Clarè disciplinas dictis scriptísve tradere consummatissimum est mentis eximiæ opus, neque eò quòd, ut jam dictum est, in errores proclives sint homines, contemnendum est; at potiùs honor ijs debetur, quorum plura nitent, verísque haud absimilia sunt. Profectò erroris genus habendum est, si aliquid proferatur, quod ad accuratissimas dicendi scribendíve normas non quadrat;

quadrat; adeò ut deficere itidem inter errores haberi queat, perinde atque falsi specie decipi. Veruntamen qui censet accusandos ideo mortales, qui pulcherrima quæque omnibúsque numeris absolutissima vix edunt, næ ille iniquum in humana omnia judicium profert, atque indiciorum, quæ alijs postea fiunt, momenta haud satis perpendisse videatur. Gradatim quippe ad notitiam veri falsíque quasi per scalam conscendere ratiocinandi facultas consuevit; & minutissima sæpe ab imperitis tradita indices maximorum deprehendit. Quod quidem abunde patet ex disciplinarum historijs; & quàm parvis primùm elisis scintillis radiantia earum lumina omnium ferè oculos, longè latéque procedente tempore percellerent.

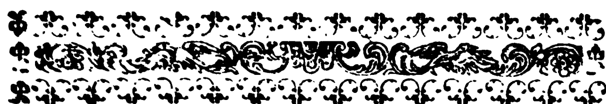
Denique quòd tantum seriò naturam perscrutantibus innotescat, hanc ipsam attentè considerantibus magis incredibile videri par est, quàm quòd erroribus ratiocinandi facultas obnoxia sit. Tam tenuibus enim fibris organa ejusdem contexuntur, & tantâ subtilitate dotantur, quanta varijs rerum generibus congruè adaptetur, quò liquidiùs earundem species percipiat, offe- *Errores quantùm licet cavendi.*

rátque ſinceras judici; ac dein tam proclive eſt hominum ingenium maximè omnium à labore mentis improbo in id, quod corpori volupe eſt; & viæ, quæ in falſum ducunt, tam undiquâque patent, facillimèque apertæ omnibus objiciuntur, ut quâ re aliqui permoti verum per ævi ſui ſpatium exquirere poſſint audeántve, niſi purâ mentis nobilitate atque invictâ ipſius fortitudine, idipſum pro miraculo meritò ducendum ſit. Enimvero illi, qui aut per prolixam annorum ſeriem hiſce ſtudijs aſſiduè incumbere dedignantur, aut clariſſima ſeculi ſui judicia cum vetuſtiſſimis conferre minimè conſuêrunt, opinione hominum forſan clariores, non ratiocinijs acutiores aut circumſpectiores, neque firmiores conſtantioréſve aut ſaniores eſſe poſſunt.

Iidem morbi hujus atque judicis facultatis. Sicut autem ratiocinandi facultas judici coæva eſt, ita etiam eadem patitur. Attamen ut ex numerandi potentiâ modo ſibi peculiari pendet; robur ejuſdem perinde atque imbecillitas maximè æſtimanda ſunt ex eo, quod numeros calleat, aut calculorum diſcrimina prorſus neſciat. In hunc modum debilitas cuivis notiſſima eſt, ſi quando primariam numeri diſtinctionem ni-

minimè teneat; vel ſimpliciſſimos duntaxat numeros, non verò compoſitos aut involutos jam recenſeat; veluti ſi ſummam colligere, aut eandem in partes reſolvere inferiores nequeat. Quin & in deterius ruere tunc cenſenda eſt, quum neque vim numeri in rebus ſentiat, quæ apud homines maximi valent; quales quidem ſunt nummi ejuſmodi, quibus populares uti frequentiſſimè ſolent. Hinc quippe patebit memoriam, quæ tanquam fundamentum utrique facultati ſubſternitur, valde deficere, perinde atque hanc & illam eſſe infirmiſſimam.

Cap. XV.

De retrospiciendi & recognoscendi facultate.

Jus hujus facultatis in cæteras.

ERVENTUM jam ad mentis arcémne dicam? an speculam? Unde nimirum cæteras facultates lustrat, iísque invigilat, errores inibi commissos retegit, eosdémque corrigendi, atque in ipsas animadvertendi jus potestatémque obtinet. Quippe isthæc in percipiendi, imaginandi ac judicandi facultates, earúmque actiones, simul ac in memoriam résque ibi retentas inquirit. Dein eo perspecto, quo pacto se habent, animadversiones suas, castigationes aut confirmationes singulis adhibet; & ex collatis istiusmodi sententijs nova quædam sancit, præteritis interdum penitus repudiatis, interdum emendatis, atque ad normam sibi propriam exactis revo-

revocatisque. Atque hinc, tanquam suprema ibi sita esset jurisdictio, non datur ad alium ultrà judicem provocandi licentia; at si recentia & nondum audita ad hunc judicem deferantur, eandem denuo causam cognoscere idem potest, suámque priùs latam sententiam convellere. Quod ut quibusvis accidit, sic nemini magis, quàm cui anni longum rerum usum permiserunt, ac cui diuturna æquæ mentis sanitas ostendit, quàm parum fidei rerum speciei præbere fas sit; & quantum commodi ex erroribus castigandis, omniàque mentis suæ uti & aliorum operibus ad amussim revocandis provenire solet; ex quibus omnia fermè judicia, quæ in secula durant, ortum ducunt.

Vix autem initium capit hæc facultas autoritatem exercendi nisi datâ quâdam suspicandi causâ; unde dubitare licuit, utrùm falsi aliquid subesset. Hinc nascitur quæstio, an rectè res habeat, vel error obrepserit: Ac proinde si erratum fuerit, ulteriùs quæritur, utrùm in rebus percipiendis, an post eas jam perceptas commissus fuerit. Quoniam dum perscrutari videtur, singula retrospicienda sunt; ad *Ex suspicione oritur ejus exercitium.*

quod peragendum sæpe utitur non hisce solis, quæ de alijs decreverit, verùm etiam quæ ratiociniis varijs in hunc usum collegerit, ad retegendum ubivis latitans falsum, illiúsque admittendi causas. Ex quibus omnibus simul adhibitis rem saltem totam recognoscit; ac tandem vel facultatibus, munijs ipsarum ritè peractis, utpote ad talia idoneis fidem habet, vel de hâc aut illâ adhuc ambigendum censet.

Tardè maturescit. crescitque inquirendo in facultates sibi subjectas.

Itaque hæc facultas non nisi tardè crescit, ac serò ad maturitatem pervenit; quippe quæ magis atque magis cauta esse ex diutino varióque rerum usu ediscit. Hinc enim quàm obnoxia ipsa sit errori frequenter notavit, &, qualiter singulæ sibi subditæ facultates habent, accuratè rescivit: Scilicet an hæc nimis celeriter, tardiúsve quàm par est capiat; an facie tenus ac desultoriè oculis mentis percurrat; an etiam, quando nil præter speciem inania contineant, in ipsis aliquid amplius spectando operam perdat: Utrùm imagines rerum pravè effingantur, adeò ut umbra sæpe pro imagine ad vivum delineatâ obtrudatur; quî fit ut imperfectum aliquid

pro

pro opere absoluto habeatur; aut, quod alîus cujusvis simulacrum est, pro alio dissimili menti objiciatur: Num itidem imaginatio res, prout in naturâ existunt, exprimat, an pervolitando ex varijs peculiares desumat colores, atque ex iisdem monstra, quorum partes malè cohærent, compingat. Quomodo deinde ipsa decernendi facultas afficiatur; spésne vel metus magis votis & consilijs ejusdem dominari consuêrit: An pectus attollatur fallaci prosperorum gaudio; aut felicis eventûs desperationi cedat. Unde haud satis promtè vera, quæ adsunt, amplectitur; veráve, quæ futura sunt, sibi promittere audet: Unde etiam iniquus sibi judex hæc facultas videtur, studio quovis, cui dedita est, corrupta.

Porrò de ratiocinijs quærit, an observatis à se malè quadrent; atque si id fiat, an imaginandi pleraque sint opera, potiùs quàm ex rebus ipsis oblatis oriunda. Quippe pari modo alios forsan deceptos recognovit. Quo dein fit, ut per talia incerta aut dolosa securior hoc tempore incedat? Num hoc ipsum fiduciæ suæ, ac temeritati debeatur? An sibi plus nôsse concessum

Etiam in ratiocinia.

fuerit, propter quasdam peculiares, quîs fruitur, dotes, ad quas exerendas felices plurimùm occasiones contulerint? Nempe cuncta ejusmodi assidue secum mente revolvit, qui fidelis sibimet omnino esse velit, quíque quàm curta vel larga sit sibi supellex, reputare constituit, atque hanc facultatem excolere, adaugere ac ad summum evehere optat. Enimverò tantum est hujusce facultatis momentum, ut quam maximè contra isthæc, quæ blanditijs inescare, aut dolis irretire queant, munienda sit, ut liber animus sincerè sententiam proferat imperturbatus, ac clarè res coràm apertas intuens in ratiocinijs rectâ pergat viâ.

Assimilaturætheri. Idcirco non ineptè hi, qui hominem mundo assimilârunt, hanc facultatem ætheri comparârunt; ubi extra crassum vaporibúsque inspissatum aërem, regionem nebularum nubium atque exhalationum, ventorúmque simul ac meteororum imperium, cœli facies perenni effulgens luce, perpetuóque aperta & serena conspicitur.

Cujus

Cujus quidem facultatis nobilissima dos est prænoscere, qualia ex naturis rerum oritura sunt; eáque, antequam contigerint, præsagire. Quod ipsum in Promethei fabulâ antiquissimi Græcorum sapientes docuêre; qui Minervæ operâ in cœlum sublatus, igne domo æthereâ subducto luteum suum hominem animavit; ac proinde insidias formidans munus pyxidis, morbis malísque alijs repletæ, rejecit: Qualis dein Epimetheo tradita est, qui ingenio consilio ac prævisione carente præditus erat; quíque fatali aperto vasculo in simium transformatus pœnâ ipsius patefecit, quantum singularis animi prudentia ab æmulâ illâ vi ingenij abesse solet; quantum nimirum humana ab ejusdem imitatrice bruti illius natura. Nil ergo miri, si sapientes hanc præcognoscendi facultatem colere aggressi fuerint; qui sanè mentem futurorum scientiâ, nec solùm præsentium præteritorúmve ditare audebant. Atque uti in alijs disciplinis se plurimum posse nonnulli experti fuerunt, ita in ipsis quæ ad humanam spectarent naturam, assiduam adhibebant vigilantiam, ut medicina, quam adornabant, præsentiendi virtute

Prænotio huc spectat.

incla-

inclarefceret. Inter quos fenex ille Cous eminebat, *quum* (ut (*a*) ait Celfus) *recentiores quoque medici, quamvis in curationibus mutârint, tamen hæc* [*inftantis valetudinis figna*] *illum optimè præfagiffe fateantur.*

Et quâ ratione.

Interea quamobrem hujus præfagiendi facultatis incunabula intra retrofpiciendi pomœria fita effe indicantur, atque ad ipfam pariter pertinere, ex Scythæ illius hiftoriâ difcere eft, qui, quando vulgus fecum folis radios, quum primum oborirentur, difcernere ex more apud eos obtinente conaretur, ideóque orientem profpectarent, in oppofita montium juga oculos fuos flectebat; eorúmque altiffima, priufquam circumftantes folare corpus videre poffent, radios ipfius illuftrantes refpexit. Pari nempe ratione ea mentis noftræ fors videtur, ut fæpe numero præfentia commodiùs ac certiùs in fpeculo præteritorum videat; at futura femper non nifi inibi delineata intueatur. Quale certè fpeculum experientiâ poliri, atque in ufus varios adaptarī queat. Quod tamen ut ad amuf-

(*a*) In libri fecundi præfatione.

fim

ſim reſpondeat, (quid enim in allegoriâ progredi vetat?) tumentia omnia in facie ipſius ſpeculi prorſus exæquanda; & quæcunque vitrum in bullas inflant, aut aliquatenus ab æquabili planitie deflectunt, ea profectò impediunt, quò minùs futurorum perinde atque inſtantium fida exemplaria prodantur. Quò quidem ſpectat monumentorum hiſtoriæ ſuavis utilitas; quorum laudes ore omnium celebrantur, quicunque in vitæ curriculo aut feliciter impetum illuſtris naturæ regere cupiunt, aut quidnam ex ſuis alieniſque rebus geſtis commodi vel incommodi futurum ſit, præſcire optant.

Nimirum ea præclâræ ac bene ſanæ mentis conditio eſt; ex quâ totius integritatem cognoſcere atque æſtimare licet. Siquidem quanto feliciori æquioríque acumine animadvertendi opus peragitur, aut quanto longiùs à recto abeſt, tanto accuratiori omnium facultatum ſanitate atque præſtantiâ mens beatur. Ubicunque enim hæc facultas munere ſuo fungitur, cæteræ inferiores, quantum in ſe ſitum eſt, oſtendunt: Hæc quippe non niſi earundem virtute inclareſcit; iiſque deficientibus & ipſa

Ex ejuſdem ſanitate colligitur ſanitas totius mentis.

ſa jacet. Hunc in modum gradus ſubtilitatis atque celeritatis percipiendi in animadverſionibus notantur; ſicuti & quàm fida falláxve ſit memoria; quàm vividè delicatè & ad amuſſim opera ſua effingit delineátque imaginatio, aut quàm inſigniter deerrat; quantum judex valet; ac denique quàm perſpicua vel incerta ac fallacia ſunt ratiocinia.

Hic ſita eſt conſcientia.

Ex hujuſce autem facultatis exercitio oritur recti pravíque conſcientia; ac proinde ſi poſterius ſibi conſcit, hoc ipſi dolet. Qui quidem dolor remedium petit, reverſionémque ad integritatem; ideóque ſecundum naturæ ordinem dolor pœnitentiæ præcedit reſipiſcentiam. Exitus itaque pravi conſcientiæ conſilij mutatio eſt: Unde hanc tanquam cynoſuram homines meritò reſpiciunt. Quapropter hæc facultas, quatenus ad facienda ſpectat, eadémque dirigere apta nata eſt, nomine Intellectûs Practici appellata eſt. Idipſum interim à Græcis denotatur duobus iſtis nominibus, quorum unum dolorem (*a*) pœnitentiæ ex pravi conſcientiâ, alterum verò mentis (*b*)

(*a*) Μεταμέλεια. (*b*) Μετάνοια.

con-

consiliíque mutationem insequentem exprimit.

Hinc igitur medicus indicia colligit fida, mentem malè sanam ad integritatem reversuram, dum hujus facultatis vim atque auctoritatem renascentem videt. Ex quo frequenter affluxus lacrymarum saltem paroxysmi, si non ipsius morbi, solutionem promittit, ac sanioris futuræ mentis sæpe prænuntius est. Rescire quippe incipit mens, se à celsâ istâ & imperturbatâ regione in inferiorem mersam fuisse, non verò talem, qualis dignitati suæ conveniat. *Indicat bonum.*

Ut à suspicione hæc facultas primò ad munus obeundum excitatur; sic etiam pro genere vel gradu ejusdem fortiùs aut segniùs irritatur. Duplex autem suspicionis genus est, pro vario fonte, ex quo effluit, nempe admiratione, vel metu; utrumque itidem gradu diversum est, prout sibi objectum melius vel pejus prævidetur. Propterea quum suspicio non omnino expergefaciat, nulla dein animadversio; verùm omnia judicijs veríſne aut rectis; an falsis aut pravis reguntur. Hinc erroribus judicis mi- *Morbi.*

minimè castigatis, malus ejusmodi habitus hanc facultatem adoriri solet, quo ex desuetudine profectò alia quævis laborare consuevit: Qui dein habitus nullo juvante obfirmatur. Ex alterâ verò parte suspicandi quædam licentia obsidet; unde suspicaces eousque homines evadant, ut inter symptomata insaniam ad hanc facultatem pertinentem præcurrentia jure ipsamet recenseatur. Inter utrumque autem affectum interjacet legitima illa suspicandi libertas, quæ menti bene sanæ competit; quæ exindè judicis peccata frequenter sibi conscit, eadémque ad veri rectíque normam componere ac emendare legibus studet. En sanitatis pomœria! En loca extra hanc posita latè patentia, qualia præfinire non est, per quæ morbi spatiantur! Quòusque igitur illa extenduntur, antequam ad morborum fines perventum fuerit? Ut hoc quæsito satisfiat, tales medico notas servare æquum est; ut, si quis de conditione suâ aliena omnia comminiscitur, hominum verò communia negligit despicítve; & si hæc commenta mores illius regunt, qui dehinc sorte suâ minimè contentus vivit, at supra se longè sita intuetur expetítque; is sanè appetitus in

mor-

morbidum ut plurimùm rectà habitum ducit, ac tandem in insaniam, nisi frænis hujusce facultatis aliquando coërceatur, desinit. Quò pertinet Æsopi fabula verbis Phædrianis tradita;

In prato quodam Rana conspexit bovem,
Et tacta invidiâ tantæ magnitudinis
Rugosam inflavit pellem: tum natos suos
Interrogavit, an bove esset latior?
Illi negârunt. Rursus intendit cutem
Majore nisu, & simili quæsivit modo
Quis major esset? Illi dixerunt, Bovem.
Novissimè indignata, dum vult validiùs
Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Hîc quippe autor exemplo ranæ, quæ ubique personam vulgarem inopémve sustinet, hoc vitij ejúsque non insolitum fontem, invidiam scilicet longè potentioris, aperit. Judices sunt nati, qui, quod viderunt, matri nudè adulationis nescij retulerunt. Ubi tres indicantur termini, vel illi, quos natura non coacta præstituit, aut quando vis, quam ferre eadem potest, inferatur, vel hi ultra

ultra quos ipſamet ferendo impar eſt. Nempe intra naturæ non coactæ fines viventi nil inſaniæ metuendum; dum nullæ excurſiones in fines, citra quos natura ſubſtitit, periculo vacant. Quapropter nec ſine ſuſpicione gravibus de cauſis obortâ feliciter ſtadio vitæ decurritur; neque nimis huic genio indulgendum, quoties nulla detur ſuſpicandi cauſa. Quoniam interim cauſæ ſuſpicandi difficulter internoſcuntur, graveſne an leves ſint, ex earum proinde notitiâ diſcrimina inter homines abunde ortum ducunt. Nempe aliæ ſapientibus, aliæ vulgo graves cauſæ ſunt; unde profectò illi hoc ſecernuntur: Illi quidem in ſua intus peccata animadvertunt, & aſſiduè judicia corrigunt, atque altiora certioráve in dies pro pulcrioribus naturæ ſuæ dotibus expetunt; hoc verò religatum ad conſuetos patriæ mores inibi, velut arbores ſolo ſuo, defixum hæret. Nec aliter pauci ſaniores à turbâ, quæ ſanitate aliquatenus donatur, ſecerni ſolent, quàm eo quòd nulla huic animadverſio extra morem contingat, dum ipſis de judicijs ſuis vel alienis plerumque diſceptatur, ac mos tanquam errorum vel parens patronúſve habetur. Aliæ profectò, quod ad momen-

tum

tum attinet, sunt, æternúmque erunt eruditis causæ, aliæ vulgo; ac propterea, quos hoc ipsum admiratur maximíque facit, ijdem ab illis minimè eâ de rè sāniores habebuntur. Ac proinde medici est utrumque dijudicare, ne dum è populo quosdam sapientiores à vulgi moribus abhorrentes videt, eosdem malè sanis annumeret; aut dum sapientibus consulit, eos dementes habeat, qui populi moribus judicia sua minimè omnium regunt.

Sicut hæc facultas pro inferiorum integritate particeps & ipsa sanitatis est, quæcunque easdem juvant, ipsimet pariter prosunt; modò isthoc perpetuò intelligatur, ut ordo naturæ inter eas accuratè servetur; ex quo harmonia earundem istâ ratione consistit, ut dum singulæ sanæ sunt, universæ animadversionibus hujusce facultatis subjiciantur. Remedia verò fortissima desumuntur à duris adversísque rebus, magis quàm prosperis; atque à parientibus dolorem potiùs quàm voluptatem: Quippe quæ notas inurunt haud facilè obscurandas aut oblivione delendas; atque men- *Auxilia.*

tem, quæ earum reditum præſentit, ſuſpicione invigilantem tuentur. Ut verbo dicam; Quæcunque faciunt, ut mens corpori imperet, atque ut hoc alacriter eidem obſequium præſtet, huic facultati malè habenti remedia tanquam præſentiſſima comparantur.

CAP.

Cap. XVI.

De mentis comprehensione ac captu.

PRO organorum mentis vigore vel infirmitate, ac pro eorundem tono à naturâ cuique sorte dato, comprehensio ejusdem vel ampliatur, vel coangustatur. Idipsum verò est, quod captus nominari solet: Qui igitur in alio amplior, in alio contractior virtute ipsius fabricæ videtur, citra rationes vim mentis promovendi, ejusdémque facultates excolendi. Ac præterea fabrica illa ex cujusque temperamento aut acuta aut hebes reddi potest: Unde comprehensio ceu celerior & agilior, sive tardior ac remissior evadit. Dein accedunt institutio, doctrina, rerúmque usus; ex quibus, si ritè adhibeantur, ad extremas, quas natura fert, comprehensionis metas undiquâque perveniatur. *Diversitas comprehensionis.*

Clarior in pueris.

Proinde hisce constituitur discrimen illud inter singulos, quod cuique advertenti sermones factáque illorum abunde patet; at clariùs per annos pueriles manifestatur, antequam vela sibi injicere solertia monuerit, & dum naturæ opera jaceant aperta, rémque ætas incauta ac nondum callida palàm faciat. Quippe tunc temporis puer alius alium captu superare tam evidenter quàm robore corporeo observatur: Adeò ut quales pueri, tales quoad comprehensionem viri cernantur; præterquam quòd hæc ipsa crescat, ac maturitate magis pro suo cujusque modulo vigeat; haud secus ac staturæ corporísque exteriori figuræ contingit. Enimvero prout diversa admodùm ea est, si spectes magnitudinem, verùm quoad naturam simillima perpetuò manet, quantumvis à pueritiâ tenuis & coarctatus primis initijs externorum ordo lineamentorum ad virilem ætatem dilatetur, imò & deinde æqualis postea ad se invicem eorundem habitus & textura in senectutem usque servari soleat; ad eundem etiam modum organa mentis interiora se habere vix dubitandi locus datur. Ac sicut hominis cujusvis statura raro ultra notos evehitur terminos;

minos; mens etiam communes rarò metas excedere obſervatur. Et propterea captus hominum vulgaris mediæ ad inſtar ſtaturæ aſſurgit; & ſunt, qui infra ſupráque hanc altitudinem vel deprimuntur vel elevantur.

Interim comprehenſio eorum, qui ad ſummum evehuntur inter homines faſtigium, non eò uſque pertingit, niſi omnium aſſiduâ facultatum mentis exercitatione, ac non niſi educatione accuratâ primùm fruatur, poſteáque laboribus perpetuis firmetur atque adaugeatur, & optimorum frequenter ingeniorum luctâ verſetur, iiſque quaſi cotibus peracuta reddatur. Enimvero plures primam docti itineris viam rectè ineunt; at infortunijs ſi non opprimuntur, tamen divexantur, atque eorum vires in certaminibus ſæpe cum rudibus atque pervicacibus æmulorum ingenijs diſſipant, perdúntque ſubinde grandes melioris naturæ dotes; uti & patria ipſorum luminaria amittit, longè latéque radios ejaculantia. Quinetiam ſi Herculeæ eòuſque ſuppetant dotes, ut ſuperſtites fiant poſt haſce cum robuſtâ atque imperitâ aut hebete ſibíque longum infeſtâ juventute luctas; rei mox anguſtæ *Qui excolitur.*

 domi

domi repagula obsistunt, & repetiti fortunæ adversæ ictus dejiciunt, aut blanditiæ hujus nimiùm secundæ frangunt corrumpúntve, cursúmque eruditum inhibent. Verùm si ex hisce mentis vegeta ac fortis comprehensio eluctetur, dein eorum repugnantia, quorum falsa aut saltem dubia pro certis haberi intersit, sæpe progressui adversatur. Quippe ita res habet, ut, licèt plures fateantur se verum sincerè amplecti velle, factis tamen ijdem frequenter negent. Inde potentum sæpe numero obstitit auctoritas, qui aliena pro veris jamjam amplexi immutare opiniones suas noluerunt; at quasi falsum cum hæreditate conjungeretur, ita se ad simplices veri scrutatores habuerunt, tanquam hi novitatem introducere auderent, quandocunque, quæ sibi constitêre, indicarent.

Culturæ difficultas. Itaque non nisi paucissimi comprehensionem suam, quatenus extendi queat, nôrunt; quoniam tentamina subinde frustrà fiunt, ac conatus irriti ideo, quia non licet esse tam acutis aut perspicacibus, nec, quantum mens sua capiat, prodere omnino tutum est; nisi ejusmodi temporibus, quorum rara felicitas fuit propter principum indolem

indolem verè generosam, qualia Tacitus sua esse sub Trajani auspicijs docet. Hæ interim facultates, quæ res modo tam amplo comprehendunt, plurimorum captum eòusque solent excedere, ut vix ullos nedum rectos judices nactæ vulgarium hominum invidiæ obnoxiæ relinquantur, qui dolum opponunt ijs omnibus, quicunque à partibus suis stare non videntur. Ex quibus omnibus non raró evenit, ut comprehensio, quantumvis fines eximiè prolati fuerint, nisi solertiâ æquè insigni semet tueatur, tanquam inutilis habeatur despectui, ac sæpe tanquam non innoxia damnetur; unde qui eâdem dotatur, hanc celare eâ de re cogatur.

Hisce autem præmissis veluti causis, quare comprehensionem hominum variam dignoscere in singulis vix licet, & quâ ratione isthæc ad instar agri toti communis plebi minimè cultum exquisitum admittit; progrediendum ad ipsa fundamina, quibus innititur, ut exinde eruatur, qualis reipsâ experimentis adinveniatur. Complectitur sanè hæc facultas cæteras omnes mentis facultates earúmque dotes, videtúrque illarum veluti situs, &, quòusque se porrigunt, *Qualis sit comprehensio.*

gunt, terminos ſtatuere. Prout igitur omnis notitia, præter eam quæ ad ipſas mentis facultates ſpectat, de rebus ſingulis eidem objectis provenire conſuevit, comprehenſionem humanam vix ultra hoſce limites extendi credibile eſt. Neque ſanè ex libris operibúſve eorum, qui clarè rem expoſuerunt, neque ex dictis factiſve omnimodis aliquid ultrà videre, niſi adulationem pro veritate admittamus, contigit. Fuêre profectò celeberrimi præteritorum ſeculorum viri, uti & noſtri, qui plura prodiderunt cognitionis non vulgaris exempla, ratiociniiſque ſcripta ſua præclaris ditârunt. Sed ſi hoſce taceamus, qui intelligi noluerunt, quibus igitur fides minimè exigenda eſt, vix quidquam protulêre, quod intra cancellos non continetur, quales facultatum prædictarum operibus atque exercitijs præſtituuntur.

Fundamentum certitudinis. Verùm quoniam Pyrrhonij alijs philoſophis fidem detraxerunt, ínque omnes eorum opiniones atque fundamenta inſpexerunt, hoc operis ab illis confectum eſt; atque ex ipſis diſcere eſt, quare eorum ſententias repudiare ſtuduerunt. Illud ſiquidem ex Sexto Empirico patet; qui ſectæ iſtius

istius placita tradidit. Atque ijsdem, quæ ipse objicit, perspectis, id demum manet veri falsíve indicium; nempe quod sani, qui res attentè sincero consilio advertunt atque clarè comprehendunt, illud verum aut falsum meritò haberi posse. Quòd si res ejusmodi non tantam compleant summam, quantam aliqui volunt, isthuc forsan causis assignatis imputandum, non menti quasi ad comprehendendum ineptæ, aut pluribus impari, quorum cognitio ulterioris scientiæ causa esse potest. Nusquam enim, ultra quod hæ causæ in se complectuntur, adhibita fides fallere solet. Neque certè cum ratione sanis objiciendus est mentis non bene sanæ conceptus; neque opponenda huic qui aliquid clarè comprehendat, usitata ejusmodi, proclivitas scilicet in errorem & vulgi opinio eruditis contradicens; nec multò pluris apud hunc valet vel audax veri cujusvis negatio, vel contrarij asseveratio, talem nimirum rem nemini hominum posse cognosci, quia modum ipse nescit. Hoc enim viæ ignaris accidere solet, qui tamen ob oculos posita satis perspiciunt; & contradicendi studijs respondere nil opus est. Id autem constat, neminem clarè rem unquam comprehendisse,

disse, nisi causas cognoscendi perpetuò comites secum affert; neque si easdem in viâ deseruerit; nec si, plusquam ipsæ effecerunt, sine indicibus alijs asseruerit.

Comprehensio intra certos limites restricta.

Cæterùm quum de comprehensione disseratur, non ea intelligenda est, quæ omnes rei rationes habitúsve ad alias complectitur, imò neque ipsius naturam integram, quâ à cunctis reverâ alijs distinguatur; sed sæpe quatenus nostrâ refert. Quemadmodum aurum ab argento internoscimus, nec tamen omnibus, quæ de ijsdem metallis quæri possunt, respondere possumus. Abunde sufficit quòd tot ac tanta de ijs clarè liquent, etiamsi plura exquirenda restent. Quod sanè animadvertere ex usu videbatur, quoniam fuêre, qui si non omnia scire valent, ideo prorsus nil certi videre volunt. Utrumque videlicet ratione caret, aut omne aut nihil mentem posse comprehendere. Sed & de sanitate cujusvis quærendum, qui clarè aliquid comprehendit, quod, quo pacto in mentem venit, haud ipse novit, neque alijs per ulla indicia manifestare potest.

Hîc

Hîc autem loci advertere liceat, errores in unam facultatem adeò ab aliâ prolabi, ut attentionem mereatur illius, qui verum à falſo internoſcere velit, qualis ad hanc vel illam pertinet. Sicut qui ex rebus ſingulis totum earundem genus agnoſcit, quod ab ijs mens abſtraxit. At genus iſthuc ſæpe opus imaginandi facultatis eſt, quæ pro tali tradit judici, eò quòd res hiſce ſimiles in memoriâ recondantur, ideóque ſub eodem genere ipſa complecti valeat. Siquidem ab exemplaribus ejuſmodi ſingulorum quaſi in unum collectis & cognatis oritur generum notitia, quæ unà comprehendere in poſterum mens aſſueſcit; ac deinde in univerſum de ijſdem diſſerit; ſicut unum aliquid in partes ſeparatum videt, atque exinde rationes earundem ſingularum ad illud totum notat. Enimvero harum unam & alteram ſejungit, & reſiduum diſcernit; atque iterum quot velit, conjungit; unde ſummam earum ſupputare eſt. *Comprehenſio errorum.*

Quoniam igitur in hiſce ſimplicibus, quale eſt numerus, deſignandis mens verſari facillimè ſolet; ideo hujus virtute plu- *Modus comprehendendi.*

ra alia ad eandem comprehendere formam aggreditur, qualia ſcilicet ſunt puncta, lineæ, ac ſuperficies, quæ in unum conflata (quod ſolidum nominatur) vel à ſe invicem ſeparata ſecum pro re natâ perpendit. Hiſce ſubjicit motum atque ejuſdem rationes, adinveníque quî temporum momenta ſecundùm motum annumeret. *His* dein adjicit ſonorum per tonos diſtributorum numerationem, ac temporis ad eos ſpectantis, rationéſque eorum conferendi ac variè concinnandi modos comprehendit, qui auribus eruditis placeant. Simili modo innumera etiam alia percurrit: Nam dum hiſce inſpiciendis oblectatur, res ipſas vario modo connexas intuetur, ac diverſis ſæpe modis ſibi invicem oppoſitas; quaſdam eòuſque ut alia tollant, vel aliquatenus repugnent, adeò ut ſimul adeſſe nequeant; aliquas porrò, tametſi non eatenus repugnantes, quin ex iiſdem commiſtis tertium quoddam emicet. Hinc advertit principium ſeu fontem decernendi eſſe ſingula diſtribuere eâ ratione, quâ maximè adversâ fronte pugnent; videlicet ut numero quovis ab alio ſubtracto, reſiduus tantâ ſummâ non compareat. Sic tribus à quatuor ſubductis partibus, reſidua eadem

ac priùs esse nequit. Inde primum illud fundamentum judicijs substernitur futuris; ad quam quasi normam cætera judicis decreta exigi possunt. Maneat igitur fixum, nihil posse idem simul esse & priorem numerum & posteriorem. Quippe hi duo contradicunt sibi invicem, scilicet unam partem residuam esse æqualem summam ei, quæ conficitur ex ipsâ ac cæteris tribus adjectis. At si cæteris tribus una reddatur, iterum quæ fuit antè apparet summa. Hinc numeros in genera partitur mens, prout variè addendo vel subducendo indicantur.

Nimirum gradatim mens puerilis hæc comprehendit, quæ prout ad vigorem maturescit, usu longo, tanquam naturæ ipsius judicia essent, adeò confirmantur, ut planè nesciat horum cognitionem esse habitum acquisitum, sed ex naturâ suâ provenientem agnoscat. Et, si non ultra illa simplicia progrediatur, non magnâ refert, utrùm hæ cognoscendi normæ insitæ credantur, vel ex naturâ sponte ortæ: Sed quando ad alia porrò transducantur, & rerum naturis implicentur, ac homines à vero rerum sensu in errores seducti fuerint; dein sanè considerandа

A principijs quâ ratione cavendum.

ſideranda horum in genere pronunciatorum origo; ne mentis naturæ iſtud falſi imputetur, quod ab amplexu eorundem inconſiderato ſolum deducitur: Cùm nempe hæc appellantur fundamenta cognoſcendi res ipſas extra mentem, de quibus non certò conſtat eaſdem ita ſe habere, ut ad has normas exigi poſſint. Imò id verum exquirenti ante omnia ſtatuendum, ne aliquid normæ vim apud ſe obtinere permittat, cujus aptitudinem non penitus examinavit. Legem aliter iniquam ſibi ferre forſan poteſt; cujus auctoritate liber animus quaſi æterno ſervitio defigatur; ac catenis ipſe vinctum ſemet non videat, quas cæteri acutùm cernentes omnino perſpiciunt.

Conſenſus facultatum verum comprobat.

Quærendum igitur quæ ſit baſis, in quâ verum collocari tutò poteſt: Ea nempe videtur facultatum ſanæ mentis convenientia; quo pacto ſit, ut res ipſæ, prout ſe habent, intelligantur. Siquidem conſpiratio quædam atque conſenſus earundem adeſſe debet, quîcum rerum ſingularum naturæ congruant. Neque ſanè cuivis ſoli fides habenda eſt; unde accidit ut *philoſophi* veteres inter ſe diſſentirent. Nimirum

rum ſolis ſenſibus externis Epicurus fidem habendam eſſe docuit; unde plura ſequi abſona abunde & clarè demonſtratum fuit. Atqui ſine his verum nequit conſiſtere: Ideo verò ſenſus minimè rejiciendi; aſt ab alijs facultatibus cauſæ eorundem diſſensûs exquirendæ; ac ſi veræ appareant, non eſt cur aliquid dubij exinde oriatur. Sicuti quum res pro longo ſpatij intervallo minores quàm proximè adjacentes conſpiciantur: Cujus rei cauſa ſatis nota eſt. Itaque hoc modo res percipi debent pro variâ earum diſtantiâ. Harum igitur imaginatrix depingit figuras majores, ut oculis diſtantibus minores, prout ſcilicet par eſt, videantur: Quibus memoria conſentit, quæ earum reverâ majorum meminit, quando propè adeſſent, & pro diſtantiâ minores repræſentari. Hanc rem cognitam ita habere judex decernit; quam quidem ratiocinandi facultas ex cauſis deduxit. Quibus demum animadverſis & comprehenſis fidem mens adhibet.

Sicuti autem ſenſibus externis, ita etiam imaginationi accidit, ut neque eidem circa propria ſibi objecta credendum ſit; niſi dum huic cum reliquis convenit. Fingítne igitur *Conſenſus etiam in ijs circa quæ imaginatio verſatur.*

igitur isthæc imagines? Hæ dein probandæ, imò & nonnunquam castigandæ, si inter sanæ mentis opera numerare oporteat. Quæ quidem nisi judici subjiciantur, atque animadversioni recognitioníque, vana velut ægri frequenter somnia sunt: Ast cæteris consentientibus, operámque unà adhibentibus, ecce suaviter símiles depinguntur, judicibus ocellis, attestante itidem memoriâ harum exemplaria tenente; & quales etiam superioribus mentis facultatibus arrident. En verò formæ pulchritudinísque natalitia! Cujus sanè vim quum Socrates perspexisset, nunquam à bono abesse voluit; & vocabulum illud celeberrimum ex pulchritudine (*a*) conflatum cum honesto conjunctâ laudavit. Est profectò imaginationis vim formæ & sentire & probare; sed si nullis astricta fuerit legibus, sanitas non diu constabit, neque ab ejusdem judicio alij pendebunt. Hoc enim est delirare, sensûsque officium violare, qui imaginationi tributus est; quò nimirum feliciùs suo quisque ingenio fruens, voluptate pariter suâ trahatur. Quin nec faustum esset

(*a*) Καλοκαγαθία.

formæ

formæ ejuſdem vim eòuſque omnes ſentire, ut unam æquè depereant. Unde à naturâ omine non infauſto varias depingit formas imaginatio, luſúſque ejus diverſimodi proſunt oblectántque. Interea quamvis operum pulcrorum diverſitas conſpiciatur, quantâ bene ſanæ imaginationi liberè feriari licet, in illis tamen dirigendis ratio numeris modulíſque ſuis utitur; ſin minùs neque ipſa ſibi conſtabit, nec alijs placere poterit. Adeò ut etiamſi ad rerum ſolummodo ſimulacra imaginatio ſpectet, rectitudinem tamen certam veluti normam operum ſuorum intueri, verúmque tanquam ultimum ſibi ſcopum proponere oportet. Idipſum autem ſuperiorum facultatum conſenſum quodammodo indicat.

Judicia igitur fide digna ſunt complura, quæ ex rerum notitiâ decerpta ſunt; quatenus alia alijs tribuuntur, vel à ſe invicem ſecernuntur. Qualia cùm certa eſſe conſtiterit, in uſum reponuntur tanquam normæ, ad quas alia non imparia in poſterum exigi poſſunt. Hiſce interim ſententijs ab alijs prolatis ſi quis, eorum cauſis minimè cognitis, aſſenſum præbet, næ ille ijſdem credit, qui haſce ediderunt, nec ſibi per- *Qualia ſunt præjudicia.*

ſpectas res eatenus novit. Hinc quoniam ſæpenumero falſa tradita fuerunt, quibus tamen veluti fundamentis alij inania decepti extruxerunt, hæc ipſa præjudicia vocitantur. Quippe hæc, ab alijs non nobis ipſis cognita, pro normis veri & falſi traduntur; quales quidem philoſophandi libertatem intra injuſtè præſcriptos fines cohibent; adeò ut ſi pravè conceptæ fuerint, mentis errores neceſſariò ſequantur.

Præjudiciorum vis. Hiſce quidem præjudicijs ſi cui mens diu idque à teneris annis laboravit, eidem profectò generoſam oportet eſſe indolem, qui tandem examen de ipſis juſtum inſtituere, ac libertatem cogitandi eò uſque ſibi aſſerere poterit. Tam cæcus quippe iſtorum amor eſſe ſolet, ut licèt ſolùm adoptata fuerit hæc ſoboles, non minùs tamen quàm germana ſæpe placeat; imò nonnunquam menti affixa adeò hæreat, ut difficiliùs ab hâc, quàm ab aliâ quâpiam illuſione retrahatur. Unde ſanè liquet, indicem eſſe largæ comprehenſionis, uti & ſanioris facultatum omnium habitudinis, ex præjudicijs emergere; atque idipſum longè nobiliores requirit dotes, quàm verum quantumvis

tumvis obſcurum & occluſum in lucem edere potuiſſe.

Nec proinde contemnenda ſunt ejuſmodi axiomata, ſi cauſæ eadem cognoſcendi apertæ fuerint; verùm haſce omnino tenere æquum eſt, non modò propterea quòd aliquid falſi ſubeſſe poſſit, verùm itidem, ut, quòuſque & ad qualia rerum genera pertineant, comprehendatur. Etenim ſi quis pro normâ axioma aliquod amplecti velit, eandem certè adhibere neſciet, niſi, cujuſmodi ſint quæ ſub eâ cadant, probè nôrit. Et quidem nonnullos videre eſt, qui axiomata ad res cognoſcendas extenderunt, quæ non ſunt ejuſdem generis, atque ipſæ de quibus dicuntur. Neque enim ſpecies, quæ menti adſunt, quas imaginandi vis crebrò fingit, quáſque dein judex amplectitur, perpetuò res ipſas, quales ſunt, exprimunt: Ubi, ſi non erratur, ſaltem fides temere non adhibenda eſt. Exemplo ſit ſpatij corpore carentis ſpecies, de quo à philoſophis quibuſdam recentioribus tales habitos fuiſſe ſermones accepimus. Arbitror equidem, inquit alter, ſpatium non longè à corporis naturâ abeſſe, quoniam corporis mathematici præfinitioni idipſum

Axiomatum uſus.

quadrat; nempe trina eidem dimenſio tributa eſt. Quin tu ad nihilum à numine redacta corpora concipias, quæ inter hujuſce aulæ parietes nullatenus amovendos interjacent; tum verò, quid tibi videtur? Nónne hi duo tantùm diſtarent? Minimè quidem, reſpondit prior, quoniam ea tangunt, inter quæ nihil intereſt. Novi ſanè, ſubjicit poſterior, ſpatium non eſſe nihil, quoniam modi ejuſdem ſunt, ſcilicet longum latúmque & profundum exiſtit. Nimirum fluctuant hi ſermones; eò quòd hic pendet ab uno, ille ab altero axiomate. Uterque ſpatium exiſtere extra mentem novit; quorum alter vix à corpore ſeparat, alter rem eſſe naturalem fatetur. Trina ſanè dimenſio rebus omnibus, quæ viſibus innoteſcunt, competit; unde imaginatio effinxit forſan ſpeciem eam cujuſdam rei, nomine ſpatij, in naturâ extra ipſas res exiſtentem. Dein id ita habere axiomate confirmant; Nihilo quippe nulla ſunt attributa. Quod nec alienum à ratione eſt, quatenus ea quæ à mente finguntur, aut à rebus ſeorſim concipiuntur, exiſtere intelligantur. Quo quidem modo exiſtunt punctum mathematicum, lineáque ſuperficies & ipſum corpus. Adeò ut corpus

pus mathematicum sit illud ipsum spatium, de quo disceptatum est, quod dicitur comprehendere longitudinem in se ac latitudinem; quatenus ipsæ ad mensurationem spectant. Itaque è quorum medio totum hoc spatij, quod intersuerat, tollitur, ea jam contigua futura sunt. Nec profectò Reales nominati apud Scholasticos multùm diversa de Unione disseruerunt; quam rem esse quandam voluerunt, juxta quam duo in unum coaluerunt; sicuti spatium denotat interstitium, secundum quod corpora distant. Qualibus quidem commentis rectè intelligendis is considerandi modus convenit, qui speciei atque axiomati hujusmodi fidem eatenus solùm adhibet, quatenus ad rerum naturas concipiendas referri possint; non tamen ex specie simili conceptâ aliquid præter res ipsas, quibus inhæret, extra mentem existere separatum nôrit; uti nec genera rerum extra res singulas; neque eadem omnia, quæ ex fabricâ organorum mentis, eorundémque varijs sentiendi modis deduci consuêrunt.

Hîc tamen observandum, quòd imaginandi facultas ad claram veri notitiam plurimùm conducat; quoniam isthæc ad vivum *Usus imaginationis ad comprehendendum.*

vivum depingens, nec à re ipsâ abhorrentem exhibens speciem, quæ consentanea cæteris facultatibus apparet, opem ad fortiter cogitandum subministrat. Itaque, ut priori exemplo utar, quum corpora locum teneant quendam necesse sit, atque vacua etiam corporibus dari spatia verisimile; si hæc spatia adeò interjacentia concipiantur, ut tamen corpora contigua sint, ac ut filum seu concatenatio corporum nullibi in totum interrumpatur, tametsi vacuum ubique interspersum fuerit; tum sanè ex corporum juxtà sitorum dimensis facilè ista spatia animo metiri licet. Imò & ista prior species, quum concipiatur, facilè intelligenda est veluti ratio, quæ corpori inibi correspondebat, antequam in nihilum esse redactum mens sibi effingebat; quam quidem rationem adhuc memoria tenet. Et si universum hoc mundi contemplari fas sit, ad imaginem tabulæ orbis terrarum considerare haud absonum videtur; in quâ lacus mariáque pro variorum spatiorum interstitijs designantur; & quo ritu oceanus speculatori in extremo, quem alluit, scopulo vastus prospicitur, eodem sanè illud spatiorum extra mundum, si qua sunt,

immensum atque interminatum æquor concipi potest.

Memoria interim si ibi deposita non teneat, aut non exactè singula custodiat, conatus omnes circa vera cognoscenda irritos reddere poterit. Ac dein nisi eadem simul complectendi supersit facultas, vera sæpe dignosci nequeunt, quæ ille, qui amplitudine ipsius beatur, captu facillima experietur. *Ac memoria.*

Proinde morbi, quibus mens in universum laborat, captum peculiariter afficiunt; quando scilicet vigor ipsius eò usque flaccescit, ut quæ priùs facilia conceptu atque intellectu expertus fuerat, jam seu difficilia sive minimè omnium comprehendenda sentiat. Nimirum mens ex hisce affectibus se habet, ut ex Tabe corpus; & omnibus ferè facultatibus aliquantum sensim decedit, dum forma totius quantumvis imminuta, & quidem quasi umbra, per omnia tamen similis diu permanere solet; illiúsque reliquiæ, qualis isthæc olim fuit, usque condocefaciunt. *Affectus.*

Remedia. Propterea si cogitandi desuetudine ægrum infirmitas invaserit, ad exercitia mentis idonea confugiendum; ac hisce æmulatio conjungenda. Quæcunque enim animum irritant, fortémque organis tonum conciliant, remedia sunt, quæ juvare consuêrunt. Interea verò morbi tales à corpore nimis saginato nonnunquam pendent; utpote originem suam ex vi mentis suppressâ dotibus corporeis fatentes; quibus interdum accedunt grave solum, necnon diæta, quæ sanguinem humoribus viscidis ferè restagnantem onerat. Contraria dein auxilia evadunt; ídque jugiter cavendum, ne divinæ hæc auræ particula, quo nomine Horatius mentem dignatur, vitio quovis corporis humo affigatur.

CAP.

Cap. XVII.

De Sagacitate.

Dotes ad medicinam spectantes.

UÆ jam restant à nobis præcipuè tractandæ mentis dotes, utpote quæ ad Medicinam apprimè utiles repertæ fuerunt, & sine quibus ars nec satis intelligi, neque in usus, qui eandem facientibus opus sunt, duci potest. Hæ quidem Sagacitas atque Solertia nominari solent. Quare de priore hîc loci, deinde de posteriore agendum.

Quæ coalescunt in medicinæ indolem accommodam.

Utraque autem dos oritur ex facultatibus, quarum mentio facta est, & peculiaribus sibi frequenter Gratijs ornatur. Ex utrâque verò à naturâ priùs consociatâ indoles ea constat, quæ ad medicinam excolendam

colendam adaptatur. Quòd si huic accedit educatio, quæ eidem conveniat, & quæ non in exiguum angustúmque concludat, sed pandat atque in extremum ampliet, jam tum Æsculapius alter vel Hippocrates exurgit, vel quivis alius inter egregios eorum successores, qui tam celebri nomine inclarescit. Cujus sanè sagacitas morbos ad usque causas investigat, dum solertia dictat, regítque eos tam felici imperio, ut arma medica manus Deorum rectè appellentur; qualia per inscitiam perperam adhibita malorum sæpe scaturigines sunt, atque urbes gentésque populantur. Quod quidem à veteribus duplici nomine Phœbi atque Apollinis proditum est; ubi prius luminaris splendorem, scientiámque; posterius verò ardorem radiorum vastatricem denotat. Nempe hæc duo in autore medicinæ indivisa reperiuntur; verùm ardor lucis expers seorsum sumtus pestiferum denunciat; sicut eidem conjunctus beneficum declarat. Idque ipsum pleniùs indicatur, quando Musas ejusdem Dei filias nominent, matrémque earum Mnemosynen; quò clariùs cognatam esse peculiarem Medicinæ atque alijs disciplinis indolem ostenderent.

derent. Et hæc quidem ab illâ adeò ex sententiâ veterum indivisa est, ut, siquem sapientiâ præclarum prodiunt, ipsius itidem peritiam rei medicæ minimè taceant. Quod sanè & in ipso Socrate designant, quamvis primus à naturæ ad morum studia discipulos suos abduceret; utpote qui monita & consilia de sanitate corporis & mentis tuendâ frequenter apud Xenophontem laudat. Profectò nec sine disciplinarum fructibus medicus satis dotatus ad præstantiora in arte suâ dignoscenda se accingere, nec famam auctoritatémque sibi aut conciliare aut tueri potest. Imperiti verò & ignavi est, quicquid ad naturam spectat negligere. Imò & mores studiáque hominum omnimoda ad medicinam ditandam conducunt; professionémque hanc longè ampliorem atque utiliorem reddunt.

Si judicandi & ratiocinandi facultates ad summum evehuntur, felicésque evadunt, adeò ut verum indagare, quod plures fugit, liceat; sagacitatis nomine dos isthæc appellatur. Hæc quippe vox dicitur propriè referri ad acutam illam, quæ in canibus notatur, sentiendi vim atque odo- *Qualis dos sagacitas.*

ratu

ratu prehendendi; quibus (*a*) *incredibilis ad investigandum sagacitas narium:* Quasi scilicet illa indagandi apud nonnullos facultas nomen à venatione mutuò acciperet. Et quidem vox sic intellecta opus ipsum in imagine comprehendit; quoniam in hunc planè modum mens sagax per

---

(*a*) Cicer. Tuscul. 3. Qui etiam rationem docet primo de Divin. *Sagire enim sentire acutè est; ex quo sagæ anus, quia multa scire volunt, & sagaces dicti canes.* Deducunt alij à σαγὴς, quod verriculum sonat, & retis quoddam genus est; cui conjecturæ favet parallela illa analogia, juxta quam indago nominatur series plagarum ad venationem spectantium, quâ feræ clauduntur, & veri indagatio sagacis est. Nec sanè omittenda est alia illa notatio, quæ à Sagis deducit, Scythiæ Asiaticæ incolis pro domibus nemora & speluncas habentibus; quales igitur rei venaticæ se dedêre. Ubi advertendum hoc nomen Scythis omnibus Persas tribuere, idque forsan per opprobrium ipsis non insitatum: Persicum quippe canis nomen *sag* fuisse traditur. Hujus autem regionis incolæ hodierni sunt Tartari, ad quos tanquam occupantes victoriæ securos atque incautos historiola vulgatissima de Tartaro capiendo spectat, quod jamjam in diverbium abijt.

plures

plures rerum classes ordinésque & rationum prolixas variásque series verum frequenter indagat; imò nec subtilissimos earum nexus negligit, quibus altiùs ad suprema genera perveniat; atque ita integram varijs orbibus nodísque & commissuris interstinctam catenam demum perspectam habeat. Eóque magis consummata est hæc facultas, quo celeriùs faciliúsque è longinquo sitas res pervestiget; & quæ longissimè inter se dissidere visæ sunt, contrarióque prorsus modo habere, hasce tamen ultimùm confluere, & in unum aliquod commune conceptaculum desinere exploret. Planè quasi sagacibus contingat, quale fluviorum decursus speculantibus; quos in unum ferè omnes oceanum per quascunque licèt ambages undas suas exonerare observant; utrùm ijdem ex montium editis defluant, an etiam ex diversissimis ubivis terrarum fontibus scaturiant, atque ab oppositis mundi cardinibus alvei eorum amnes ducant.

Quinimo neque statim animum studiosi & sagaces venatores despondent, etiamsi conamina investigandi sæpe irrita fiant; verùm omnia circùm explorant, cunctísque nota- *Quâ ratione sagacitas in opere versatur.*

notatis, quæ fefellerunt, itineribus, menses annósque sedulò perscrutantur, usque dum ad extremum aliquem docti laboris terminum pervaserint, qui ulteriùs progredi vetat: Pari scilicet modo, quo feras venantes notissima earum latibula singulatim perquirunt; &, si hîc aut illic nulla videant vestigia, nulla canibus redoleant, in alia tamen digrediuntur, ac per tractum regionis circùm sitæ undiquáque divagantur, donec in cubile recens incidentes perpetuò insequuntur; ac finem tandem aut capiendo faciunt, aut interdum amittendo quandocunque extra limites peregre aufugerint; aut illuc se receperint, ubi non licet venandi instrumenta transportare, imò ubi nonnunquam nec ipsis canibus canúmve magistris adire fas est.

Unde materiam operum adipiscitur. Ad eundem sanè modum sagax plures experitur vias, & quò plures novit, eò plus valet non modò ad insequendum, verùm & citiùs certiúsque hunc illúmve finem attingendum. Itaque Ciceroni (*a*) *homo*

(*a*) De Leg. III.

animal

animal providum, fagax, multiplex (*a*) dicitur. Ex rerum quippe naturâ ingeniisque animantium, plantarum ac locorum variorum pendet sagacitas in disquisitionibus. Et primò quidem signa ex rerum naturâ satis cognita perspicit, quæ ad negotia sibi tractanda conducunt. Hoc quidem satis in Agriculturâ liquet; ubi, qui succedere volet, spectat ad anni tempestates, loci ingenium, cæteráque ad agrorum fertilitatem pertinentia. Nam ex (*b*) Columellæ sententiâ *qui se in hac scientiâ perfectum volet profiteri, sit oportet rerum naturæ sagacissimus.* Neque aliter sanè Medicina progreditur, quum tempora & signa tradat, ex quibus morbi ipsius ingenium, uti & illius exitus sanandique methodus cognosci queant.

Verùm quoniam signa eadem sæpenumero varias res indicant, in hisce itidem dignoscendis sagacitas versatur; ut qualia *Signa quotuplicia sunt.*

(*a*) 1 Paralipom. 2, 47. Inter posteros Chalebi invenitur Σαγαὲ, id est *Comprehendens* sive *Attingens*; quod nomen apud Syros denotat *Multus* vel *Multiplicans*.

(*b*) Lib. 1. c. 1.

propria

propria sint, qualia etiam communia, patefaciat. Nempe alia sunt, quæ sola rem declarant, alia quæ non nisi conjuncta manifestam faciunt; alia præterea, quæ, quoniam naturâ opposita sunt, nunc non posse adesse nec in posterum fore ostendunt. Ac secundum hosce modos multiplex indiciorum natura est; quam si quis non clarè intelligit, omnis ejusdem sagacitas non longè à facultate conjecturali abest. Hîc igitur pedem figit sagax, ubi signa peculiaria sunt, quæ indices fiunt rerum absditarum, utrùm eædem jamjam *præteritæ*, qúæve præsentes, aut certò *expectandæ* sint. Nec sanè dubitandum, quin is sit præstitutus & præcognoscendus plerumque rerum ordo, ut ei, qui ad harum naturas perpetuò attendit, signa excogitare liceat, quæ rem latentem, æquè ac si aperta fiat, demonstrent; quod ipsum interim universum alijs non nisi ex conjecturâ provenire videatur.

Ex conjecturis innotescunt veri indices. Itaque conjecturâ semper aliquid incerti habet, quum mens ad verum tanquam scopum collimet; ubi deerrare perinde atque eundem attingere licet. At verò ex repetitis ejusmodi conjectando erroribus,

sagax

ſagax ad verum propiùs accedit, notáſque deprehendit, unde idipſum tandem cognoſcendum ſit. Et tantum valet hujuſmodi mentis frequens exercitatio, ut ex leviſſimis notis rem ipſam expiſcetur; quale quidem hiſce, quorum mens minimè ſagacitate dotata rationum momenta ſeriò perpendere aſſuevit, vix contingit. Proinde uſu atque experientiâ diſcunt, qui multiplicia tractare negotia ſolent, minutæ quædam obſervando, unde totum pendet eadem abſolvendi artificium; quæ quidem tam ipſis perſpecta ſunt, quàm majora illa, quæ inexercitatorum attentionem occupant, qualiáque advertendo rem acu tangere nequaquam poſſunt. Enimverò ex ſagacium illiuſmodi obſervationibus uſque ad peritiam repetitis atque unà congeſtis, ortæ primùm fuêre diſciplinæ, quæ & ipſis excoluntur. Haſce interim qui poſteris feliciter tradiderunt, promtius atque expeditius ad veri falsíque notitiam iter ipſis monſtrârunt: Ab unâ nempe re cognatâ ad aliam manuducunt, & totum hinc genus cognoſcendum oſtendunt, generáque alia quæ ad hoc ipſum referuntur, & quæ analogiam quandam præ ſe ferunt, ex eodem inveſtigare præcipiunt. Illi autem

inter cæteros eminent, quicunque ad errores, qui ſibi ludos facerent, digitum intenderunt, ne incauti iterum otio ſuo abuterentur, ac eâdem prorſus ratione operam perderent. Quocirca omnimodis cúmulandi ſunt laudibus, qui cauſas apertè declarârunt, unde ſibi & verum cognoviſſe, erroréſque in quos inciderant detexiſſe, contigerit, & qualia quidem animum inani ſpe paſcerent, ſéque indagantes falsâ opinione lactarent. Siquidem ex errorum fontibus probè exploratis, modiſque, quibus mens abduci atque abalienari ſolet, ſatis perſpectis, & initiis, ubi primùm à recto in obliquos tramites deflectit, bene intellectis, verum oculis clariùs demonſtratur, contrariiſque ſibi coloribus juxtà ſitis non modò illuſtratur, ſed & integrum conſervari poteſt. Nil enim tam fidè verum cuſtodit, & undiquâque tuetur, quàm varias falſi facies nôſſe; ac quæ ſunt curvorum iſtius itinerum primordia; quàm prope lucidos veri fontes hæc inſident, & quàm procul poſtea à rivis perſpicuis, inde decurrentibus in confuſam obſcuritatem, ſenſim licèt relabuntur.

Enim-

Enimverò ut plurimum malis vitandis nata est sagacitas, potiùs quàm fruendis bonis, atque ita ad verum feliciùs appropinquare falsum fugiendo consuevit, quàm ad illud rectâ tendere; ídque ipsum veluti suâ coruscans luce promtè amplecti. Ubi igitur via utrinque quasi spinis munitur, ibi sagacitas mira præstare solita est; utpote quæ hisce excitata atque irrequieta exquirendi operæ se totam dedat; at in rebus versata, quæ, si falsæ sunt, non tamen urunt, tranquillè nec anxiè se habet; atque utrùm verum falsúmne sit, quo mens fruitur, vix curæ est; ideóque nec operæ pretium illius vestigia subtiliter notare ducit. *Ubi sagacitas plus valet.*

Sagacitati autem nulla magis debetur ars, quàm Medicina; quæ integra fermè ab ipsâ pendet, uti principiò eâdem nata erat. Siquidem res chirurgica & pharmaceutica potiùs sensuum exteriorum ope innixæ, dexteritate sive operandi, seu medicamina componendi felices evaserunt. Atqui hæc quantumvis ad artem medicam probe noscendam pertineat, non tamen ibi hærere medicum oportet. Quinetiam, dum *Sagacitati debetur medicina.*

per talia tranſit ſubinde advertere eſt, quomodo arma medicinæ geruntur, ac parantur: At quis eorundem uſus naturæ dictatis reſpondet, atque auxilium eidem ferre ſolet; & qualis tegit, qualíſque nocet; illud ſanè medico dignum opus eſt.

Quóuſque extenditur ſagacitas medica. Interea medica ſagacitas anguſtis terminis non finitur; verùm per triplex iſtud regnum vulgò nominatum ubivis terrarum Animale ſcilicet Vegetabile ac Minerale à naturâ recondita explorat: Ac dum varia naturæ opera ab artificibus in uſus hominum adaptantur, advertit ſagacitas eorum affectus, diſcítque obiter quid nocet, quídve prodeſt: Idque non modò ut ipſorum malis mederi, ſed & exinde indicia mutuari queat, quæ univerſi generis humani commodis vertat. In hunc ferè modum ſagaci medico ubicunque verſatur, indicia occurrunt; aliquíſque huic in malis perinde ac bonis uſus eſſe ſolet. Præſentia quippe ſignando cum præteritis confert, inde per veſtigia ad futura pergit; eadémque iterum veſtigia requirit, quoties idem rerum habitus eadémque conditio apparent. Verùm quoniam omnes medicinæ partes, præclara omnium medicorum opera totidem

exem-

exempla ac vestigia sagacitatis relinquunt; ideóque labores plusquam Herculeos exantlare foret eorundem singulatim meminisse; non nisi illud nominare hîc videtur, quod per totum vitæ curriculum naturæ sensim procedentis gressus persequitur. Ea profectò Hippocrati laus debetur, qui primùm conjuges, quales ad maritalem torum accedere par sit, intuetur; quali dein operâ liberis beandi sunt; qualitérque sponsæ se habere debent, ut sobolem omnibus numeris absolutam per debita naturæ tempora conservent, & perductam ad maturitatem in lucem edant: Quid posthac infantia & sequens omnis seriatim ætas passura est; quæ bona maláve ijs singulis peculiaria sunt; indéque qualia aut alenda vel tollenda; qualia in præsens omittenda, & quo tempore curanda; quali etiam fonte bona maláve oriunda ætates persluunt in senectutem, aut quâ in ætate finiuntur. Profectò quæ huc spectant, cuncta sagacis mentis opera sunt; sine quibus Medicina adhuc maneret indotata & parvi quidem æstimanda.

Atqui non defuerunt, qui hæc Medicinæ esse fundamenta non agnoverunt, verùm *Fundamenta medicinæ.*

rùm in aliena omnia excurrerunt; quorum deinceps posteri ad priùs jacta non illæsi redierunt. Siquidem quæcunque ipsi excogitârunt priscis meliora habuerunt, donec res ipsæ ulteriorem progressum vetarent. Non quòd adinvenire alia nováque sit prohibendum, neque labores quosvis doctos contemnendum; sed quòd ipsis adhærendum, quæ natura indicavit, curandúmque ut ipsi perpetuò medendi ars respondeat. Ea enim augendi facultates medicas ratio est, quæ à vetustissimis usque ad nostra tempora certa fuisse constiterint, hisce recentia astruere à naturæ ipsius penu investigata. Qualis proinde Medicina sibi per omnia seu vetera seu nova constabit; & solidis illiusmodi innitetur principijs, quæ ut per secula plura jamjam durârunt, firma & inconcussa in posterum manebunt, quantumvis recentibus inventis exornentur atque amplientur. Pluribus interim ingenijs à scopo frequenter aberrandi occasionem quædam opiniones obtulerunt; de quibus inter sese plurimùm veteres medici disceptârunt, quales à Celso breviter recensitæ sunt; & de quibus nonnulla ad præsens argumentum spectantia desumere liceat.

Primò

Primò igitur, *ejus* [medicinæ] *quæ victu morbos curat, longè clarissimi autores etiam altiùs quædam agitare conati, rerum quoque naturæ sibi cognitionem vendicaverunt, tanquam sine eâ trunca & debilis medicina esset. Post quos Serapion, primus omnium, nihil hanc rationalem disciplinam pertinere ad medicinam professus, in usu & experimentis eam posuit.* Quasi scilicet rerum naturæ cognitio non superaddi possit eidem, quæ ab usu & experimentis derivatur. Quod, licèt tam clarè pateat, à priscis istis usque ad nostra tempora quæsitum fuit. Quis autem est iste usus? an automati cujusdam cursum sponte sua conficientis, an mentis sagacitate suâ singula notantis, atque iterum dignoscentis notas ejusmodi, non quidem ab ijsdem prorsus dissimilibus, ubi rariùs errare datur, sed ipsis quas noverat aliquatenus similibus? Quonam autem pacto experimenta sine ratione aliquantum valere possunt? aut, an similes sint casus, sine accuratis rationum habitis momentis cognosci possit? Et sanè, si quod res est fateri oportet, nihil facilius experimentali notitiâ videtur, nihil rarius quàm experimentis potiri quæ curiosiori menti *De Rationali disciplinâ atque experimentis.*

satisfacere possunt. Quod & Hippocrati placuit, qui experimentum (*a*) fallax aut instabile atque in lubrico situm esse monet.

Quâ ratione Empirici hoc argumenti tractârunt.

Dispiciendum autem, qualibus dictis Empirici hanc professionem tutati fuerunt; ubi primò advertendum, quòd (*b*) *evidentes quidem causas, ut necessarias, amplectuntur; obscurarum verò causarum & naturalium actionum quæstionem ideo supervacuam esse contendunt, quoniam incomprehensibilis natura sit.* Quale sanè, modò verum esset, omnes philosophos vanitatis insimulare potuit, quicunque per experimenta itidem

(*a*) Ἡ πεῖρα σφαλερή. Opposité ad artem, quæ longa est. Ideo Latinè dicitur Periculum, quia rarum est tentamentum sine periculo. Hæc vox etiam citò præteriens denotat, quo nomine ad priora connectitur, scilicet καιρὸς ὀξὺς, occasio acuta. Quare in Ajace Sophocleo ad Ulyssem dictum est, Πεῖραν τιν' ἐχθρῶν ἁρπάσαι θηρώμενον, Ipsum periculum quoddam hostium corripiendo facere tanquam venatorem. Πεῖρα usurpatur propriè pro tentamine in ludis sacris, ac dein σφαλερὴ idoneè adjicitur propter proclivitatem ibi in lapsum, potiùs quàm victoriam.

(*b*) Cels. in Præfatione.

ipsa

ipſa cauſas ſibi nondum notas veſtigant. Atqui hoc eorum dictis malè conſentaneum videtur, quippe qui aiunt, *cùm illa incerta incomprehenſibiliſque ſit, à certis potiùs & exploratis petendum eſſe præſidium; id eſt, his quæ experientia in ipſis curationibus docuerit, ſicut in cæteris omnibus artibus. Nam ne agricolam quidem, aut gubernatorem diſputatione, ſed uſu fieri.* Nempe Agricultura, ut & gubernandi ars quantum debent naturam rerum contemplantibus, ijs patet, qui quòuſque hæ duæ artes apud Britannos excultæ fuerunt, ex quo philoſophi haſce res aggreſſi ſunt, curioſiùs obſervârunt. Rurſus aiunt, *Ne inter initia quidem ab iſtis quæſtionibus deductam eſſe Medicinam, ſed ab experimentis.* Id verò, tametſi non planè conſtet, negare nihil opus eſt: Quoniam licèt ex hiſce initijs olim ſagaces cognitionem ſuam deducerent, artémque rationi congruam diſcerent traderéntque; non tamen ad initia ſemper recurrendum, nec medicinam veluti nondum adultam, ſed in cunis uſque jacentem contuendum. Nec aliter ſensêre, qui Medicinæ præcepta priùs addidicerunt, ac dein uſu confirmârunt; ij quippe vident, quantum Hippocrates rei Medicæ intellexit, maximè ſi quàm lentè omnis

omnis ex experimentis solis notitia progredi solet, satis comprobatum sit.

Sophismata Empiricorum. Quod sequitur verò apud Autorem sophistas planè sapit; *Requirere, ratio idem doceat, quod experientia, an aliud. Si idem, supervacuam esse; si aliud, etiam contrariam.* Utrumque enim laborat; siquidem utilissimum est nôsse experientiam rationi consentire, ut ratio ipsa recta esse liqueat; ac si aliud, ut eadem corrigatur. Atqui dum hæc adversus rationem sophismata excogitant, causam ipsam produnt. Interesse enim eorum idipsum videtur, ut ratio è medio tollatur, útque obscura atque confusa artis suæ opera maneant. Quapropter scripta ferè eorundem interiêre, ijs exceptis quæ alij autores laudaverunt. Mentis quippe tam angustæ cogitata raró æternitatem merentur aut sortiuntur.

Qui Empirici opinionem tuebantur. At verò, quod aiunt Empirici, *primò remedia exploranda summâ curâ fuisse, nunc verò illa explorata esse; neque ulla aut nova genera morborum reperiri, aut novam desiderari medicinam:* Illud interpretatione eget, quare eadem mox sequitur; *Quòd si jam incidat mali genus aliquod ignotum, non ideo*

tamen fore medico de rebus cogitandum obscuris; sed eum protinus visurum, cui morbo id proximum sit, tentaturúmque remedia similia illis, quæ vicino malo sæpe succurrerint; & per ejus similitudinem opem reperturum. Neque enim se dicere consilio medicum non egere, & irrationabile animal hanc artem posse præstare; sed has latentium rerum conjecturas ad rem non pertinere, quia non interſit, quid morbum faciat, sed quid tollat.

Quoniam hisce objectis cæterísque similibus Celsus respondit, quæ apud eundem requiri possunt, plura huc transferendo nil opus est; verùm historiolam hîc tradere vulgatissimam quidem, at qualis ad propositum spectat, non alienum videtur. Empiricus seculo superiore nobilis usu Kinkinæ evaserat; qui Lutetiam à Rege Carolo missus medendi ergô febri intermittenti quâ Delphinus laborabat, atque à Medicis Parisiensibus interrogatus, quidnam esset Febris, respondisse fertur, ignorantiam tegens, Febrim esse morbum, quem ipse sanare potuit, illi verò minimè. Quo audito non sine plausu qui aderant, *Macte*, inquiebant, *Definitio perbella est.* Cujus profectò responsum ostendit novam jam *Exemplum.*

tum

tum medicinam desiderari, idque ad febrim tollendam; ad qualem sanè curandam Empirici illi veteres plurima velut utilissima laudârunt, nihilo tamen plus quàm Rationales efficere valuerunt: Adeò ut Quartana febris tandem opprobrium medicorum nominaretur. Quanquam & illud pateat, nec arti nec professoribus jure hoc ipsum exprobrari potuisse; donec natura quatenus ipsis explorata instrumentum, quo opus erat, minimè suffecerat. *Quorum enim instrumentorum, sive naturæ, sive artium facultatem obtinemus* (ait (*a*) Hippocrates) *per ea sanè opifices esse possumus; per alia verò minimè licet.* Quemadmodum hoc remedij ab Americâ inauditâ olim orbis parte in Europam advectum est. At verò, quum jam usus illius Corticis satis cognitus fuerit, liquet non omnem ejusmodi febrim tollere, sed etiamnum opus esse discernendo latentes morbi ejusdem causas, priusquam ægris administrari salutare hoc medicamentum cum fructu queat. Si enim

(*a*) Ὧν γάρ ἐςιν ἡμῖν, τοῖσί τε τῶν τεχνέων ὀργάνοις ἐπικρατέειν, τέτων ἐςὶν ἡμῖν δημιεργοῖς εἶναι· ἄλλων δὲ ἐκ ἔςιν. Περὶ Τέχν.

vitijs

vitijs ſanguis aut etiam viſcera onerentur, hoc remedij genus licèt febrim arceat ad tempus, non tamen prorſus ſòlvit. Ac certò reverſura eſt, niſi alia adhibeantur, quæ huic conſilio ſatisfaciant. Quòd ſi febris, uti ſæpe accidit hujuſmodi remedijs non inſuper adhibitis, minimè tollatur, ea utique in continuam transformatur; atque ita, niſi ad morbi cauſas ſpectes, res ægri in deterrimas ruunt.

Obſervatione porrò dignum eſt, ſagacitatem antiquorum reverâ indagâſſe naturæ modum, quo utitur ad miaſmata corpore pellenda, quotquot ſanguinem polluunt, nimirum per eruptiones puſtuláſve in cute naſcentes. Id autem rectè ſtatui patet, quoniam ea ipſa miaſmata, quæ ex altero corpore deſumuntur, cum ſanguineis alterius rivis communicata ipſum inficiunt; unde via apertè retegitur, quâ contagia homines lædunt. Hoc ſanè ipſum clarè oſtenditur methodo illam transferendi materiam, quæ per varioloſam febrim pellitur; qualis in ſanguinem admiſſa, ibíque per plures fluitans dies febrim demum acutam excitat cum ſymptomatibus, quæ in variolis priùs obſervata ſunt. Adeò eandem

Exemplum ſagacitatem medicorum oſtendens.

eandem ferè Tragœdiam ea ipſa renovant miaſmata, quæ ex alio antehac pulſa corpore fuerant.

Signorum inveſtigatio admodum laudanda.

Propterea nil miri videri poteſt, ſi hoc argumenti claudatur medicorum filiós hortando, ut pergant veſtigatione cauſarum per ſigna, conjungántque eorum cognitionem perpetuæ experientiæ; ídque eò magis, quò naturam rerum obſcuriorem reperiant: Plura quippe ejuſmodi erui poſſunt, ſi ad indicia reſpiciant, atque ex eo quod conſtat ad aliud abditum progrediantur; unde aliquando in lucem proditurum eſt hoc ipſum, de quo ambigendi primùm locus fuerat; & nunquam venandi opus omittant, quamdiu ſuſpicio ſeſe offerat, aliquid adhuc falſi latitare. Atque ita quamvis morbos Podagræ nodoſæ, ut & ubi lapides prælargi nequeunt corporis eluctari anguſtijs, nondum medicina nôrit ſolvere; ipſi tamen ope præſagiorum vitandi ſunt, modò ſigna nobis prævia ſatis accuratè cognita ſint, qualia docent corpora ad cauſas horum generandas proclivia eſſe, & dein qualia hoc operis intra penetralia naturæ jam reipsâ agi indicant. *Hujuſce* quidem rei veſtigia apud Hippocratem

tem nonnulla inveniuntur: Quâ ſanè pleniùs cognitâ medicis liceret amicos ſaltem incolumes præſtare, eóſque omnes, qui ſingula ipſis minutiſſima, quæ ad ſanitatem ſpectant, aperire velint. A minutijs quippe iſtiuſmodi cognitis ut plurimum pendet, quòd medici apud alios feliciſſimi operum, apud alios æquè obtemperantes haud ita felices notantur.

Vitium eidem oppoſitum.

Ut ſagacitas propterea laudanda eſt, quòd rerum veſtigia non inutiliter premat; ſic malè fida indiciorum declaratio eidem vitio vertitur: Quæ quidem ex veri indicum præproperâ ut plurimum prenſatione oritur; unde mentitos veri colores, pro ipſius indicibus aſſumit, etiamſi nondum aſſecuta fuerit. Nec abſimile videtur id vitij canibus quibuſdam venaticis imputatum, qui veluti odorem naribus prehendentes claro omnia ululatu complent, nec tamen quaſi vera indicantibus turba credit. Quod quidem ſæpe inexpertis accidit; ac nonnullos etiam vis talis videtur deficere propter naturam, alios etiam propter conſuetum aliquod vivendi genus, quale ejuſdem potentiam imminuat.

Affectus

Affectus. Affectus igitur hujus loci ea animi remiſſio eſt, quâ indiligenter verùm ſagax ſcrutatur; quâ deſultoriè rem agit, nec laborem perpetuum aut ſatis diu continuatum, quanto ad aſſequendum opus èſt, adhibet. Remedium proinde hujuſce affectûs ex gymnaſio ſolertiæ petendum eſt; ubi qui aſſiduè verſatur, jugiter experiendo exercitatur; ac dein lubricáne an fida ſint indicia compertum demum habebit.

CAP.

Cap. XVIII.

De Solertia.

Quâ ratione à Sagacitate contradistinguitur.

T verum veſtigando ſagacitas venatur, ſic ſolertia idem arripit, uſuíque vertit: Illa ipſum per varios mæandros inſequitur, uſque dum, ubinam jacet, manifeſtum fuerit; hæc verò repertum occupat, utilitatémque adinvenit. Ideóque temporis diuturnitatem ſagaces, occaſionis momentum ſolertes exoptant. Illi proinde magis res futuras proſpiciunt, hi præſentes intuentur; unde ſagacitas conſilijs, ſolertia agendis rebus nata eſt.

Solertia interpretatio.

Solertis mens ad attentionem parata & promta ſervatur, ita ut ipſa perpetuò inſtantibus adeſſe rebus videatur; quo pacto ſolertia opponitur mentis avocationi per illum ſaltem temporis articulum, ubi ejuſdem

imperio opus eſt. Hic quippe cogitandi modus Græcis familiaris olim fuit; unde ex hoc fonte dictio vulgò derivatur, quo nomine hanc dotem (*a*) appellârunt; ubi mentem in proximo & juxtà ſitam eſſe, minimè divagantem at veluti præſentem indicârunt. Nec tamen tacenda nominis illa (*b*) notatio, quæ mentem, hujuſce vi eam quaſi in nodum complexâ, coërceri innuit. Siquidem præcipua in periculis imminentibus ſolertia eſt, non modò arctè attendere ad præſentia, ſed nunc imperio regere impetum, ac effrænem eſſe nequaquam ſinere; nunc & omni niſu, qui rebus mœſtis occurrat, inſuper uti; quíque per angorem mentis (*c*) aptè exprimitur. Unde patet eminentiſſimum ſolertiæ gradum duci in belli tumultu competere, quo opus eſt ad ſimilia tractandum, qualium facies quovis horæ momento immutari ſolet.

(*a*) Ἀγχίνοια, quæ vox ſolertiam denotat, conflata eſſe fertur ex *ἄγχι, propè* vel *brevì* & *νοῦς mens.*

(*b*) Ab *ἄγχω coërceo, fræno.*

(*c*) Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit. *Hor.*

Duo

Duo nimirum sunt solertiæ officia, aut occasionem arripere aut amissam redintegrare. Quocirca illud Xenophontis (*a*) monitum legitur; *Ita semper paratum esse ducem oportet, quasi si jam nuntiatum sit, hostes adventare. Licèt enim valde fideles sint exploratores, in eo tamen difficultas est, ut aliquid in tempore nuntient, quum multa in bello accidere impedimenta soleant.* Postea verò scribit; *Bonum esse dari operam, ut res hostium per exploratores cognoscantur. Ego verò esse omnium optimum existimo, ut aliquis ipse, si* (*b*) *de tuto quopiam loco liceat hostes alicunde contemplari, num in aliquo peccent inspicere conetur.* Cujus dein exem- *Prima ejus pars.*

(*a*) Ἱππαρχικ.

(*b*) Turenius dux Gallicus (narrante legato suo) hunc perpetuò morem servare solitus est; quo ipsius more duci exercitûs adversi Montecuculio cognito, circumspexit senior ille imperator qualis editus est locus, tam prope castra situs, ut exinde Turenius omnia contempletur; atque ad eundem locum tormenta bellica direxit: Quî factum est, ut ipse hanc rem ignorans, ibi globo ferreo percussus fuerit, quamprimum copiam sui fecit.

plum in alijs animantibus exhibet putà milvi luporúmque; *qui si quid incustoditum sit, rapere nôrunt, & priùs in tuta se recipere, quàm capiantur.* Nempe prima est hæc solertiæ pars, occasionem exploratam & clarè perceptam arripere.

Occasionis descriptio. Quoniam autem occasio, quamprimum sese offert, captanda est, veteres eam finxêre (*a*) pedibus pennatis rotæ volubili insistentem, vertigine quasi velocissimâ se in orbem circumagentem, anteriore capitis parte capillosâ, posteriore glabrâ, comitem verò ejusdem pœnitentiam; hæc nimirum remanet, postquam ipsa effugerit. Quinetiam huc liceat transferre pulcrè apud Phædrum (*b*) delineatum tempus, quatenus ad occasionem spectat,

Cursu volucri pendens in novaculâ,
Calvus comosâ fronte, nudo corpore,
Quem si occupâris, teneas; elapsum semel
Non ipse possit Jupiter reprehendere:
Occasionem rerum significat brevem.

(*a*) Auson. in Epigramm.
(*b*) Lib. V. Fab. 8.

Effectus

Effectus impediret ne segnis mora,
Finxêre antiqui talem effigiem temporis.

Siquidem ab hâc imagine in novaculâ pendente crediderim Hippocratem (*a*) occasionem dixisse acutam: Quare & medicorum filij illud acutum morbis tribuentes, non modò vehementiam, verùm & temporis brevitatem signant, locúmque, ubi occasio critica consistit, veluti in aciem consurgere exilem, qualis latitudine, quæ moram transeundo trahat, propemodùm destituatur.

In hunc modum solertia medica se habet; dum morbos ad crisin assurgentes cùret, symptomata advertendo, quæ eandem antecedere, & quæ comitari solent. Si quando enim à naturâ occasio priùs detur, eandem arripere novit; neque sanè expectat dum vitium diutius insidens novum malúmque introduxerit morem; verùm idipsum mox tollere nititur, antequam humores in partes suas traxerit, aut viscera *Exempla solertiæ primæ.*

(*a*) Ἡ δὲ τέχνη μακρὴ. ὁ δὲ καιρὸς ὀξύς. Ars in longum excurrit; occasio verò in acutum.

parteſve ſolidas corruperit. Scilicet hoc artis medicæ eſt, quod facere eum oportet, cui ægrorum malis invigilare, & dehinc occurrendo felici evadere liceat. At raro nec niſi apud paucos, qui amicorum nomine ſalutantur, tam auſpicatò medicinam illi faciunt beati hujuſce ſcientiæ profeſſores, quibus prudentiores experiri ægros contingit. Primum quippe, quod in occurrendis morbis venientibus verſatur, medici munus ijs cedit ut plurimum, quibus cauſæ minoris momenti, quales nimirum morborum initia haberi ſolent, committuntur. Ac propterea hiſce, quibus non ita beatis eſſe licet, ulteriora proſpiciendum morborum tempora, quando radices jamjam egerint, atque adoleverint, & pejora indies metuenda mortem minitentur. Ac proinde quid in gremio naturæ præſidij ſitum ſit ſerotinis iſtis horis perquirere ſæpenumero opus eſt. Ubi quidem poſiti advertent primùm medici, quouſque morbi naturalis ordo turbatur; aut an ægrum ſtatim velut è flammis eripere fas ſit. Et quandocunque per hæc rerum diſcrimina medicina exercenda eſt, ſolertiâ etiam imperatoriâ haud minore opus erit. Ad quam ſanè officij partem exequendam conducunt

conſilia

consilia ex sagacitate provenientia, antehac memoriæ prodita: Eòdem enim pertinent omnia, quæ ex Crisi laudabili speranda veniunt, quo in opere medicus naturam adjuvabit. Et si morbus istiusmodi invaserit, qualis est Cholera, cujus nisi remedijs sublatæ intra paucas horas exitus fatalis est, efficacissima in promtu auxilia suppeditare medicus singulari solertiâ dotatus nôrit; cujus exemplum (*a*) invenire est apud medicum sæpe laudatum.

Altera itidem solertiæ pars est quæ, etiamsi occasio elapsa aut nondum data fuerit, aliam ejusdem similem, parísve usûs & momenti vel novam planè parere novit. Quali quidem generi non semper locus est; attamen rerum humanarum conditio adeò in orbem circumagi solet, ut perpetuò in veterem figuram revolvatur; atque si non facie & habitu eadem, non tamen multùm diversa in scenam occasio reducatur. Quî autem talis nascatur, exemplo tradit laudatus autor; (*b*) *Egregium hoc* *Pars solertiæ altera.*

 arti-

(*a*) Ἐπιδημ. Βιβλ. Ε'.

(*b*) Xenoph. ibid. Qui & Græcæ Historiæ Libro quinto ostendit exemplo Teleutiæ, quantum momenti

artificium est, si possit, quum ipse viribus inferior est, metum hostibus incutere, ne se adoriantur: Quum potior ipse viribus; eorundem animis indere fiduciam, ut aggrediantur. Sic enim & ipse minimum detrimenti acceperis, & in primis hostes in errore deprehendere possis. Ubi sanè hinc metum, illinc fiduciam excitare docet, ut occasio ex hostium errore in utrâvis fortunâ, ubi viribus inferiori cuivis vel superiori esse contingit, pariatur.

Hæc solertiæ pars Medicinæ utilissima. Quoniam occasio frequenter præterijt priusquam Medicus ad ægrum accersitus fuerit, professio plurimum huic posteriori solertiæ parti debet. Exinde ad occasionem denuo pariendam se accingit; ut, quamvis natura ad sanitatem rectà tendens impediatur, quò minùs eventum felicem conaminis sui sortiatur, ad alios tamen nixus incitetur; &, si unico nequeat adortu hostem superare, per plures ut idipsum aggrediatur. Similiter unum opus, ratione virium habitâ, in varia partitur solertia;

---

momenti sit in irâ regendâ; quæ, cùm occasionem plerumque præbet, tum nequa data occupetur, impedit.

&

& quod per unum aliquod itineris genus pelli non potest, nec quamdiu unitum sit omnino superari aut tolli, jamjam imminutum, fractum domitúmque per mille canaliculos excernere annititur. Caterùm ejusmodi solertiæ exempla per medicorum libros ubique sparsa reperiuntur, ad qualia proinde digitum duntaxat intendere impræsentiarum opus est.

Solertia enitet ex cæteris dotibus.

Ex prædictis porrò liquet solertiam florem esse ex facultatibus ad summum excultis natum, qui earundem dotes in se complectitur; cujus etiam vis ac pulcritudo à singularum præcellenti integritate atque harmoniâ inter se pendent. Quædam proinde ingenij dexteritas est, quæ omnium vires in unum collectas concinnat, atque adaptat negotio, quod occupat, feliciter tractando; sive hoc sit jamjam parta tueri, vel nova quærere; ex difficilibus semet expedire, vel mala defendere; incerta stabilire, vel fixa convellere; in ordinem confusa redigere, aut ordinata turbare; denique quæcunque mens cogitanda suscipit, eadem opera peritè conficere, atque omni arte absoluta reddere. Ut solertia enim vigeat, perceptio sit acuta celerrimáque

lerrimáque necesse est; ut imaginatio statim res vividè depingat, útque memoria errores æquè ac causas eorundem fideliter ac distinctè teneat. Siquidem hâc dote prædita mens errores priùs detectos fugit, subitóque excogitat quo pacto, si quando iter ejusmodi transeundum est, gressus aliò dirigere licet, atque incommoda undiquâque urgentia devitare. Quo in negotio discernendi facultas eximiè prodest, quæ à noxijs utilia nunc distinguit, sagaci priùs habitu edocta, qualiter res habent.

Exempla ad medicinam spectantia. Ad hunc modum Medicina contemplatur ævum istud quod hominibus degitur, unà cum omnibus, qui eidem accidunt, morbis, atque exinde discit nullam sanandi rationem esse adhibendam, quæ vel ætatis vel itidem morbi ipsius tempori minimè conveniat; quæ nec in discrimen tale adducat, quale morbi ingenium in se minimè comprehendit. Nimirum qui Arthritidis dolorem sævientem sedat, atque ex articulis in viscera sive intestina repellit, in tempus saltem hominem doloris expertem reddit, at malum adauget; quo facto sæpius occasio auxilia administrandi amittitur. Sicut etiam qui pueros puellásque tan-

tanquam puberes tractat, næ ille curat, ut vix unquam ad virorum mulierúmque perfectam ætatem provehantur.

Vitium eidem oppositum inertia.

Huic proinde doti opponitur mentis inertia, quæ iterum duplex videtur, quatenus ex adverso respondet huic vel illi solertiæ parti: Priori nempe, quæ occasionem prætervolantem séque offerentem arripere novit, à contrarijs stat partibus istud inertiæ genus, ubi peccatur hinc ob ruditatem atque imperitiam, aut etiam pravum ex consuetudine morem; illinc propter ignaviam aut ejusmodi stupiditatem, à quâ rerum in præsentiâ utilium necessariarúmve sensus abest: Posteriori verò quæ apud animum reperit, quo pacto occasio parienda sit, alterum inertiæ genus adversatur, quæ licèt præsentia de facie nôrit commoda, atque illico eadem sibi conciliare ac prehendere studet, non tamen in rerum penitiùs naturam inspicere, aut cum præteritis præsentes conferre potest; ideóque occasionem, quæ nascitura est, non prævidere, neque eidem adeò imminere solet; nedum cogere res ipsas dimicare, atque ex sibi felici futuro earum conflictu commoda aucupari, aut incommoda depel-

pellere à se novit. Illa quidem inertia in priore casu haud absimilis isti corporis vitio videtur, quod naturæ minimè excultæ deberi consuevit, dum incompositos arte & consilio carentes dat motus; & in posteriore casu non multùm à segnitie abludit, qualis corporibus subinde morbidis agilitatem prohibet, & ex quâ quoad celeritatem graviter ac ineptè ipsa se habent, atque ad labores perferendos oneráque sustinenda prorsus inhabilia cernuntur. Hæc verò mentis inertia, quæ occasionem parere omnino nescit, sterilitatis corporeæ vitium potiùs refert.

Affectus. Ex illâ dein, inertiâ duplex affectuum genus; ex hâc non nisi unum nascitur. Ex illâ quippe prius affectuum genus in eo consistit, quòd mens læva sit, atque omnia pravè agat & interpretetur. Quale quidem junioribus magis accidit; ac proinde, antequam confirmetur, tolli potest. Cui sanè educatio remedium accommodum est; præsertim si sodalium atque amicorum dexteritas in auxilium vocetur. Usus dein rerum adhibendus, & quidem experientiæ crebræ scuticâ (ut ita dicam) sæpe ad amovendum opus est; nec quid-

quam

quam præſentius ferè compertùm eſt, quàm ſic habentem occaſionis amiſſæ conſcium fieri; unde feliciùs ac pleniùs docetur, quanti hæcce præterita valet. Hinc enim promta ingenij dexteritas innaſcitur, mentíſque præſentia tanquam neceſſaria cogitur, ne dein occaſio, ſi fortè renovetur, rurſus elabatur. Quinetiam in poſteriore caſu, qui ignavâ mentis hebetudine uſque ad ſtupiditatem afficitur, hunc eâdem uti magiſtrâ oportet; eóque plus acerbitatis requiritur, quò remiſſiùs ſentit, & quò graviùs hebet. Educationi interim ac bonorum ſocietati conjungenda eſt nervei generis confirmatio, non modò diætâ tenui ac parcâ, ſed & frequentiore inediâ. Imò & peregrè proficiſcatur, ut familiariter verſetur cum alienarum regionum incolis; variíſque & ſibi invicem contrarijs hominum moribus ignavus ejuſdem animus arrigatur. Ac denique, in univerſum quæcunque mentem fortiſſimè exacuere valent; hîc eadem uſui futura ſunt. Alterum autem iſtud inertiæ genus, quæ infœcunditas quædam mentis videtur, vix auſpicatiùs amovetur, quàm amoris operâ; cujus quidem flammas in pectore ſuſcitare fœminæ pulcherrimæ ingenióque florentiſſimæ dos eſt,

est, cui sale sermonem condiendi, ac dulci omnia lepore contingendi peritissimæ esse liceat.

Solertia rarior, vel plurium communis.

Ut autem solertiæ gradus est, quæ ab alijs parta sunt, hisce oblatis frui, ac nobismet tradita tueri; ita plures huc conscendunt; verùm non cuivis contingit esse occasionis artifici; ac proinde ad illum superiorem gradum non posse se evehere, raro inter vitia hominis numeratur; neque affectûs exinde orti curatio ferè desideratur; utpote qui perpaucis innotescere soleat. Idque sanè non immerito, quoniam sæpe pendet à penetralibus naturæ probè perspectis; cujus exemplum prodiderunt (*a*) antiqui in historiâ Thaletis, quem ferunt, *præcognitâ futurâ ubertate conduxisse olearia, pecuniásque innumeras sibi comparâsse.* Quod paulò aliter Cicero: Eum nempe, *omnem oleam, antequam florere cœpisset, in agro Milesio coëmisse.* Plinius (*b*) verò hæc; *Ferunt Democritum, qui primus intellexit,*

(*a*) Hieronymus Rhodius apud Laërtium, & Aristoteles.

(*b*) Hist. Nat. l. 18. c. 28.

osten-

ostenditque cum terris cœli societatem, spernentibus hanc curam ejus opulentissimis civibus, prævisâ olei caritate ex futuro vergiliarum ortu, quâ diximus ratione, ostendemúsque jam pleniùs, magnâ vilitate tunc propter spem olivæ coëmisse in toto tractu omne oleum, mirantibus qui paupertatem & quietem doctrinarum ei sciebant in primis cordi esse. Atque ut apparuit causa & ingens divitiarum cursus, restituisse mercedem anxiæ & avidæ dominorum pœnitentiæ, contentum ita probâsse, opes sibi, quum vellet, in facili fore. Hoc Sestius postea è Romanis sectatoribus Athenis fecit eâdem ratione. Ut interim plura sunt solertiæ inventa utilissima, quæ plerumque in disciplinis conclusa reconduntur, sic quædam ex hisce ad artes singulares pertinent: Ex quibus etiam quædam vix ullis nisi artis suæ peritissimis cognita sunt; alia dein rudioribus satis intellecta. Artes autem vel tales sunt, quales propter demonstrandi facilitatem, omnibus ferè aperiri queunt; vel quales singulari ingenio præditos, ut ritè ac cum laude exerceantur, requirunt: Prioris generis sunt artes literas depingendi, ac voces singulatim legendi; pariter atque numerandi secundum

regu-

egulas vulgatissimas; posterioris sunt Oratoria & Poëtica, necnon Medicina.

Solertia circa scopum versatur. Solertia dein alia scopum proponit; alia consilia ad eundem spectantia dirigit. Scopus interim dignior ac celsior est; aut vilior ac humili sorte hominibus convenientior: Interdum etiam latior atque amplior est; interdum angustioribus terminis continetur. Et in hisce singulis præcipuum solertiæ munus videtur, ut nequid proponat, nisi quod humeri ferre valeant, & cui se ipsam haud imparem esse tandem experiatur. Quò sanè spectat celeberrima illa Hippocratis observatio, (*a*) *Quidam*

(*a*) Εἰσὶ δέ τινες, οἳ καὶ διὰ τοὺς μὴ ἐθέλοντας ἐγχειρέειν τοῖσι κεκρατημένοισιν ὑπὸ τῶν νοσημάτων μέμφονται τὴν ἰητρικὴν, λέγοντες ὡς ταῦτα μὲν καὶ αὐτὰ ἐφ' αὑτῶν ἂν ἐξυγιάζοιτο, ἃ ἐγχειρέουσιν ἰᾶσθαι ἃ δ' ἐπικρίνης δεῖται, οὐχ ἅπτονται· δεῖν δὲ, εἴπερ ἦν ἡ τέχνη, πάνθ' ὁμοίως ἰᾶσθαι. Οἱ μὲν οὖν ταῦτα λέγοντες, εἰ ἐμέμφοντο τοῖς ἰητροῖς, ὅτι αὐτέων τοιαῦτα λεγόντων οὐκ ἐπιμελοῦνται ὡς παραφρονεύντων, εἰκότως ἂν ἐμέμφοντο μᾶλλον, ἢ ἐκεῖνα μεμφόμενοι. Εἰ γάρ τις τέχνην, ἐς ἃ μὴ τέχνη, ἢ φύσιν, ἐς ἃ μὴ πέφυκεν, ἀξιώσειε δύνασθαι, ἀγνοεῖ ἀγνοίην, ἁρμόζουσαν μανίῃ μᾶλλον ἢ ἀμαθίῃ. Περὶ Τέχν.

sunt,

ſunt, qui ob eos, qui victis à morbis curam adhibere nolunt, medicinam ipſam reprehendunt, dicúntque, quòd morbi, quos ſanare aggrediuntur illi, per ſeipſos fuiſſent ſanati. Qui verò auxilio opus habent, eos non contingunt. Oportebat autem, inquiunt, ſiquidem ars erat, omnibus æquè morbis ſanitatem afferre. Qui igitur hæc dicunt, ſi medicis indignarentur, quòd ipſorum talia dicentium non ut delirantium curam habeant, meritò ſanè ſuccenſuerint magis, quàm quòd illa reprehendunt. Si quis enim ab arte potentiam in ea quæ non profitetur, aut à naturâ facultatem in ea ad quæ nata non eſt, exigat; is ignorat inſaniam dementiæ potiùs quàm ignorantiæ convenire.

Nempe primum curat ſolers, ut propoſitum aſſequendi ſecurus evadat, ac dein ut conſilia eòdem propriè pertinentia ineat; ideóque viam, quæ per conſilia aperitur, undiquâque muniat, ne cauſæ velut ex inſidijs adortæ tranſitum inhibeant. Hinc igitur invenit, quibus rem totam, dum tranſigitur, celet, & cœpta, aliâ ab eâ quæ apparet ſpecie, prætexat. Hinc & conſilijs imperatorijs ſpecies vel jugiter diverſa à verâ facie oſtenditur, vel tam fre- *Vel conſilia.*

X quenter,

quenter, ut minimè eidem fidendum sit: Ac propterea Xenophon (*a*) disertè prodit; *Nihil adeò fructuosum in bello, quàm deceptio.* Qualem scilicet solertiam aucupes in volucribus notant, dum nidos celent, hosce quærentes abducendo à locis ubi siti sunt, procul nimirum ab ijsdem volitando, atque aliò iter aëreum faciendo. Ad eundem pariter modum solertia medentium absinthij, dum pueris exhibet, (*b*) amaritiem fallit.

Consilia consilijs opponit. Verùm non raro evenit ut consilijs contraria consilia sint, atque exinde eorum conflictus nascantur; haud secùs ac qui

(*a*) Ἱππαρχ.

(*b*) —Veluti pueris absinthia tetra medentes
Cùm dare conantur, priùs oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavóque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur,
Labrorum tenus, interea perpotet amarum
Absinthî laticem, deceptáque non capiatur,
Sed potiùs tali facto recreata valescat.
Lucret. Lib. 1.

trans-

transversis cuniculis hostium cuniculos excipiunt. Idem propè solertiæ accidit, quam subinde irritam reddere alienum consilium oportet, antequam sibi cogitatum exequi queat. Enimvero hîc magnopere annitendum videtur, tam aperta coràm omnia habere, ut quæ abdita sunt non ultrà metuere par sit. In hunc modum Palamedes Ulyssis furorem solummodò fictum retexit; dum, quò graviùs insanire videretur, junctis diversæ naturæ animalibus salem serebat. Telemachum quippe filium objecit, quo viso Ulysses aratum subitò suspendit, ne eum læderet, séque non furiosum esse, prout simulârat, prodidit. Quo in genere periculum, contra quod maximè muniendum est, exinde imminet, quod etiamsi hoc consilij irritum reddatur, aliud tamen integrum manere forsan possit. Atque ita quamvis Palamedes tectum Ulyssis consilium frustratus fuisset, & ad bellum coëgisset, ei tamen solummodò occasionem præbuit, vitæ suæ insidias postea struendi. Nec hujus quidem solertiæ exors est Medicina; utpote quæ frequenter monet, inter symptomata atque morbos ipsos multum, quod ad curationes, interesse; ideóque cavendum, ne, dum symptomatis ali-

cujus vehementia mitigatur, morbus interim aggravescat.

Solertia juniorum ac seniorum.

Quoniam autem irrita frequenter optima redduntur consilia, ideo hæc solertia, quæ dum juniores sunt, novis adhuc excogitandis exequendísque probatur, non sine cautione proveƈtâ jam ætate in operibus versatur: Idque quia hæcce didicit bona rariùs, mala verò sæpius expeƈtare; ac dein prorsus nova vix tentare audet, at notioribus sibíque omnino perspeƈtis contenta manet. Ac proinde *solertia intra* fines coërcetur angustiores, prout magis magísque indies cautionem fidum sibi comitem ascíscit. Quippe quò maturiori quispiam solertiâ dotatus fuerit, eò pleniùs clariúsque artes fallendi consiliáque, quibus doli artifices illudere soliti sunt, novit; eò scilicet frequentiùs incertam omnium consiliorum conditionem expertus fuit. Quare solertes jam seniores minimum negotij fortunæ posthac transigendi volunt permittere: Ac propterea id ultimum in votis habent, ut sese sibíque parta tueantur; & secum in primis sedulo perpendunt, quâ ratione securi ijsdem fruendi evadant; & dein siqua sibi nova optant,

tant, ut viâ ipſis notiſſimâ ad eadem accedant, in quâ nimirum eos nullum adire periculum abunde conſtiterit. Sagacitas enim, quæ, niſi natura neget, largâ experientiâ adaugetur, creſcítque prout res ipſæ quotidie exhibitæ atque coràm apertæ ſemet ſignis manifeſtas faciunt, ad juſtam maturitatem unà cum ſolertiâ conſurgit; ac dein ſub auſpicijs illius hæc ipſa in poſterum militat, nihílque injuſſu ejuſdem audet. Suſpicio quippe magis ſolertiæ jam ſeniori dominatur, & quæ ſola periculis fida ſatis nôrit, ea veluti indicia reponit, ex quibus futura innoteſcant. Adeò ut ſolertiæ labores ſuſpicionibus perpetuò recurrentibus ad ſagacitatem perducant, eáque certa ſuppeditent indicia; unde itidem nulla niſi ſagacitati probata ſolertes ultimùm affectare ſolent. Ex ordine demum earundem dotum ſic diſpoſitarum melioris ea naturæ ſors naſcitur, cujus expertes evaſiſſe medicinæ peritiſſimos, ipſiúſque operum feliciſſimos memoriæ nullibi, quod ſciam, proditum eſt.

Cap. XIX.

De Imperatrice facultate.

Qualis sit.

MPERATRIX facultas, quoniam in eâ mentis poteſtas ſummè elucet, totius titulo frequenter inſignitur. Siquidem ipſius eſt, dum omnia intus bene habent, non modò reliquas mentis facultates, verùm etiam animum pariter regere. Sub eâdem itidem militat Locomotrix; omnéſque corporis copiæ eidem aliquatenus parent. Quanquam illud non diffitendum ſit, hanc facultatem plus apud alios, apud alios minùs valere, non ſolùm ob naturam, ſed & inſtitutionem, ac eorum præcognitionem, quæ actiones conſecutura ſunt. Hæc ipſa interim ab initio dux (*a*) eſt, per-

(*a*) Græcis τὸ ἡγημονικὸν dicitur.

perpetuóque agendis rebus mentis inſtat, monitáque & conſilia, qualia probat, exequitur: Atque ita prout ſponte ex hiſce oritur, Voluntas (*a*) nominatur. Quæ quoniam ſui (*b*) juris eſt, legibúſque adeò ſoluta, ut omnibus alijs facultatibus fræenum injicere, atque animadverſionibus earum non ſolùm reniti, ſed & contraria amplecti penes eandem ſit, arbitrium in hâc ſitum videtur.

Profectò idipſum hîc ſitum eſſe palàm ſit obſervando, ipſam vel non omnino res rationéſque ipſarum advertere, vel quòuſque ſolùm vult; ideóque in partes judicis ire, aut animi affectuum. Prius eſt rationis iter; poſterius verò, quale ſine ratione placuit: Prius naturæ æquabiliter temperatæ plurimum debet, ac dein inſtitutioni rectæ, rerúmque longo uſui; dum alterum æſtuantis atque incultæ naturæ ſoboles eſt, qualis reſtat indomita, ac fræna rationis depellere ſæpe ſolita eſt. *Munus ejuſdem.*

(*a*) Βϐλομαι [unde & Volo] ἀπὸ τῶν βϐλῶν.
(*b*) Αὐτεξϐσιον, ſuæ poteſtatis.

Proinde quicquid hoc imperium ratione ſolutum auget, non ſanè dubitandum, quin idipſum robur corpori, virêſque locomotrici facultati, imò & ſenſibus externis addat, hominémque ad bruta animantia propiùs deducat; mentem verò quatenus rationis particeps eſt eatenus lædit, ac in errores procliviorem atquè contumaciorem reddit, imò ita propoſiti tenacem, ut ab eodem nullâ ratione abduci queat.

Vitia. In vitium proinde currit imperatrix, quandocunque ſeſe permittat imaginationi malè ſanæ affectibúſve animi rapiendam in omnia alia ab ijs, quæ judicandi ac recognoſcendi facultates declarant. Duplici enim nomine peccat; vel eò quòd nunquam ab hoc, quod temerè & ſine ratione vult, dimoveri queat, vel è contrario, quòd ab optimè inſtitutis facilè ſeducatur. Prior ſiquidem ea obfirmata voluntatis pertinacia ſæpius animi cuidam affectui debetur, ac proinde donec ejus vehementia reſederit, mens in alterius quaſi poteſtatem redacta, eidem omnino paret. Poſterior verò tractabilis hæc voluntatis mollities in alteram inclinat partem non minùs

minùs periculoſam; ubi hæc facultas ductilis & in quemvis habitum ſequax, veluti cera impreſſam aliam ab aliâ imaginem capit, omniúmque dein formarum eſt, neque ſibi conſtans, nec, quæ ab alijs diſcit, diutius retinens.

Inter utrumque autem extremum felix ea arbitrandi libertas interjacet, quæ non niſi rationum momentis in has vel illas partes inclinatur; neque ullius verbis eòuſque fidem habet, ut ab ijs poteſtas diſſentiendi, quandocunque res aliter habeat, minuatur. Enimvero nullum inſignius aut certius ſanitatis integerrimæ documentum imperatrix dare poteſt, quàm quod ipſius libertas prodit; ideóque omnia, quæ hanc præcidunt, eatenus etiam illam perdunt. Interea undecunque fit ut aliquid facere imperatrix addicta ſit, quod aut conſilijs monitíſve facultatum reliquarum mentis ſuperiorum adverſatur, aut ex ijſdem non deducitur; exinde ſanè libertas adimitur. Eâ quippe lege imperat, ut in primis ſui ipſius ſaluti in univerſum conſulatur, & ut quicquid eò tendere videtur, ne illud repudiare, nedum *Sanitas.*

dum eidem repugnantia amplecti velit. Huc autem pertinent non modò ea, quæ ad sui conservationem primâ facie rectà conducunt, verùm itidem, quæ, ut ipsi bene sit, faciunt. At si novum aliquid hisce adversum tentet, renitendi & reprehendendi studia singularum facultatum hinc sensura est, eóque fortiora quò accuratiori sanitate eædem fruuntur. Quo tandem pacto talis illius libertas est, quale imperium; hoc verò nullâ aliâ ratione constare potest, quàm quâ vota convenientia sunt naturæ suæ dictatis; unde hæc facultas aliena ab hisce ipsis nonvult, *dum* liberrima est.

Libertas. Libertas proinde hujusce facultatis non ultra fines naturæ extenditur; qualis corpori liberè se moventi accidit, dum extraneâ quâvis vi, aut etiam desuetudine habitúve malo, aut aliquo alio morbo minimè impeditur, quin pro naturæ modo ultro ad hoc vel illud loci illæsum pervenire potest. Neque sanè idipsum liberiùs movetur, quoniam velociùs violentiúsve aut diutius, quàm natura ferre queat, se homo proripit & exagitatur, &

quia

quia si id fiat læditur; propterea quòd hoc ad naturæ solutam lege licentiam pertineat. Ad eundem quippe modum vera arbitrij libertas intra naturæ suæ fines subsistit; secùs ordo naturalis facultatum turbatur, & earum repugnantia voluntati inde initium sumens, harmoniæ vincula abrumpit; unde etiam pœnas naturæ violatæ se in ejusmodi libertatem vindicantes pendunt.

Quod autem vi extrinsecus illatæ ut & desuetudini corporis libertatem adimentibus respondet, hoc ignorantiæ veluti vincula referunt; quoniam ut res externæ motibus corporeis obsistunt, ac desuetudo exinde ortum ducit; ita etiam imperatrix ab inscitiâ tanquam devincitur, cæteraéque mentis facultates coërcentur & quasi incarcerantur; unde neque dotes suas ampliare, nec munijs suis fungi, si quid proponitur, possunt. Ac porrò res ipsa sæpe in causâ est, vel ob hanc intelligendi atque interpretandi difficultatem, vel etiam ob varias ejusdem multiplicésque rationes, quibus mens impeditur; quare circa eandem evolvendam *Libertatem adimentia extrinsecus.*

cum

cum libertate verſari nequeat. Tam varia quippe ac multiplex eſt quarundam rerum rationúmque ad eas ſpectantium natura, ut, haud secùs ac labyrinthi oſtia atque ambages, aperturis paſſim novis numero carentibus huc illuc mentem avocent; quorum omnia, unicum ſi excipias iter rectum, à vero deflectunt.

Et intrinſecus præjudicia. Præterea imperatrix frequenter præjudicijs adeò occupatur, anguſtatur, atque ad eadem quaſi religatur, ut dehinc libertas ab hiſce alia meditandi adimatur. Præjudicia quippe reſpondent malo corporis habitui, ex quo imbecillitas libertatem præcidit. Hoc autem caſu captiva hæc facultas ſervire his, quæ jam occupârunt, & ex illis omnia eidem ſubjecta æſtimare propè cogitur. Quo quidem animadverſo, philoſophi in libertatem diſcipulorum ſuorum mentes vindicare aggreſſi ſunt, omnémque anticipationem rei cujuſvis ab ijs amovere; ut hæ tanquam tabulæ raſæ evaderent. Neque ſanè liberas eſſe eaſdem agnoverunt, quæ opinioni cuivis aſſenſum præbuerant, cui recta ratio non prorſus aſtipularetur.

Hinc

Hinc propterea orta eſt ingeniorum diſtributio, quæ vel liberis vel ſervis accenſentur: Hæc vel talia ſunt naturâ, vel libertatem priſtinam amiſerunt; illa naturâ ſunt libera, at non ſine culpâ ſuâ ſervitutem patiuntur. Alia itidem mediocria frequenter occurrunt, quæ nec totam ſervitutem pati poſſunt, nec totam libertatem.

Morbis itidem ea libertas præciditur, ac nonnunquam prorſus amittitur; ídque diverſimodè accidit. Eſt enim ubi nunquam poſtea recipitur; eſt ubi aliquatenus, non tamen in integrum. Morbi verò, per quos liberæ huic facultati eſſe non licet, aut ij ſunt, qui facultates aliquas mentis afficiunt, vel tollunt; ídque aut ſtatis temporibus periodicè recurrendo, aut per vices incertas: Quemadmodum prioris casûs exemplo ſunt febris intermittens; cui per paroxyſmos certò reverſuros frequenter delirium accidit; ut & Epilepſia, cujus inſultu durante cogitandi libertas adimitur. Eſt etiam ubi ea libertas præciditur per acceſſionem unicam, quale in Apoplecticâ cernitur; quæ *Et morbi.*

modò

modò non fortis ſit, ſed curationem perfectam admittat, minimè per paroxyſmos reverti ſolet. Idem & Comati accidit. Quin & libertatem pariter adimunt Phrenitis; cæteræque inſaniæ ſpecies: Et ex hiſce itidem ſunt, quæ quibuſdam tempeſtatibus exacerbantur. De quibus ſanè omnibus quatenus varia morborum genera ſunt, nunc non eſt agendi locus.

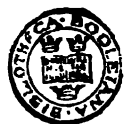
Morbi ejus peculiares. Morbi proinde, qui ad hanc facultatem peculiariter ſpectant, ex vitijs ejuſdem priùs nominatis ut plurimum oriuntur. Illius ſiquidem pertinaciæ ac perſeverantiſſimo pravæ cujuſvis rei ſtudio malus iſte habitus plerumque debetur, qui Mania dici ſolet: Sicuti alteri cereæ ipſius mollitiei accidit ſtoliditas. Ac propterea prior iſte affectus, ut ad inferiorem ſanitatis corporeæ gradum deducatur neceſſe eſt: Ad quem ſanè finem utilis cibus potióque infirmiſſima; utilis itidem aër humidus. Mens interim à ſtudio eodem hujuſce rei pervicaci avocanda eſt, quam tam obſtinatâ antè vehementiâ amplexata fuerat. Quod quidem vix fieri poteſt ſine variarum voluptatum irritamentis, perinde

atque

atque dolorum acerbitate. Remedijs verò posteriori sunt, quæcunque vim menti addunt, ipsámque acuunt. Qualia sunt corporis exercitatio per siccum purúmque aërem, temporúmque sæpe inediæ congruentium interpositio; talísque per omnia regiminis observatio, quale ad corpus attenuandum conducat; neque vitiosis humoribus procreandis inserviat, qui crassi segnésve aut inertes minimè latices corporis circumfluos onerent, neque mentem exinde prægravent.

FINIS.

BIBLIOTHECA · BODLEIANA

